

Српско археолошко друштво
Завод за заштиту споменика
културе Ниш

СРПСКО АРХЕОЛОШКО ДРУШТВО

XLVII СКУПШТИНА И ГОДИШЊИ СКУП

Ниш, 30. мај – 1. јун 2024. године

Програм, извештаји и апстракти

Ниш 2024

Организациони одбор скупа

Душан Андрејевић, директор Завода за заштиту споменика културе Ниш
мр Александар Алексић, Завод за заштиту споменика културе Ниш
Ана Гавриловић МА, секретар Српског археолошког друштва
др Војислав Филиповић, потпредседник Српског археолошког друштва
др Адам Н. Црнобрња, председник Српског археолошког друштва

Научни одбор скупа

проф. др Душан Михаиловић, Филозофски факултет, Београд
prof. dr Martina Blečić Kavur, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper (SLO)
prof. dr Boris Kavur, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper (SLO)
dr Daria Ložnjak Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb
dr Marko Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb
др Драган Милановић, Археолошки институт, Београд
др Надежда Гавриловић Витас, Археолошки институт, Београд
Ивана Грујић, Музеј Херцеговине, Требиње
др Драгана Вуловић, Археолошки институт, Београд
др Видан Димић, Археолошки институт, Београд
мр Александар Алексић, Завод за заштиту споменика културе Ниш
Ирина Кајтез, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд
др Теодора Младеновић, Филозофски факултет, Београд
Мина Амзирков, Филозофски факултет, Београд
мр Лидија Баљ, Музеј Војводине, Нови Сад
др Војислав Филиповић, Археолошки институт, Београд
др Адам Н. Црнобрња, Народни музеј Србије

Приредили: Адам Црнобрња и Војислав Филиповић

Издавач: Српско археолошко друштво, Београд и Завод за заштиту споменика културе Ниш

За издавача: Адам Црнобрња и Душан Андрејевић

Штампа: Пунта ДОО, Ниш

Тираж: 200

Бесплатан примерак • ISBN 978-86-80094-26-7

Република Србија

XVII скупштина и годишњи скуп Српског археолошког друштва и штампање ове публикације финансирани су средствима Министарства културе и Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

САДРЖАЈ

Програм XLVII годишњег скупа.....	4
Извештај о раду Управног одбора САД.....	19
Извештај о финансијском пословању САД.....	24
Извештаји о раду секција САД.....	26
Одбрањени радови на катедри за археологију.....	47
Записник са XLVI скупштине САД.....	50
Самостални стручњаци у култури.....	56
Апстрактни.....	63

ЧЕТВРТАК, 30. МАЈ 2024.

од 10h Пријављивање учесника, преузимање идентификационих картица и штампаног материјала. Универзитет у Нишу (ЗГРАДА БАНОВИНЕ), Универзитетски трг 1, уплата обавезне **котизације** од 2.500 дин за учеснике који нису чланови САД, 3.000 дин за **заједничку вечеру**.

12h **Свечано отварање скупа – Велика сала, Зграда Бановине, Универзитетски трг 1**

Драгана Сотировски, градоначелница Града Ниша
Душан Андрејевић, директор Завода за заштиту споменика културе Ниш

Адам Црнобрња, председник Српског археолошког друштва

Пленарна излагања:

- Александар Алексић, АРХЕОЛОГИЈА И ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ

- Промоција књиге: *Топографија античког и касноантичког Ниша*, Гордана Јеремић, Тони Чершков

Говоре: А. Црнобрња, Г. Јеремић, Т. Чершков

- Промоција зборника радова: *Превентивна археологија и заштита археолошког наслеђа* (ур. А. Алексић)

Говоре: А. Црнобрња и А. Алексић

- Изложба: *Археологија и Завод за заштиту споменика културе Ниш* - Хол Универзитета

14h **Хол Универзитета, Пауза за ручак**

- 15h **Рад по секцијама и сесијама**
Секција за праисторијску археологију
Секција за класичну археологију
Секција за средњовековну археологију

СЕКЦИЈА ЗА ПРАИСТОРИЈСКУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, Д. Милановић)

15h - Мала сала Универзитета

Јована Јанковић, АРХЕОЗООЛОГИЈА МАСЕНОМ СПЕКТРО-
МЕТРИЈОМ (ZOOMS):ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ И ПОТЕН-
ЦИЈАЛИ ПРИМЕНЕ У АРХЕОЗООЛОГИЈИ ПАЛЕОЛИТА

Dušan Mihailović, Ivana Živaljević, Vesna Dimitrijević, Sofija Dra-
gosavac, Danilo Pajović, Anđa Petrović, Katarina Bogičević, Dragana
Đurić, Mirela Đurović, Steven Kuhn, Mirjana Roksandić, PEĆINA
PEŠTERIJA – PRVO MEZOLITSKO NALAZIŠTE U SRBIJI VAN
PODRUČJA ĐERĐAPA

Dragan Milanović, Dragana Filipović, Jelena Bulatović, Miroslav
Marić, OBRASCI NASELJAVANJA, MATERIJALNA KULTURA I
PROIZVODNJA HRANE U RANOM ENEOLITU (4500–3800/3700
PRE N. E..) CENTRALNOG BALKANA I PANONSKE NIZIJE

Ружица Савић, ГЕОФИЗИЧКА ИСТРАЖИВАЊА НА ЛОКАЛИ-
ТЕТУ СТУБЛИНА – СУПСКА КОД ЋУПРИЈЕ

Дискусија / Discussion

Ивана Јовановић, НЕОЛИТСКА ТЕХНОЛОГИЈА ОКРЕСАНОГ
КАМЕНА НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

Jovan Koledin, ENEOLITSKA NEKROPOLA NOVI SAD, SAJLO-
VO

Бобан Трипковић, Маринко Антонијевић, ТОПОГРАФИЈА И ТО-
ПОНИМИЈА АРХЕОЛОШКИХ НАЛАЗИШТА У ЗАПАДНОЈ
СРБИЈИ

Мирослав Марић, Неда Мирковић Марић, Ириде Томажич, ПРЕ-ЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ РЕВИЗИОНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА НАЛОКАЛИТЕТУ ЦРНА БАРА „ПРКОС“ 2022-2023

Дискусија / Discussion

Ђорђе Ђенић, Војислав Филиповић, Иван Нинчић, Милан Продановић, Александар Булатовић, Огњен Младеновић, Милан Веселиновић, ГРАДИНА ВРАГОЧАНИЦА И ЊЕН ОДНОС ПРЕМА РУДНИМ ЛЕЖИШТИМА БАКРА У НЕПОСРЕДНОЈ ОКОЛИНИ – РЕЗУЛТАТИ ПРВЕ ГОДИНЕ ПРОЈЕКТА

Мирослав Кочић, Марија Каличанин Крстић, Ана Кочић, Брајан Хенкс, РЕГИОНАЛНИ СИСТЕМИ УТВРЂЕЊА У ПОЗНОЈ ПРАИСТОРИЈИ ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ

Наташа Шаркић, Daniela Heilmann, Katarina Dmitrović, ЗНАЧАЈ РЕВИЗИЈЕ АНТРОПОЛОШКЕ ГРАЂЕ СА СТАРИХ ИСКОПИНА: СЛУЧАЈ „ТРЕПАНАЦИЈЕ“ СА ЛОКАЛИТЕТА МОЈСИЊЕ - ЛУГОВИ-БЕНТ КОД ЧАЧКА (ОД 15/14. - 6/5. ВЕКА П.Н.Е.)

Даница Грујић, Иван Нинчић, Александар Булатовић, Јован Митровић, Саша Живановић, Драган Јацановић, Војислав Филиповић, АНАЛИЗА ФАУНЕ И АРХЕОЛОШКИХ ОБЈЕКТА ИЗ КАСНОГ БРОНЗАНОГ ДОБАНА ЛОКАЛИТЕТУ ЖУТО БРДО НА ДУНАВУ

Марија Љуштина, Магдалена Селаковић, Драган Милановић, НА ТРАГУПРОИЗВОДЊЕ ПИТОСА: ЛАТЕНСКА КЕРАМИЧАРСКА ПЕЋСА ЛОКАЛИТЕТА АЦИНЕ ЊИВЕ –БРАЈКОВО

Дискусија / Discussion

СЕКЦИЈА ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, Н. Гавриловић Витас)

15h - Велика сала Универзитета

Љубиша Васиљевић, Милица Миладиновић, Марин Бугар, Наталија Шево, Милан Продановић, Даница Грујић, Војислав Филиповић, ПРАИСТОРИЈА И АНТИКА НА ЛОКАЛИТЕТУ АРЧИНОВИЦА – ЗАШТИТНА ИСКОПАВАЊА НА МОРАВСКОМ КОРИДОРУ 2023. ГОДИНЕ

Милорад Игњатовић, АРХЕОЛОШКИ РАДОВИ НА НАЛАЗИШТУ АНТИЧКИ СИНГИДУМУ, УГАО ВЛАЈКОВИЋЕВЕ И КОСОВСКЕ УЛИЦЕ, У 2023. ГОДИНИ

Јелена Васић Деримановић, НАЛАЗИ НОВЦА СА ЛОКАЛИТЕТА АНТИЧКИ СИНГИДУМУ, УГАО ВЛАЈКОВИЋЕВЕ И КОСОВСКЕ УЛИЦЕ

Љубиша Васиљевић, АТИС, МЛАДИЋКИ ПАР ИЛИ... МЛАДИ СИЛВАНИ (?)

Надежда Гавриловић Витас, РУРАЛНА САКРАЛНА МЕСТА И СВЕТИЛИШТА НА ПРОСТОРУ ЦЕНТРАЛНОГ БАЛКАНА У РИМСКО ДОБА – НЕКОЛИКО ПРИМЕРА

Бебина Миловановић, Ивана Косановић, Бојан Поповић, СИСТЕМАТСКА ИСТРАЖИВАЊА РИМСКОГ УТВРЂЕЊА ГЕРУЛАТА У СЕЛУ МИРОЧ ТОКОМ 2023. ГОДИНЕ

Дискусија / Discussion

Владимир Петровић, Гордан Јањић, ТЕТАЋЕ (LASSOBURGUS): РИМСКА ФОРТИФИКАЦИЈА НА ЛИМЕСУ

Марко Јанковић, Владимир Михајловић, Александар Бандовић, ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ИСТОЧНЕ НЕКРОПОЛЕ РЕМЕЗИЈАНЕ (КАМПАЊА 2023. ГОДИНЕ)

Душан Рашковић, НАЛАЗИ НОВАЦА НА РАЗМЕЂИ РИМСКИХ ПРОВИНЦИЈА, ДАРДАНИЈА, ПРВА МЕЗИЈА И МЕДИТЕРАНСКА ДАКИЈА

Марија Јовић, СОЛИДИ ВАЛЕНТИНИЈАНА II ИЗ НИШАВЕ

Соња Вуковић, Мирко Вранић, Теодора Младеновић, Димитрије Марковић, Немања Марковић, Михаило Радиновић, МЕДВЕДИ У ИСТОРИЈСКИМ ПЕРИОДИМА НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ: ПИСАНА, ИКОНОГРАФСКА, АРХЕОЗООЛОШКА И АРХЕОГЕНЕТИЧКА СВЕДОЧАНСТВА

Милан Продановић, РИМСКИ РОБОВЛАСНИЧКИ СИСТЕМ У ИЛИРИКУ: АРХЕОЛОШКИ И НАТПИСНИ ДОКАЗИ У СВЕТЛУ НОВИХ ПРИСТУПА У ИСТОРИОГРАФИЈИ РОПСТВА

Дискусија / Discussion

СЕКЦИЈА ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, И. Грујић)

15h - Мала сала Универзитета, 2. спрат

Милан Продановић, ПЕЋИНА У АНДРИЦИ НА ПЕЛОПОНЕЗУ: ЕПОХА СТРАХА И АГОНИЈЕ У РАНОВИЗАНТИЈСКОЈ ГРЧКОЈ

Милица Радишић, АРХЕОЛОШКИ ПОДАЦИ О УГАРСКОМ УТИЦАЈУ НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ У 11. И 12. ВЕКУ

Марина Бунарџић, СРЕДЊОВЕКОВНО НАСЛЕЂЕ НА РАДАН ПЛАНИНИ У ЗОНИ СТУДИЈЕ ЗАШТИТЕ ЗА РЕХАБИЛИТАЦИЈУ ДРЖАВНОГ ПУТА ПРОЛОМ – БЕГОВИЋА ГРОБ – ИВАЊЕ (ЦАРИЧИН ГРАД) И БОЧНИХ ПУТЕВА

Милош Живановић, Мирко Вранић, РУДАРСТВО СРЕДЊОВЕКОВНОГ БРСКОВА У СВЕТЛУ НОВИХ ИСТРАЖИВАЊА

Рашко Рамадански, КОЛОКАЦИЈА НАЛАЗА СРЕДЊОВЕКОВНИХ МЕРНИХ ИНСТРУМЕНАТА И ОСТАВА НОВЦА У ДОЛИНИ ЧИКА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ БЕЧЕЈ

Дискусија / Discussion

Сања Црнобрња Красић, ГЕРМАНСКО КОПЉЕ ИЗ ПРОКУПЉА

Викторија Узелац, ЗЛАТНЕ ФОЛИЈЕ И ДРУГИ ГРОБНИ ПРИЛОЗИ АВАРСКОГ РАТНИЧКОГ ГРОБА 6 СТУБНО МЕСТО 9, СОМБОР II, ПОТЕЗ ШАПОЊЕ

Darko Periša, PROBLEM DATACIJE S SPONA SA ZAVRŠECIMA U OBLIKU GLAVA REPTILA

Весна Бикић, Љиљана Дамјановић-Василић, Милица Кашанин-Грубин, Лука Голубовић, Даница Бајук-Богдановић, СИВО ГЛАЧАНА КЕРАМИКА ОСМАНСКОГ ДОБА ИЗ БЕОГРАДА – АРХЕОЛОШКА И АРХЕОМЕТРИЈСКА КАРАКТЕРИЗАЦИЈА

Емина Зечевић, СРЕДЊОВЕКОВНА СТАКЛЕНА КАНДИЛА ИЗ АРХЕОЛОШКЕ ЗБИРКЕ ПОЗНОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА НАРОДНОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ

Николина Адамовић, НАЛАЗИ СЛИКАНЕ КЕРАМИКЕ 17. И 18. ВЕКА ТУРСКО - АУСТРИЈСКЕ ЗБИРКЕ МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА

Дискусија / Discussion

ПЕТАК 31. МАЈ 2024.

9–12.30h Рад по секцијама и сесијама

Секција за заштиту археолошког наслеђа

Секција за биоархеологију

Сесија *Трагови деце у прошлости: (Био)археологија детињства*)

Сесија *Османска материјална култура на Балкану у светлу нових истраживања*

12:45h **Одржавање XLVII редовне Скупштине САД (Велика сала Универзитета)**

14h *Пауза за ручак, Хол Универзитета*

15h **Наставак рада по секцијама и сесијама**

20h **Заједничка вечера, кафана МЕЗЕ, Косте Стаменковића 3**

<https://maps.app.goo.gl/Pny1ssfJM7jUcx3k8>

СЕКЦИЈА ЗА ЗАШТИТУ АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА

(секција, А. Алексић)

9h - Велика сала Универзитета

Владимир Михајловић, Југослав Пендић, Ирина Кајтез, Александар Бандовић, Марко Јанковић, РЕКОГНОСЦИРАЊЕ КРЕМАНСКЕ КОТЛИНЕ (2021)

Милена Муминовић Божић, Петар Милојевић, РЕКОГНОСЦИРАЊЕ У СЛИВУ БЕЛОГ ТИМОКА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ КЊАЖЕВАЦ

Марија Марић, ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА РУДАРСКО-МЕТАЛУРШКОГ ЛОКАЛИТЕТА МЕТОЂЕ НА КОПАОНИКУ

Владимир Стевановић, Јулијана Пешић, Владимир Стојановић, РЕКОГНОСЦИРАЊЕ АРХЕОЛОШКИХ ЛОКАЛИТЕТА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ЦРНА ТРАВА

Јасминка Богић, Анђела Здравковић, Лидија Младеновић, РЕЗУЛТАТИ ЗАШТИТНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА НА ТРАСИ ГАСОВОДА МГ10 НИШ-ДИМИТРОВГРАД

Ненад Јончић, Адам Н. Црнобрња, Момир Алвировић, Милена Раковац Јончић, ПОГЛЕД ИЗВАН ВИДЉИВОГ СПЕКТРА: МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ ТЕРМАЛНИХ И МУЛТИСПЕКТРАЛНИХ КАМЕРА У ПРЕВЕНТИВНОЈ АРХЕОЛОГИЈИ

Дискусија / Discussion

Адам Н. Црнобрња, НОВИ ПОДАЦИ О РИМСКОМ УТВРЂЕЊУ НА ГРАДИШТУ КОД СТОЈНИКА

Александар Стаменковић, Марина Бунарџић, ПРИМЕНА ЛИДАРА У ИЗРАДИ ОДЛУКА О ПРАВНОЈ ЗАШТИТИ АРХЕОЛОШКИХ НАЛАЗИШТА

Мирослав кочић, Марија Каличанин Крстић, Ана Кочић, СНИМАЊЕ ЛИДАРОМ ЛОКАЛИТЕТА ДОЊЕ ГРБИЦЕ И МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП АНАЛИЗИ ДЕВАСТАЦИЈЕ ГРАДИНСКИХ ЛОКАЛИТЕТА

Vidan Dimić, Dragana Antonović, Emilija Nikolić, Selena Vitezović, Vojan Popović, Danica Mihailović, PRLJUŠA – MALI ŠTURAC: ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA, ZAŠTITA, UREĐENJE I PREZENTACIJA LOKALITETA

Катарина Дмитровић, Драган Ђирковић, АРХЕОЛОШКО НАЛАЗИШТЕ У ЦЕНТРУ ЧАЧКА. ПЕРСПЕКТИВЕ

Теодора Бранковић, Маја Гајић-Квашчев, Велибор Андрић, Даница Максимовић, Војислав Филиповић, ЗАПЛЕЊЕНИ АРХЕОЛОШКИ ФАЛСИФИКАТИ ИЗ ОКОЛИНЕ ПОЖАРЕВЦА

Дискусија / Discussion

Адам Н. Црнобрња, ПРИМЕР УСПЕШНЕ ПОТРАГЕ ЗА УКРАДЕНИМ КУЛТУРНИМ НАСЛЕЂЕМ: РИМСКИ ЕПИГРАФСКИ СПОМЕНИК, ОШЉАНЕ, ВИНЧА

Александар Алексић, БРОЈ АРХЕОЛОГА У ЗАШТИТИ АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА У СРБИЈИ

Бојана Племић, АРХЕОЛОШКО НАСЛЕЂЕ У ВИСОКОМ ОБРАЗОВАЊУ О ТУРИЗМУ

Ана Гавриловић, ТЕРЕНСКА ДОКУМЕНТАЦИЈА: ПОСЛЕДЊИ ТРАГ НАСЛЕЂА, ПРВИ КОРАК ОДГОВОРНОСТИ – ОД ПРЕКРШАЈА ДО МОГУЋНОСТИ

Душка Радосављевић, АРХЕОЛОГИЈА ПОД ОКУПАЦИЈОМ: БРИСАЊЕ ИДЕНТИТЕТА КРОЗ УНИШТЕЊЕ НАСЛЕЂА. ПОЛОЖАЈ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА У ЗОНАМА КОНФЛИКТА СА ФОКУСОМ НА РЕГИЈУ БЛИСКОГ ИСТОКА

Дискусија / Discussion

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ

(секција, Д. Вуловић)

9h - Мала сала Универзитета

Jelena Jovanović, Tamara Blagojević, Maja Kokanović, Nejra Omerović, MOVE: REKONSTRUKCIJA KRETANJA PRVIH ZEMLJORADNIČKO-STOČARSKIH ZAJEDNICA I NJIHOVIH NASLEDNIKA TOKOM NEOLITA U JUŽNOM DELU KARPATSKOG BASENA

Веда Микашиновић, Душан Кецкаревић, Влада Станковић, Ксенија Зелић Михајловић, Алекса Јановић, Ђурђа Брацановић, Моника Милосављевић, Тамара Шаркић, Игор Вадувесковић, Марко Драшковић, Ксенија Ђукић, ПРОЈЕКАТ FIRPANGEN: ПРВА ПАНДЕМИЈА УНУТАР И ИЗВАН ГРАНИЦА ВИЗАНТИЈСКОГ ЦАРСТВА: ГЕНЕТСКИ ДИВЕРЗИТЕТ *YERSINIA PESTIS* У ЦЕНТРАЛНОЈ И ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ, 6–9. ВЕКА НОВЕ ЕРЕ

Амалиа Сабанов, Михаило Радиновић, Немања Павловић, Теодора Младеновић, Теодора Радишић, Димитрије Марковић, Соња Вуковић, ДИВЉИ СВЕТ У ХОЛОЦЕНУ СРБИЈЕ: АРХЕОЗООЛОШКА И АРХЕОБОТАНИЧКА СВЕДОЧАНСТВА

Ivana Živaljević, Teodora Mladenović, Dimitrije Marković, Jovana Janković, Mihailo Radinović, Danijela Popović, Kristina Penezić, Vesna Dimitrijević, Sonja Vuković, U POTRAZI ZA IŠČEZLIM VRSTAMA: NOVI PODACI O POSLEDNJIМ DIVLJIM MAGARCI-MA U PANONSKOJ NIZIJI

Дискусија / Discussion

Ђурђа Обрадовић, ДИВЉЕ БИЉКЕ У ИСХРАНИ ВИНЧАНСКИХ ЗАЈЕДНИЦА: ПРИМЕР ЛОКАЛИТЕТА ДИВЉЕ ПОЉЕ У РАТИНИ

Јован Д. Митровић, Селена Витезовић, ТЕХНИКЕ РИБОЛОВА У КАСНОМ ЕНЕОЛИТУ И БРОНЗАНОМ ДОБУ У ПАНОНСКОЈ НИЗИЈИ: КОНУСНИ ХАРПУНИ

Даница Грујић, Маја Кокановић, Анђелка Путица, НОВИ ПОДАЦИ О ИСХРАНИ У КАСНОМ БРОНЗАНОМ ДОБУ У ПАНОНСКОЈ НИЗИЈИ: АРХЕОЗООЛОШКА СВЕДОЧАНСТВА СА ЛОКАЛИТЕТА СОМБОР-ГРАДИНА, УЛИЦА ЖАРКА ЗРЕЊАНИНА И ДОРОСЛОВО-ЂЕПФЕЛД

Наташа Миладиновић-Радмиловић, Драгана Вуловић, ДОСАДАШЊА САЗНАЊА О СТАНОВНИШТВУ КОЈЕ ЈЕ БОРАВИЛО У СИРМИЈУМУ У IV И V ВЕКУ

Немања Марковић, Ангелина Раичковић Савић, Ана Митић, ПАЛЕОПАЗИТОЛОШКА ЕВИДЕНЦИЈА МОГУЋЕ САНИТАРНЕ КАМЕНЕ ПОСУДЕ ИЗ РИМСКИХ ТЕРМИ У ВИМИНАЦИЈУМУ

Дискусија / Discussion

Ненад Андрић, Неда Мирковић-Марић, Маја Јекић, Наташа Шаркић, АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА СКЕЛЕТНИХ ОСТАТАКА СА ЛОКАЛИТЕТА „ФЕКЕТИЋ-ТЕМПЛОМРОМ“ (КАСНА АНТИКА – РАЗВИЈЕНИ СРЕДЊИ ВЕК), КАМПАЊА 2022.

Драгица Гојковић, ЦРКВА СВ. ПРОКОПИЈА У ПРОКУПЉУ: АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА ИНХУМИРАНОГ ОСТЕОЛОШКОГ МАТЕРИЈАЛА ИЗ ЂАКОНИКОНА

Драгана Вуловић, Наташа Миладиновић-Радмиловић, *OS CUNEIFORME MEDIALE BIPARTITUM: СТУДИЈА СЛУЧАЈА СА СРЕДЊОВЕКОВНОГ ДУБЉА, НОВИ ПАЗАР*

Маја Јекић, Дејан Радичевић, Владан Миливојевић, Наташа Шаркић, *МОГУЋ СЛУЧАЈ ОСИФИРАЈУЋЕГ МИОЗИТИСА СА ЛОКАЛИТЕТА ДВОРИНЕ (АРАНЂЕЛОВАЦ, XVI – XVII ВЕК)*

Наташа Шаркић, *АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА ЉУДСКИХ СКЕЛЕТНИХ ОСТАКА ИЗ ЋЕЛЕ-КУЛЕ*

Tamara Šarkić, Aleksandra Barać, Milica Ćirić, Jasmina Nikodinović Runić, Marija Đurić, *ŠTA NAM RASTE PO DEPOIMA? ISTRAŽIVANJE ZAGAĐENOSTI UZORAKA ZEMLJIŠTA SA ARHEOLOŠKIH LOKALITETA I VAZDUHA IZ MUZEJSKIH I LABORATORIJSKIH DEPOA*

Дискусија / Discussion

СЕСИЈА: ТРАГОВИ ДЕЦЕ У ПРОШЛОСТИ: (БИО)

АРХЕОЛОГИЈА ДЕТИЊСТВА)

(сесија: М. Амзирков, Ј. Бал)

9h - Мала сала Универзитета, 2. спрат

Lidija Balj, *ARHEOLOGIJA DETINJSTVA – OSNOVNI POJMOVI*

Mina Amzirkov, Lidija Balj, *ISTRAŽIVANJE DETINJSTVA KROZ ARHEOLOŠKU I ANTROPOLOŠKU PRIZMU*

Aleksandra Žegarac, *PRVA PALEOGENETIČKA STUDIJA BEBA SA LEPENSKOG VIRA*

Милица Митровић, *МАЛИ И МЛАДИ МАЈСТОРИ ОКРЕСИВАЊА*

Дискусија / Discussion

Lidija Balj, PRAISTORIJSKA KERAMIKA KAO IZVOR INFORMACIJA O DETINJSTVU

Jelena Marković, Marija Marin, Mina Amzirkov, Marija Krečković-Gavrilović, Marko Porčić, Bojan Petrović, Sofija Stefanović, PROJEKAT *INFANO*: DEVOJČICE I DEČACI U BRONZANOM DOBU EVROPE. UTICAJ BIOLOŠKOG POLA NA ZDRAVLJE, RAST I RAZVOJ, ISHRANU I SOCIJALNU STATUS 2100-1500 PNE

Marija Marin, Marko Porčić, Bojan Petrović, Lidija Milašinović, Sofija Stefanović, POSUDE U RITUALU SAHRANE DECE NA NEKROPOLI U OSTOJICEVU (1650-1550 g. p. n. e.)

Milica Šipovac, SEM/EDS ANALIZA PRENATALNE I POSTNATALNE GLEDI MLIJEČNIH ZUBA IZ RANOG BRONZANOG I SAVREMENOG DOBA

Дискусија / Discussion

Mina Amzirkov, Marko Porčić, Katharina Rebay-Salisbury, Fabian Kanz, Michael Wolf, Lidija Milašinović, Sofija Stefanović, ROD DECE U BRONZANOM DOBU: SAHRANE DEČAKA I DEVOJČICA U MORIŠKOM HORIZONTUNEKROPOLE OSTOJICEVO (2000-1800 GODINE PRE NOVE ERE)

Marija Krečković Gavrilović, DOŽIVETI STOTU: ODNOS ZDRAVSTVENOG STATUSA U DETINJSTVU I ZDRAVSTVENIH ISHODA I DUŽINE ŽIVOTNOG VEKA NA MORIŠKIM NEKROPOLAMA MOKRIN I OSTOJICEVO

Daria Ložnjak Dizdar, TRAGAJUĆI ZA DECOM U SVAKODNEVICI PROTOPOVJESTI

Milica Marjanović, Ilija Danković, DETINJSTVO I ODRASTANJE U RIMSKOJ PROVINCIJI – PRIMER VIMINACIJUMA

Дискусија / Discussion

Јелена Цвијетић, „INNOCENTISSIMO IN MEMORIAM” ОДНОС ПРЕМА СМРТИ НАЈМЛАЂИХ У ЗАЈЕДНИЦАМА ЈУЖНОГ

ИЛИРИКА: ЕПИГРАФСКА, АРХЕОЛОШКА И ИКОНОГРАФСКА СВЕДОЧАНСТВА

Маја Миљевић-Ђајић, Неда Мирковић-Марић, СКОРБУТ МЕЂУ САРМАТСКОМ ДЕЦОМ

SanjaNestorović, POREMEĆAJ U RASTU TOKOM DETINJSTVA: RENDGENSKA ANALIZA HARISOVIH LINIJA NA INDIVIDUAMA SAHRANJENIM NA SREDNJOVEKOVNOJ NEKROPOLI VINČA – BELO BRDO

Драгана Вуловић, СМРТНОСТ ДЕЧИЛИХ ИНДИВИДУА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ – ДУБЉЕ ИЗНАД КУЋЕ И БРСКОВО

Дискусија / Discussion

СЕСИЈА: МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА ОСМАНСКОГ ПЕРИОДА НА БАЛКАНУ У СВЕТЛУ НОВИХ ИСТРАЖИВАЊА

(сесија: И. Кајтез, Т. Младеновић)

9h - Сала Привредне Коморе (Добричка 2, 1. спрат)

Моника Миловасљевић, Јасна Гузијан, Синиша Цвијић, Саша Чавал, ПРЕДОЈЕВИЋА ЦРКВА У ФОКУСУ: ОД ТЕОРИЈСКИХ ПРОБЛЕМА КА КОНКРЕТНИМ ИСТРАЖИВАЧКИМ СТРАТЕГИЈАМА

Угљеша Војводић, Александар Алексић, Миле Вељковић, РЕЗУЛТАТИ ЗАШТИТНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА У МАНАСТИРУ СВ. ПЕТКЕ У СЕЛУ ГОРЧИНЦИ КОД БАБУШНИЦЕ

Зорана Младеновић, Маринко Антонијевић, Драган Милановић, Урош Николић, ГРОБ ИЗ ОСМАНСКОГ ПЕРИОДА НА ЛОКАЛИТЕТУ АЦИНЕ ЊИВЕ – БРАЈКОВО КОД КЛЕНКА

Младен Младеновић, Теодора Младеновић, Дејан Булић, СТРАТЕГИЈА ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ ЖИВОТИЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ КОЗНИК У ПЕРИОДУ ОСМАНСКЕ ДОМИНАЦИЈЕ

Ирина Кајтез, ХРОНОЛОГИЈА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА АЛТУН – АЛЕМ ЏАМИЈЕ

Ениса Хусеиновић, Владан Видосављевић, АРХИТЕКТОНСКИ ОБЛИЦИ И ГРАЂЕВИНСКИ МАТЕРИЈАЛИ КОРИШЋЕНИ ПРИ ГРАДЊИ МИНАРЕТА ЏАМИЈА У НОВОМ ПАЗАРУ

Дискусија / Discussion

Владимир Божиновић, ОСМАНСКЕ КУЛЕ СМЕДЕРЕВСКОГ ГРАДА

Дејан М. Булић, ОСМАНСКИ ПОПИС ОВЧАРИНЕ И ТОРОВИНЕ И ПОДАЦИ КОЈЕ ПРУЖАЈУ – СТУДИЈА СЛУЧАЈА КАДИЛУКА СРЕБРЕНИЦА 1596. ГОДИНЕ

Александар Ђукић, МОГУЋНОСТИ АРХЕОЛОГИЈЕ ОСМАНСКОГ ПЕРИОДА НА ПРИМЕРУ СЕЛА БА КОД ЉИГА

Милан Денчић, ВЕЛИКО ПОМОРАВЉЕ ИЗМЕЂУ СРБА И ТУРАКА КРАЈЕМ XIV И ПОЧЕТКОМ XV ВЕКА

Александар Ђукић, ГРОБЉА КАО СВЕДОЦИ ВЕЛИКИХ СЕОБА СРБА 1690. И 1739. ГОДИНЕ У СЛИВУ ЉИГА

Дискусија / Discussion

СУБОТА 1. ЈУН 2024.

- 9h   **Обилазак центра града и сталне изложбене поставке у Археолошкој сали Народног музеја Ниш**
Обилазак Логора Црвени Крст, Ћеле Куле и Медијане
Повратак аутобусом до Тврђаве

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ УПРАВНОГ ОДБОРА СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА ОД ЈУНА 2023. ДО МАЈА 2024. ГОДИНЕ

Извештај о раду Управног одбора Српског археолошког друштва започећемо кратким извештајем о Скупу одржаном у Сомбору од 25. до 27. маја 2023. године, који је организован у сарадњи са Градским музејом Сомбор, на коме је одржано укупно 65 излагања. XLVI годишња Скупштина Српског археолошког друштва, одржана у Сомбору 26. маја 2023. године, била је и изборна. Изабрани су ново руководство и тела Друштва. **Управни одбор сачињавају:** Адам Црнобрња (председник), Војислав Филиповић (потпредседник), Ана Гавриловић (секретар), Наташа Миладиновић-Радмиловић, Марија Каличанин Крстић и Александар Алексић (чланови). За новог уредника **Гласника САД** реизабрана је Драгана Антоновић, која је такође и члан Управног одбора. У **Надзорном одбору** су Дејан Радичевић, Марија Марић и Бојана Илијић, а у **Суду части** Владимир Петровић, Неда Мирковић Марић и Бранислав Стојановић.

Конкурси

Друштво је почетком 2024. године конкурисало на више јавних конкурса код надлежних министарстава. Код Министарства науке, технолошког развоја и иновација конкурисали смо са пројектом *XLVII скупштина и скуп САД* (одобрено 300.000,00 рсд). Код Министарства културе конкурисали смо са четири пројекта: *Издавање часописа Гласник САД 40/2024* (одобрено 714.856,00 рсд, руководилац Драгана Антоновић), *Подизање свести о значају археолошког наслеђа и унапређење рада Српског археолошког друштва* (одобрено 632.144,00 рсд, руководилац Адам

Црнобрња), *Вршење поверених послова репрезентативног удружења* (одобрено 650.000,00 рсд) и *"Година археологије 2025" - Припрема и промоција пројекта* (одобрено 700.000,00 рсд, руководилац Кристина Пенезић).

За све пројекте реализоване током 2023. године Друштво је ажурно поднело исцрпне извештаје Министарству културе и Министарству науке, технолошког развоја и иновација.

Издавачка делатност

Гласник Српског археолошког друштва

Крајем 2023. године из штампе је изашао Гласник САД број 39, који садржи 19 прилога на 440 страна. Уз велико залагање уреднице Гласника САД, др Драгане Антоновић, као и помоћ чланова редакције, наше гласило је уврштено на међународну ERIH PLUS листу. Припреме за увршћавање на ERIH PLUS листу подразумевале су и више припремних радњи које је Редакција часописа успешно обавила. Између осталог, на веб страници Друштва (www.arheologija.rs) формиран је посебан одељак посвећен само Гласнику САД, на коме се налазе сви до сада објављени бројеви часописа, који се могу бесплатно преузети у претраживом pdf фромату. Гласник САД је дигитализован уз финансијску подршку Министарства културе и информисања 2022. године у оквиру пројекта *Дигитализација часописа "Гласник Српског археолошког друштва"* (руководилац А. Црнобрња).

Зборници радова

Током 2023. године из штампе су изашла и три зборника радова:

1) *Integration of Archaeological Heritage Interpretation into Practise (Concepts and case Studdies)*, J. Anđelković Grašar and

Војана Племић (eds.), Belgrade: Serbian Archaeological Society : Institute of Archaeology, 2022 [148 стр.], суфинансиран од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација, објављен у суиздаваштву са Археолошким институтом у Београду. ISBN 978-86-80094-20-5; 978-86-6439-081-1

2) *Bioarheologija na Balkanu : studije iz antropologije i zooarheologije*, Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović i Selen Vitezović (ur.), Beograd: Srpsko arheološko društvo, Sremska Mitrovica: Blago Sirmijuma, 2023, [133 стр.], суфинансиран од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација, објављен у суиздаваштву са “Благом Сирмиума”. ISBN 978-86-80094-23-6 (САД), 978-86-84457-21-1 (БС)

3) *Превентивна археологија и заштита археолошког наслеђа / Preventive archaeology and the protection of the archaeological heritage* (двојезично издање), Александар Алексић (ур.), Београд: Српско археолошко друштво; Ниш: Завод за заштиту споменика Ниш, 2023 [241 стр.], суфинансиран од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација и Министарства културе, објављен у суиздаваштву са Заводом за заштиту споменика културе Ниш. ISBN 978-86-80094-24-3 (САД), 978-86-82346-02-9 (ЗЗСК)

Зборници апстраката

Током 2023. године из штампе су изашла четири зборника апстраката. Поред зборника апстраката са *XLII скупштине и скупа САД*, то су и три зборника радова са посебних састанака Секције за средњовековну археологију и Секције за заштиту археолошког наслеђа (више о тим састанцима видети у извештајима председника секција):

1) *LXVI скупштина и годишњи скуп Српско археолошког друштва, Сомбор 25. – 27. мај 2023. године*, Адам Н. Црнобрња и Војислав Филиповић (ур.), Београд: Српско археолошко друштво;

Сомбор: Градски музеј Сомбор. Сомбор 2023. [105 стр.] ISBN 978-86-80094-22-9 (САД)

2) *Српско археолошко друштво, Јесењи састанак Средњовековне секције, Нови Пазар, 25. – 26. новембар 2022. године*, Марин Бугар (ур.), Београд: Српско археолошко друштво; Нови пазар: Музеј “Рас”. Нови Пазар 2022. [25 стр.] ISBN 978-86-80094-21-2

3) *Српско археолошко друштво: Секција за заштиту археолошког наслеђа*, Александар Алескић и Неда Мирковић Марић (ур.), Београд: Српско археолошко друштво; Суботица: Међуопштински завод за заштиту споменика културе. Суботица 2023. [28 стр.] ISBN 978-86-84781-53-8

4) *Српско археолошко друштво: Јесењи састанак Средњовековне секције, Котор, 1. – 3. децембар 2023. године*, Милош Живановић и Марин Бугар (ур.), Подгорица: Друштво археолога Црне Горе; Београд: Српско археолошко друштво. Подгорица 2023. [28 стр.] ISBN 978-9940-9633-2-3, 978-86-80094-25-0

Поверени послови репрезентативног удружења у култури

Самостални стручњаци у култури

Од маја 2023. до маја 2024. године није поднет ни један захтев за утврђивање статуса самосталног стручњака у култури. Тренутно имамо једног активног стручњака у култури, колегиницу Јовану Мијатовић, и то у подручју научноистраживачке и едукативне делатности у култури. Услови и процедур за стицање статуса самосталног стручњака у култури, за подручја непокретног културног наслеђа и научноистраживачке и едукативне делатности у култури, објављени су и у овом програму скупа Друштва.

Признања за врхунски допринос националној култури

- Од 2021. године једини предлагачи кандидата за добијање признања за врхунски допринос националној култури (у јавности познатије као тзв. Национална пензија) могу да буду искључиво репрезентативна удружења у култури, а на сонову приспелих пријава. Законом је предвиђено да за свако од 25 подручја у култури могу бити предложена највише по три кандидата, а да комисија министарства на годишњем нивоу може доделити највише 20 националних признања. Српско археолошко друштво је репрезентативно удружење за два подручја у култури: 1) истраживање, заштита, коришћење, прикупљање и представљање непокретног културног наслеђа; 2) научноистраживачка и едукативна делатност у култури (репрезентативност делимо са удружењем Базарт). Ове године године није било пријава за подручје непокретног културног наслеђа, док се за подручје научноистраживачке и едукативне делатности пријавио један кандидат, преко Српског археолошког друштва. Након увида у достављену документацију, донета је одлука да Министарству културе буде достављена образложена оцена са предлогом за доделу признања пријављеном кандидату.

Остали послови репрезентативног удружења

У последњих годину дана настављена је интензивна сарадња са другим репрезентативним удружењима у култури, ради организованог приступа решавању заједничких проблема. У протеклом периоду су и на адресу нашег Друштва пристизали малициозни захтеви за приступ информацијама од јавног значаја, који су за циљ имали присвајање материјалне добити тражиоцу. За сада су ти захтеви, и након пристиглих жалби и тужби, позитивно решени по Друштво.

Разно

Током протекле године Друштво је више пута реаговало на случајеве уништавања и оштећивања археолошког наслеђа, путем медија али и путем званичних дописа надлежнима. Друштво је Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, као и Министарству културе упутило примедбе на Правилник о обједињеној процедури у поступку издавања грађевинске дозволе. Са Друштвом археолога Црне Горе потписан је споразум о сарадњи. Српско археолошко друштво је учествовало у снимању серијала *АрхеологИја* у продукцији удружења „Шта хоћеш“. Снимање серијала је суфинансирано од стране Министарства културе, снимљене су три епизоде: Рума, Чачак и Сомбор (епизода: 140 година Српског археолошког друштва). Колегиница др Неда Мирковић Марић је, на предлог и испред Српског археолошког друштва, именована за члана Секторског већа Националног оквира квалификација – Сектор уметности и хуманистичких наука. Друштво је примило и већи број дописа институција, удружења грађана и појединаца поводом угрожавања археолошког наслеђа, те је у оквирима својих могућности и реаговало на исте. Друштво је по потреби и на захтев подржало и учешће сродних институција у међународним пројектима.

др Адам Н. Црнобрња
председник Српског археолошког друштва

**ИЗВЕШТАЈ О ФИНАНСИЈСКОМ ПОСЛОВАЊУ
СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА**

За период од 1.1. – 31.12.2023. године

Приходи:

1. Донације :	
- Министарство културе	1.688.276,77
- Министарство науке	299.993,12
2. Чланарине	173.500,00
Укупно	2.161.769,89

Расходи: (буџетски рачун - Мин. културе Гласник)

Штампа „Гласник САД“	461.653,50
Ауторски хонорари	271.869,98
Укупно.....	733.523,48

Расходи: (буџетски рачун - Мин. културе Подизање свести)

Ауторски хонорари	64.989,32
Уговори о делу	27.006,18
Штампа Зборника	69.849,45
Рекламни материјал.....	38.560,00
Одржавање базе	80.000,00
Службени пут	53.795,32
Укупно.....	334.200,27

Расходи: (буџетски рачун- Мин. културе Репрезентативност)

Уговори о делу	220.000,00
Адвокатске услуге	200.000,00
Укупно.....	420.000,00

Расходи: (буџетски рачун- Мин. науке Научни скуп)

Штампа публикације	499.643,12
Укупно.....	499.643,12

Расходи: (сопствени рачун)

Канцеларијски материјал	6.010,80
Штампа публикације	41.800,00
Остали трошкови	36.781,00
Птт трошкови.....	249,00
Трошкови платног промета.....	6.650,78
Исбн, цип.....	39.201,65
Негативне курсне разлике.....	1.068,22
Службени пут	10.488,92
Укупно.....	143.031,37

Укупни расходи за 2023.годину износе 2.130.398,24

- Затечено стање на почетку 2023. године, на рачуну сопствених прихода износи 757.610,64 рсд.
- Затечено стање на почетку 2023. године, на девизном рачуну (EURO) износи 0,00 рсд.
- Затечено стање на почетку 2023. године, на девизном рачуну (USD) износи 22.002,65 рсд.

Стање на динарском рачуну	856.066,27
Стање на девизном рачуну (EURO)	0,00
Стање на девизном рачуну (USD)	22.863,76
Стање на буџетском рачуну - наука	0,00
Стање на буџетском рачуну - култура	0,00

Подносилац извештаја Маја Јовановић

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА ПАЛЕОЛИТ И МЕЗОЛИТ

Током 2023. године чланови Секције за палеолит и мезолит одржали су више састанака. На састанцима се расправљало о питањима везаним за заштиту и резултате истраживања палеолитских и мезолитских налазишта у Србији, укључујући истраживања која финансира Министарство културе и истраживања на пројекту „Neanderthal and early modern human interactions in the central Balkans“ (NEEMO) који финансира Фонд за науку Републике Србије. На састанцима је констатовано да су пећинска налазишта у Србији знатно угрожена од стране трагача за драгоценостима и да су палеолитска налазишта на отвореном простору константно изложена девастацији током извођења инфраструктурних радова. Због тога је неопходно да се у законске прописе унесу одредбе које би обезбедиле претходну заштиту потенцијалних пећинских налазишта (налик одредбама у Закону о заштити природе) и да установе заштите приликом планирања заштитних истраживања узму у обзир чињеницу да природни заклони, плеистоценске речне терасе и лесни профили могу да садрже остатке из најраније праисторије.

проф. др Душан Михаиловић
председник Секције за палеолит и мезолит САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА ПРАИСТОРИЈСКУ АРХЕОЛОГИЈУ

Редовни годишњи састанак Секције за праисторијску археологију одржан је током годишњег скупа Српског археолошког друштва у просторијама Градског музеја Сомбор 25–27. маја 2023. године. Дана 26. маја у оквиру Секције презентовано је деветнаест реферата. Учествовали су стручњаци из: Археолошког института у Београду, Одељења за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, Одсека за историју Филозофског фа-

култета Универзитета у Новом Саду, Института Биосенс (Biosens) Универзитета у Новом Саду, Глоб (Globe) института Универзитета у Копенхагену (Данска), Археолошког института Универзитета у Гронингену (Холандија), Центра за пејзажна истраживања Унив у Гронингену, Одељења за хуманистичке науке Универзитета Помпеу Фабра у Барселони (Шпанија), Одељења за физичку географију Факултета геонауке Универзитета у Утрехту (Холандија), Аустријског археолошког института у Бечу (Аустрија), Института за археологију у Загребу (Хрватска), Археолошког музеја у Осијеку (Хрватска), Универзитета на Приморском Факултета за хуманистичке студије у Копру (Словенија), Факултета за културу и туризам Универзитета Доња Горица у Подгорици (Црна Гора), Народнoг музеја Србије у Београду, Музеја Војводине, Градског музеја Сомбор, Завичајног музеја Рума, Градског музеја Београд, Градског музеј Бечеј, Народнoг музеја Крушевац и Народнoг музеја Пожаревац,. На секцији је присуствовало више од 20 колега.

Након скупа колеге су изразиле захвалност директору Градског музеја Сомбор Давиду Фирањију и колегама археолозима Викторији Узелац и Анђелки Путици на гостопримству и успешној организацији секције.

др Драган Милановић
председник Секције за праисторијску археологију САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ

Скуп Српског Археолошког друштва је у 2023. години одржан у Сомбору, у периоду од 25 до 27 маја, у Градском музеју Сомбора, као и у просторијама Културног центра „Лаза Костић“ и сали Градске куће. Сам скуп Српског археолошког друштва је био утолико значајнији услед обележавања 140 година од како је 1883. године основано Српско археолошко друштво. За секцију класичне археологије је било пријављено девет шредавања. под ауторством тринаест колегиница и колега из Археолошког института у Бе-

ограду, Академије струковних студија у Београду, Археолошког музеја у Загребу, Завичајног музеја у Књажевцу, Балканолошког института САНУ, Музеја Крајине у Неготину, Народног музеја у Крушевцу, Музеја Републике Српске из Бања Луке и Завичајног музеја Градишка.

Различите теме и проблематика су обухваћени у поменутих девет радова колегиница и колега из земље и иностранства – резултати последњих археолошких истраживања са више локалитета, анализа и интерпретација, али и различите претпоставке о археолошком материјалу, конзервација и архитектура античких и касноантичких објеката, као и теме које су обухватиле римску скулптуру и религију. Фокус самих предавања су били и различити локалитети као Врело-Шаркамен, Тимакум Минус, област античке Басијане, античка Герулата у селу Мироч на римском Лимесу, Ћетаће-Радужевац такође на римском Лимесу, Куршумлијска Бања, Туларска Бања и Врњачка Бања, Босанско Грахово и Манастириште у Кијевцима. Посебну пажњу су привукла предавања о процесу конзервације непокретног културног наслеђа и презентације античких локалитета, као и археолошка ископавања на локалитетима ситуираним на римском Лимесу, услед предстојеће кандидатуре дела Лимеса у Србији за УНЕСКО. Након презентације свих предавања пропраћених презентацијама, уследила је подужа дискусија не само у оквиру поменутих тема и материјала, већ и угрожености локалитета од стране дивљих копача и законских могућности да се поменут проблем пријави и спречи.

Поред најаве предавања на различите теме античке археологије на територији Ниша и јужне Србије од стране колегиница и колега из Археолошког института у оквиру пројекта Огранка Српске Академије Наука и Уметности у Нишу током септембра, октобра и новембра 2023. године у Нишу, најављен је и излазак другог тома публикације „Антички култ на Балкану кроз налазе и иконографију: Светилишта, храмови и олтари као сакрална места“, чије се објављивање очекује у 2024. години.

др Надежда Гавриловић Витас
председница Секције за класичну археологију САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ

Током 2023. године одржана су два састанка Средњовековне секције Српског археолошког друштва. Најпре у оквиру XLVI Скупштине и годишњег скупа САД (Сомбор, 25. - 27. мај), а затим кроз редовно заседање у јесењем периоду (Котор, 01. – 03. децембар).

*

Приликом првог сусрета, презентацијама је присуствовало 26 колегиница и колега. Учешће у раду узели су стручњаци из Археолошког института у Београду, Универзитета на Криту, Завичајног музеја Параћин, Музеја града Пока, Републичког завода за заштиту споменика културе Београд, Музеја „Рас“ Нови Пазар и Народног музеја Лесковац. Пре почетка, одлучено је да се због преобимног програма Секције за заштиту археолошког наслеђа у рад Средњовековне секције уврсти презентација о рекогносцирањима археолошких локалитета на територији општине Лебане (Ј. Пешић, С. Јовић, В. Стевановић, В. Стојановић) која је представљала уводни реферат. Након тога изложене су теме које су се односиле на преглед материјалних остатака Словена на територији Грчке (М. Продановић), новац као гробни прилог у некрополама арпадовског периода у Војводини (М. Радишић), археолошка ископавања на простору средњовековне Петрушке области у 2022. години (Ф. Стефановић, Б. Стојановић), две парте/дијадеме које су откривене на локалитету Пок-Ађански крај/Krstbajer током археолошких радова 2015 и 2016. године (А. Rimpf) и археолошка истраживања Латинске цркве у Постењу 2022-2023. године (В. Видосављевић, И. Кајтез, Ј. Фортић).

*

На јесењем састанку Средњовековне секције било је присутно 44 колегиница и колега из Србије, Црне Горе и Републике Српске. Учешће у раду узели су стручњаци из Центра за конзервацију и археологију Црне Горе, Археолошког института у Београду, Републичког завода за заштиту споменика културе Београд, Градског музеја Бечеј, Народног музеја Крушевац, Народног музеја Панчево, Универзитета у Београду - Филозофски факултет (Одељење за

археологију), Завода за заштиту споменика културе Краљево, предузећа Кото ДСД, Музеја „Рас“ Нови Пазар и ЈУ Музеји i Galerije Nikšić. Представљене су 23 теме од којих су четири биле у форми постер презентације. Првог дана секције изложено је 10 реферата. У првом делу рада приказани су резултати археолошких истраживања цркве Успења Пресвете Богородице у селу Пошћењу, у Шавнику (М. Живановић), два средњовековна налаза из Зете (М. Баковић), резултати примене различитих метода даљинске детекције на рановизантијским локалитетима у зони заштите Царичини града (А. Стаменковић), реферат о рановизантијској брани у селу Злата (М. Бунарџић), нова сазнања о присуству хришћанства код Словена у раном средњем веку на простору централног и западног Балкана (М. Алексић), археолошки резултати из раносредњовековног хоризонта на локалитету Арчиновица на Моравском коридору (М. Радишић, И. Бугарски, М. Бугар) и тема о висећем печату Петра, заштитника и архонта Србије (Р. Рамадански).

У другом делу секције говорило се о средњовековним гробовима са „простирком“ од гаражи у српском Банату (Ј. Ђорђевић, В. Ђорђевић), граду Јелечу на Рогозни (И. Кајтез, В. Видосављевић) и прелиминарним резултатима палеодемографске анализе на некрополи Брсково-Догањице (Д. Вуловић).

Други радни дан започет је излагањем о резултатима археолошких истраживања града Копријана у 2023. години (У. Војводић, В. Бикић), да би потом уследили реферати о средњовековној цркви под Рудничком Острвицом (Д. Радичевић, А. Цицовић, Ј. Марјановић, М. Вранић), археолошким истраживањима на локалитету Дворине-Мацарско гробље 2021-2023. године (Д. Радичевић, В. Миливојевић, Д. Ћирковић, А. Стојановић, А. Гачевић), археозолошким аспектима исхране становника локалитета Стара синагога (М. Кокановић), заштитним археолошким истраживањима локалитета Црквина у селу Гошево код Сјенице (М. Марић, В. Милутиновић, М. Балтић, Ј. Фортић), догађајима који су директно утицали на манастир Бањску и његову околину (Ђ. Милосављевић) и ископавањима манастирског комплекса Св. Варваре на Рељиној градини у 2023. години (И. Кајтез, В. Видосављевић).

Други део састанка започет је презентацијом о сполији коју су чинила два фрагмента мермерне курне (В. Видосављевић),

да би се завршна презентација односила на ново тумачење златног прстена са натписом IHS (М.Б. Вујовић). Поменуте постер презентације говориле су о новим истраживањима тврђаве Оногошт (S. Delić), претпоставкама које су се односиле на порекло матапан новца са тамга ознакама Златне Хорде (V. Ovcharov, R. Ramadanski), употреби дрвета на Руднику и Брскову кроз антраколошку анализу (А. Сабанов, А. Aquaro, М. Вранић) и прелиминарним резултатима анализе фауналног материјала са простора Северне табије Новопазарске тврђаве током кампање 2021. (Т. Младеновић).

Након реферата уследио је радни састанак секције у оквиру кога се дискутовало на више тема. Истакнути су проблеми везани за интерпретацију културног наслеђа, издавање дозвола за рад страним фирмама, дигитализацију и израду археолошке карте, непостојање документације о угроженом и девастираном културном наслеђу, као и потреба да се едукују млађе категорије колега у области заштите и анимирају медији.

Овом приликом једногласно је прихваћен предлог да се изда Саопштење од стране САД којим би се директно указало на перманентну и алармантну девастацију културног наслеђа на простору Рашке области и Косова и Метохије.

Састанак је имао и изборни карактер. За нову председницу Средњовековне секције у четворогодишњем мандату изабрана је колегиница Ивана Грујић из Музеја Херцеговине.

Трећи дан био је посвећен обиласцима Старог града Бара, чиме је рад секције завршен.

*

У овој прилици изражавамо велику захвалност Градском музеју Сомбор, Центру за конзервацију и археологију Црне Горе и Zavičajnom muzeju Bar - Kulturni centar Bar на гостопримству и одличној организацији наших сусрета.

Марин Бугар
председник Средњовековне секције САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ

Годишњи и 12. по реду састанак Секције за биоархеологију, одржан је на XLVI Годишњем скупу САД 25–27. маја 2023. године у Сомбору. На секцији је било изложено девет реферата, са пет тема из праисторијског и са по једном темом из античког и средњовековног периода, док су два реферата била методолошке природе. Представљени реферати су обухватили један рад из поља археоботанике, шест радова из поља биофизичке антропологије и један рад је представљао анализу коштаних сировина. Посебно се издвојило предавање колеге Н. Марковића, који је представио основе палеопаразитологије, значај и саме почетке проучавања паразитских инфекција код људи и животиња у прошлости у нашој земљи. На скупу су учествовали стручњаци из: Археолошког института у Београду, Филозофског факултета у Београду (Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију), Медицинског факултета у Београду (Центар за биологију кости), Градског музеја у Сомбору, а скупу је уприличио и долазак колега из Хрватске, из Института за антропологију, Центар за примијењењу биоантропологију из Загреба.

др Драгана Вуловић
председница Секције за биоархеологију САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА АРХЕОМЕТРИЈУ, АРХЕОТЕХНОЛОГИЈУ, ГЕОАРХЕОЛОГИЈУ И ЕКСПЕРИМЕНТАЛНУ АРХЕОЛОГИЈУ

Редовни годишњи састанак Секције за археометрију, археотехнологију, георхеологију и експерименталну археологију (секција ААГЕА) одржан је на XLVI Годишњем скупу Српског археолошког друштва у Сомбору, од 25. до 27. маја 2023. године. У оквиру секције организована је тематска сесија под називом: „*Living twice*“ – *секундарна употреба предмета и простора у археолошком запису*“. Организатори тематске сесије били су пред-

седник Секције ААГЕА Видан Димић и Јасна Вуковић. Циљ тематске сесије био је покретање шире дискусије на тему поновне употребе предмета и простора у прошлости, кроз представљање примера подмлађивања, поправки и преправки артефаката, затим продужене, поновне - секундарне употребе (утилитарне или симболичке) или рециклирања. На тематску сесију је пријављено шест радова:

- Vidan Dimić, Dragana Antonović, VIŠESTRUKЕ BIOGRAFIJE GLAČANOG I ABRAZIVNOG KAMENOG ORUĐA U KASNOM NEOLITU SRBIJE
- Dragana Rajković, KAMENI NALAZI U GROBOVIMA LENĐELСKE POPULACIJE NA LOKALITETU KOTLINA-SZUZAI HEGY, HRVATSKA
- Марија Свилар, СЕКУНДАРНА УПОТРЕБА ГРНЧАРИЈЕ У КАСНОНЕОЛИТСКИМ ОБЈЕКТИМА НА ПРОСТОРУ ЦЕНТРАЛНОГ БАЛКАНА
- Ina Miloglav, ŽIVOTNI CIKLUS VUČEDOLSKIH POSUDA: POPRAVCI I SEKUNDARNA UPOTREBA
- Драгана Антоновић, МЕТАЛ ЗА СВА ВРЕМЕНА, ДУГИ ЖИВОТ ПРАИСТОРИЈСКОГ БАКАРНОГ ОРУЂА
- Emilija Nikolić, GRAĐEVINSKI MATERIJAL U CИRKULARNOJ EKONOMIJI ISTORIJSKOG PREDELA VIMINACIЈUMA

У оквиру редовног заседања и теме секције изложен је рад:

- Селена Витезовић, НЕОЛИТСКА КОШТАНА ИНДУСТРИЈА СА ЛОКАЛИТЕТА КЛЕНАК – АЦИНЕ ЊИВЕ: ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ

Након презентованих радова у оквиру тематске сесије, односно секције, уследила је дужа, инспиративна дискусија, која се односила како на различите категорије артефаката, тако и на континуирану употребу простора у праисторији, специфичне начине градње, односно обнављање објеката.

Домаћин изврсно организованог скупа био је Градски музеј Сомбор, за шта упућујемо све честитке и на чијем се гостопримству срдечно захваљујемо. Важно је истаћи и да су 2023. године Градски музеј Сомбор и Српско археолошко друштво обележили 140 година од свог настанка. Мало је институција и струковних

друштва која се могу похвалити тако дугом традицијом. И Музеју и Друштву овом приликом честитамо и желимо срећан и плоносан рад у будућности.

др Видан Димић
председник Секције за ААГЕА

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА ЗАШТИТУ АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА

Секција за заштиту археолошког наслеђа у току 2023. и 2024. године била је веома активна. Одржане су две секције 2023. године: у оквиру XLVII Годишњег скупа Српског археолошког друштва у Сомбору, а затим и од 26.-28. октобра 2023. године у Суботици.

У децембру 2023. године, изашао је из штампе Зборник радова *Превентивна археологија и заштита археолошког наслеђа*. Израда и штампање Зборника финансирано је средствима Министарства културе (преко Завода за заштиту споменика културе Ниш) и Министарства науке (преко Српског археолошког друштва).

У оквиру XLVII Годишњег скупа Српског археолошког друштва у Сомбору 26. – 28. маја 2023. године, кроз редовно заседање Секције одржани су следеће презентације:

1. Петар Милојевић, Соња Периф, Александар Капуран, СИСТЕМАТСКА АРХЕОЛОШКА ПРОСПЕКЦИЈА ЈА-ГОДИНСКОГ КРАЈА: ОСНОВНЕ СМЕРНИЦЕ ПРОЈЕКТА, ПРИНЦИПИ И МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА
2. Јулијана Пешић, Смиља Јовић, Владимир Стевановић, Владимир Стојановић РЕКОГНОСЦИРАЊЕ АРХЕОЛОШКИХ ЛОКАЛИТЕТА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ЛЕБАНЕ
3. Владан Видосављевић, Ирина Кајтез, ЛАТИНСКА ЦРКВА У ПОСТЕЊУ, ЈОШ ЈЕДАН ПРИМЕР НЕПРЕКИДНОГ УНИШТАВАЊА БАШТИНЕ
4. Ненад Јончић, Неда Мирковић Марић, Драган Б. Јовановић, МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ ДРОНОВА СА ЛИДАР (LiDAR) СИСТЕМОМ У АРХЕОЛОШКОЈ ПРАКСИ

5. Ненад Јончић, Адам Црнобрња, Александар Алексић, ПРИМЕНА МОБИЛНЕ ЛИДАР (LiDAR) ТЕХНОЛОГИЈЕ У ЗАШТИТНОЈ АРХЕОЛОГИЈИ
6. Јасминка Богић, Александар Алексић, ПРИМЕРИ ЗАШТИТЕ АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА ТОКОМ ИЗГРАДЊЕ ГАСОВОДА НИШ-ДИМИТРОВГРАД 2023. ГОДИНЕ – ТЕХНИЧКИ И МЕТОДОЛОШКИ АСПЕКТИ
7. Јелена Анђелковић Грашар, Стефан Станчић, ЗАШТИТА АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА И МЛАДИ – СТВАРНА И/ИЛИ ВИРТУЕЛНА РЕАЛНОСТ: COOLTOUR ПРОЈЕКАТ КАО ПРИМЕР ДИЈАЛОГА
8. Адам Н. Црнобрња, Александар Алексић, АРХЕОЛОШКО НАСЛЕЂЕ И ЛЕГИСЛАТИВА: ТРЕНУТНО СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ
9. Адам Н. Црнобрња, СТУДИЈЕ ЗАШТИТЕ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА: МОГУЋНОСТИ И ОГРАНИЧЕЊА
10. Александар Алексић, СТАНДАРДИЗАЦИЈА МЕТОДА АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА
11. Александар Алексић, ТЕНДЕРИ ЗА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА И АРХЕОЛОШКО ПРАЋЕЊЕ – НЕДОСТАТАК КОНТРОЛЕ
12. Александар Алексић, НОРМИРАЊЕ ТРОШКОВА РАДА АРХЕОЛОГА НА ТЕРЕНУ И ЗАШТИТА НА РАДУ У ОКВИРУ ТЕРЕНСКИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА
13. Александар Алексић, НАГЛО ПОВЕЋАЊЕ ОБИМА ПОСЛА НА ЗАШТИТИ АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА ПОД УТИЦАЈЕМ ИНТЕНЗИВИРАНЕ ИЗГРАДЊЕ

Секција је између 26. и 28. октобра 2023. године у Суботици одржала скуп (домаћин: Међуопштински завод за заштиту споменика културе Суботица) у коме је учествовао велики број колега:

1. Душанка Веселинов, Александар Алексић, ПРИМЕНА ЕВРОПСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ О ЗАШТИТИ АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА У СРБИЈИ
2. Неда Мирковић-Марић, Душанка Веселинов, ПОЛОЖАЈ АРХЕОЛОГА И УСЛОВИ РАДА У ЗАШТИТИ У СРБИЈИ 2023. ГОДИНЕ

3. Душанка Веселинов, Катарина Марсимов, СТУДИЈА ЗАШТИТЕ – НЕКАД И САД
4. Адам Црнобрња, Александар Алексић, СТУДИЈЕ ЗАШТИТЕ НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА У СВЕТЛУ ИЗМЕНА ЗАКОНА О ПЛАНИРАЊУ И ИЗГРАДЊИ
5. Адам Црнобрња, Ивана Дорчић ДОСТУПНОСТ И ЗАШТИТА ИНФОРМАЦИЈА О АРХЕОЛОШКИМ ЛОКАЛИТЕТИМА
6. Милица Тапавички-Илић, Марија Шеган Радоњић, ПРИСТУПАЧНОСТ И ОТВОРЕНОСТ ПОДАТАКА О КУЛТУРНОМ НАСЛЕЂУ СРБИЈЕ
7. Ненад Јончић, Неда Мирковић-Марић, АРХЕОЛОШКА ДОКУМЕНТАЦИЈА, ДИГИТАЛНА АРХЕОЛОГИЈА И ДИГИТАЛНО МРАЧНО ДОБА
8. Александар Алексић, КОНФЕРЕНЦИЈА ПРОШЛОСТ КОНТИНЕНТА У САДАШЊОСТИ, 30 ГОДИНА ОД УСВАЈАЊА МАЛТЕШКЕ КОНВЕНЦИЈЕ, ПАРИЗ 26. – 28.06.2023 ПРИКАЗ
9. Мирослав Кочић, УПОТРЕБА СПРЕГНУТИХ НЕИНВАЗИВНИХ МЕТОДА У ЦИЉУ ДЕТЕКЦИЈЕ И КАТАГЕРИЗАЦИЈЕ АРХЕОЛОШКИХ ЛОКАЛИТЕТА
10. Маја Д. Марић, Војкан Милутиновић, ПРОБЛЕМ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ И ЗАШТИТЕ ГЕОАРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА У СРБИЈИ ДАНАС
11. Неда Мирковић-Марић, Марија Каличанин-Крстић, УЧЕШЋЕ ЗАВОДА У МЕЂУНАРОДНОЈ САРАДЊИ У СРБИЈИ
12. Урош Николић, Срећко Живановић, Лазар Марковић, Јован Ђајић, ПРИВАТНА ПРАКСА – ДА ЛИ ЈЕ СТРУКА СПРЕМНА?

У оквиру скупа Секције у Суботици, одржан је и Округли сто на тему: *Проблеми заштите археолошких налазишта у Србији данас.*

На основу изложених реферата и дискусија које су уследиле и у оквиру Округлог стола, донети су **Закључци** у којима су формулисани конкретни проблеми заштите археолошког наслеђа и

одлучено да се са Министарством културе уђе у отворени дијалог ради изналагања решења датих проблема.

У првој половини 2024. године, Секција за заштиту археолошког наслеђа бавила се припремом за предстојећи XLVII Годишњи скуп Српског археолошког друштва у Нишу, домаћин: Завод за заштиту споменика културе Ниш.

Поред свега наведеног, већина чланова Секције су у константој, свакодневној међусобној дискусији и размени мишљења и искустава у вези заштите археолошког наслеђа.

мр Александар Алексић
председник Секције за заштиту археолошког наслеђа

**СКУП СЕКЦИЈЕ ЗА ЗАШТИТУ АРХЕОЛОШКОГ
НАСЛЕЂА
Суботица, 26. – 28. октобар 2023. године
- ЗАКЉУЧЦИ -**

Секција за заштиту археолошког наслеђа, чију основу чине археолози који се професионално баве заштитом археолошког наслеђа (запослени у заводима за заштиту споменика културе и музејима, научним установама и незапослени чланови Српског археолошког друштва), на састанку одржаном 26. – 28. октобра 2023. године у Суботици (домаћин: Међуопштински завод за заштиту споменика културе Суботица), представила је и дискутовала о низу актуелних проблема везаних за заштиту археолошког наслеђа у оквиру 4 области:

- Примена Европске конвенције о заштити археолошког наслеђа у Србији;
- Најновије измене Закона о планирању и изградњи и питање Студије заштите непокретног културног добра и археолошког наслеђа;
- Најновији резултати недеструктивних заштитних археолошких истраживања и примери савремених приступа у заштити археолошког наслеђа;

- Систематизација и стандардизација метода археолошких истраживања и питање реформе система заштите археолошког наслеђа.

Полазећи од чињеница:

- да археолошко наслеђе има суштински значај за познавање прошлости човечанства,

- да представља извор колективног памћења, необновљив ресурс Републике Србије и виши друштвени интерес државе, регије и локалне заједнице,

- да Република Србија има своје законе и да је свој уставни и законодавни систем устројила, између осталог и на међународној и цивилизацијској обавези заштите археолошког наслеђа, а која је садржана не само у прихваћеним међународним конвенцијама (Европска конвенција о заштити археолошког наслеђа (ревидирана) и стандардима (стандарди међународних финансијских организација), већ и бројним законским и подзаконским одредбама, као и традиционалним вредностима о значају културног наслеђа у изградњи државног и националног идентитета Републике Србије, који је од средине 19. века уграђен у уставни поредак,

- да се археолошко наслеђе у Републици Србији налази у државном власништву по сили закона,

- да се Република Србија налази у фази интензивног економског и друштвеног развоја,

- да се заштита археолошког наслеђа у Србији, у условима интензивног развоја, у пракси, уместо у фази планирања, углавном спроводи у фази реализације развоја (изградње и рударске експлоатације и других земљаних радова), те се тако заснива на одавно превазиђеним принципима, који су недовољни, неодрживи и неадекватни,

Прихватајући и истичући:

- Да је неопходно ускладити потребе интереса реализације развоја и интереса очувања археолошког наслеђа, који представљају истовремене и више друштвене интересе Републике Србије,

- Да услед реализације интензивног развоја, долази до учесталијег открића археолошког наслеђа, као и у осталим ев-

ропским земљама, стварајући на тај начин околности до којих може доћи до сукоба истовремених интереса Републике Србије,

- Да је неопходно предузети кораке и мере ка избегавању и/или ублажавању сукоба интереса развоја и интереса очувања културног наслеђа,

- Да је неопходно процесу заштите археолошког наслеђа приступити у фази планирања, (приликом израде просторно-планске документације, а пре израде студија оправданости и исплативости, студија и извештаја о утицају на животну средину, као и пројеката изградње), а не у фази реализације развоја (изградње и рударских радова и других земљаних радова), како би се горе поменути сукоб истовремених интереса избегао или на време умањо,

- Да ће даље спровођење развоја, без адекватне заштите археолошког наслеђа (у фази планирања, а не реализације развоја) имати даље негативне последице не само на археолошко наслеђе већ и на сам развој Републике Србије,

- Разумевајући значај пројеката развоја који се финансирају из међународних извора (стварајући истовремено обавезу придржавања економских и обавезних стандарда), а пре свега великих инфраструктурних пројеката развоја (изградња линијских објеката – путна, железничка и гасоводна инфраструктура, пројекти обновљивих извора енергије – соларне и ветроелектране, изградња великих привредних објеката и постројења, као и повећана рударска активност, итд.), а посебно имајући у виду велике инфраструктурне пројекте и државне напоре за њихову реализацију, попут ЕХРО2027 или изградња брзих пруга, итд,

- Сматрајући својом професионалном и моралном обавезом, да као археолози запослени у јавним установама заштите културног наслеђа (првенствено у заводима за заштиту споменика културе), који се свакодневно у свом раду сусрећу са реализацијом пројеката развоја и тиме посредно утичу на њихову реализацију, да надлежним државним (регионалним и локалним) органима скрену пажњу и укажу на значај очувања археолошког наслеђа у процесу планирања и претходних радо-

ва (попут геолошких и геотехничких претходних истражних радова), а потом и током реализације пројеката развоја, приликом којих увек може доћи до случајног открића археолошког наслеђа (Члан 109. Закона о културним добрима „Сл. гласник РС“, бр. 71/94), а који могу имати и додатне финансијске импликације по Републику Србију.

- Истичући вишеструко повећан обима посла који је директно повезан са интензивним развојем Републике Србије, а да је истовремено број запослених археолога који се баве заштитом археолошког наслеђа најмање десетоструко мањи од минимално потребног броја запослених археолога, односно око 10% запослених археолога од најнижег просека у европским земљама, као и одавно превазиђен и застарео систем заштите непокретних културних добара.

Доноси следеће ЗАКЉУЧКЕ:

1. Недовољан број археолога у заштити – Заштитом археолошког наслеђа у Републици Србији бави се далеко nedовољан број археолога. Грубо представљено, европски просек археолога у заштити износи 1 археолог на око 25.000 становника, односно на око 230 км². У Србији тај просек износи: 1 археолог на око 264.000 становника, односно 1 археолог на око 3.500 км² (око 25 археолога запослених у свим заводима – готово **15 пута мање од европског просека**), док је у јужном делу Србије ситуација још гора! Тренутно стање је такво да је у надлежним заводима запослено мање од 10% од минимално потребног броја археолога који се баве заштитом археолошког наслеђа. Потребно је што хитније запошљавање археолога у надлежним заводима за заштиту археолошког наслеђа.

2. Оснивачка права завода за заштиту споменика културе захтевају хитно решење. Заводи за заштиту споменика културе као носиоци заштите културног и археолошког наслеђа у Републици Србији, у највећем броју, налазе се у проблемима везаним за оснивачка права, неусклађеност пословања и нерегулисаним начинима финансирања што директно и индиректно утиче на обавезу и интерес Републике Србије у очувању археолошког наслеђа, а посредно утиче и на реализацију пројеката развоја.

3. Потребна је измена система високошколског образовања археолога.

Програм студија археологије у Србији (на Филозофском факултету Универзитета у Београду) није адекватан потребама заштите археолошког наслеђа, а нарочито потребама заштите археолошког наслеђа у условима интензивног развоја.

Тренутне студије археологије ни у једном делу се не односе на питања заштите археолошког наслеђа, стварајући тиме ситуацију да младе колеге стичу универзитетску диплому без икаквог основног предзнања о заштити археолошког и културног наслеђа Републике Србије.

Са друге стране, основне студије археологије и диплома(дипломирани археолог), младим колегама не омогућавају могућност запослења, с обзиром да су већина завода и музеја своје систематизације радних места прилагодила Кatalогу радних места у јавним установама, где је обавезан предуслов за радно место археолога – положен мастер из археологије.

Дипломирани археолог, без завршених мастер студија, може се само – пријавитикао незапослено лице код Националне Службе за Запошљавање.

Осим тога, младе колеге на студијама не добијају вештине и обуке везане за археологију, а примењиве и у другим областима (нпр ГИС обука), чиме би олакшали запослење у тренутку веома малог броја радних места археолога.

4. Проблеми са тендерима за археолошка истраживања огледају се првенствено у различитим начинима пословања институција заштите и научним установама, различитим ценама услуга, различитим маржама и у недостатку сарадње и синхронизације међу институцијама. При чему тендери треба да подстичу јавне установе (у државном власништву) да се међусобно „такмиче“ за истраживања археолошког наслеђа (у државном власништву) (???). То је довело до опште конфузије, при чему је колатерална штета управо археолошко наслеђе и заштита истог. Основни недостатак код тендера за археолошка истраживања је непостојање правилника о археолошким истраживањима, што за последицу има потпуно произвољно лицитирање, без основних информација о предмету тендера, а што је директна последица

непостојања унифицираних правила за њихово расписивање, али и зато што у припреми тендера не учествују археолози, односно лица са адекватним образовањем и стручним знањем и искуством.

Археолошка истраживања у Републици Србији могу обављати само јавне установе заштите (заводи и музеји) и научне установе (институти и факултет) и које су све основане од стране Републике Србије, Аутономне Покрајине и јединица локалне самоуправе. Јавне установе заштите имају своју дефинисану територију и надлежности у складу са одговарајућим подзаконским актима (заводи и музеји).

Тендер за археолошка истраживања је уведен као обавеза транспарентности реализације пројеката развоја. Међутим, тендери за археолошка истраживања углавном се спроводе без икаквих консултација са надлежним заводима и тиме не осигуравају њихову сврсисходност у смислу заштите археолошког наслеђа, а истовремено ни у смислу реализације пројеката развоја. Заштитна истраживања, која су предмет тендера, само су један део заштите археолошког наслеђа који заводи у реализацији својих пројеката спроводе (ту су и брига о покретном наслеђу, рад са локалном заједницом, израда елабората за утврђивање локалитета у културно добро, итд.). Олакшање процедура и изузимање археолошких истраживања из тендерске процедуре или уз укључивање/консултације надлежних завода, допринело би адекватној реализацији и брзи о археолошком наслеђу.

5. Правилник о археолошким истраживањима – Неопходно је доношење посебног правилника о археолошким истраживањима, а по угледу на европске и друге земље. Србија је једна од ретких земаља Европе која нема посебан правилник о археолошким истраживањима. Методе археолошких истраживања у пракси у Републици Србији се примењују према нахођењу одговорног руководиоца истраживања, а не системски и према потребама очувања археолошког наслеђа и у оквиру просторног планирања, припреме земљишта за инвестиције и изградњу, у оквиру претходних истраживачких радова, нарочито не у поступцима реализације пројеката развоја. Правилник о археолошким истраживањима мора се заснивати на свеопштој законској регулативи, прихваћеним међународним конвенцијама, и на успостављању

државних, регионалних и локалних извора финансирања у оквиру буџета Републике Србије, као и на прихваћеним стандардима међународних финансијских установа које финансирају пројекте развоја у Републици Србији.

Секција за заштиту археолошког наслеђа Српског археолошког друштва прихвата да је правни основ за доношење правилника потребно дефинисати новим законом – Законом о непокретном културном наслеђу, а у том смислу преузима на себе да учествује у изради предлога правилника о археолошким истраживањима.

6. Допуна правилника о археолошкој документацији – Потребна је допуна ПРАВИЛНИКА о обрасцима, садржају и начину вођења дневника радова и друге документације која се води о археолошким ископавањима и истраживањима (“Службени гласник РС”, број 67 од 8. маја 2020.), с обзиром на следеће:

Археолошко праћење и контрола земљаних радова приликом извођења грађевинских и других радова је потпуно неуређена, а све више је присутна у пракси. С обзиром да ова метода археолошких истраживања представља често јединствену и неповљиву прилику за регистровање археолошког наслеђа приликом извођења земљаних грађевинских и других радова, неопходно је прописивање стандарда и посебних образаца за ову методу археолошких истраживања.

Геофизичка истраживања и геоархеолошко бушење представљају већ устаљене методе археолошких истраживања, за која је неопходно прибављање дозволе Министарства културе, али до сада нису биле обухваћене стандардима, као и обрасцима за археолошку документацију.

7. Нови правилник о изради евиденције добара под претходном заштитом.

Досадашњи Правилник о начину вођења евиденције о непокретностима које уживају претходну заштиту (“Службени гласник РС”, број 19 од 6. јуна 1995.) престао је да важи са применом Закона о културном наслеђу, с обзиром да је основ за доношење поменутог Правилника чл. 62. Закона о културним добрима. Поред тога, у складу са чл. 32. Закона о културном наслеђу, претход-

на заштита археолошких локалитета (евидентираних и неевидентираних - односно регистрованих, као и археолошких подручја) **је грајна**

8. Потребне су јединствене и унифициране смернице за начин чувања документације о археолошком наслеђу у дигиталном формату. Такође, неопходна је контрола и примена чл. 117 Закона о културним добрима (“Сл. Гласник РС”, бр. 71/94, 52/2011 - др. закон, 99/2011 - др. закон. 6/2020 - др. закон. 35/2021 - др. закон. и 129/2021), достављање документације са свих археолошких истраживањанаодређеној територији–надлежномзаводу за заштиту споменика, на трајно чување. Тренутна је пракса да надлежни заводи често немају увид у све резултате истраживања на својој територији, што свакако утиче на квалитет посла. Осим тога, неопходно је успостављање **јединствене базе података о археолошком наслеђу.**

9. Неопходно је **ограничити приступ документацији о археолошком наслеђу** законским регулативама, односно подзаконским актима. С обзиром на то да археолошко наслеђе представља необновљив ресурс Републике Србије, као и да је Република Србија истовремено и земља порекла и земља транзита међународне илегалне трговине антиквитетима, као и да су неовлашћена истраживања археолошког наслеђа веома честа, неопходно је ограничити приступ документацији о археолошком наслеђу, како би се спречило додатно угрожавање археолошког наслеђа. Законске регулативе, односно подзаконски акти већ пружају могућност ограничења приступа тој документацији. Проблем је у томе што институције саме не доносе интерне акте, а на шта по законима имају право, да би ограничиле приступ.

Неопходно је доношење централизоване одлуке о ограничавању приступа оригиналној археолошкој документацији, односно **документацији о археолошком наслеђу**, на основу чега би, у складу са законом, појединачне институције ускладили своје интерне акте са наведеном одлуком.

10. Неопходно је **ближе дефинисање међународне сарадње у теренским археолошким истраживањима.** Археолошко наслеђе је у државном власништву, документација о археолошком наслеђу такође је у државном власништву. Размена знања на ширем реги-

оналном и европском/светском нивоу, примена нових метода истраживања и анализа је потребна и доприноси унапређењу научних сазнања, али и заштити археолошког наслеђа. Међутим, ради адекватнијег функционисања оваквих пројеката и усклађености са интересима Републике Србије неопходно је ближе уредити правила међународне сарадње у области археолошких истраживања.

11. Студије заштите непокретних културних добара које су предвиђене последњим изменама и допунама Закона о планирању и изградњи, морају на посебан начин обухватити археолошко наслеђе, с обзиром на његову вишеструку специфичност. Истраживање археолошког наслеђа дефинисано је на посебан начин, те је и израда студије заштите археолошког наслеђа потребно дефинисати на посебан начин. Потребно је израдити смернице и предлоге за израду студија заштите археолошког наслеђа, односно које методе археолошких истраживања је неопходно обавити како би било могуће израдити студију заштите археолошког наслеђа. Циљ израде студије заштите археолошког наслеђа јесте дефинисање распрострања археолошког наслеђа на катастарско-топографском плану уз дефинисање јасних смерница и утицаја планираног развоја на археолошко наслеђе. Резултат студије заштите мора бити употребљив како за реализацију планираног развоја, тако и за заштиту археолошког наслеђа.

12. Неопходно је стално информатичко усавршавање запослених у установама заштите и подршка надлежног Министарства у томе, као и надлежних локалних самоуправа и институција заштите. Примена нових технологија и адекватних програма у заштити археолошког наслеђа (ГИС програми, 3Д документовање и томе слично) значајно напредује и потребно је да запослени у заводима прате најновија достигнућа која унапређују заштиту, (што је опет везано за повећање броја радних места, услове и обим рада археолога у надлежним заводима и музејима, као и другим јавним установама – са циљем израде јединствене базе археолошке документације).

13. Приликом спровођења археолошких истраживања неопходно је придржавање мера заштите и безбедности на раду, како би се побољшали услови рада и безбедност археолога на те-

рену. Безбедност и здравље на раду обухвата и прибављање одговарајућег лекарског уверења о оспособљености за рад на висини/дубини, а у складу са посебним правилима. Поред тога, Закон о безбедности и здрављу на раду прописује и обавезу израде посебног елабората о уређењу радилишта.

14. Неопходна је стандардизација која подразумева обавезно **ангажовање физичког обезбеђења на локалитетиматок**ом спровођења археолошких истраживања, а која је у складу са чланом 112. Закона о културним добрима/Решењима/дозволама надлежног Министарства за културу РС.

У састављању овог документа су учествовали:

мр Александар Алексић, Завод за заштиту споменика културе Ниш, председник Секције за заштиту археолошког наслеђа САД
др Адам Црнобрња, Народни музеј Србије, председник Српског археолошког друштва

Душица Веселенов, Завод за заштиту споменика културе града Новог Сада

др Неда Мирковић Марић, Међуопштински завод за заштиту споменика културе Суботица.

**ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДЕЉЕЊЕ ЗА АРХЕОЛОГИЈУ
ИЗВЕШТАЈ**

о студентима који су током календарске 2023. године завршили основне, мастер или докторске студије

ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

- Јевтовић Љубомир – *Опекарска делатност VII Клаудијеве легије*, ментор проф. др Мирослав Вујовић
- Милојевић Петар – *Обрасци насељавања у Моравско-вардарској долини од XIV-VI века пре нове ере*, ментор проф. др Марија Љуштина
- Младеновић Огњен - *Обрасци насељавања у позном енеолиту и раном бронзаном добу на територији Централног Балкана (Settlement Patterns during the Late Eneolithic and the Early Bronze Age in the Central Balkans)*, ментор проф. др Марија Љуштина
- Ристић Александар – *Употреба рановизантијских утврђења у периоду раног средњег века на простору централног Балкана*, ментор проф. др Перица Шпехар
- Војводић Угљеша – *Просторне студије и привредни обрасци средњовековне жупе и нахије Рас*, ментор доц. др Дејан Радичевић

МАСТЕР СТУДИЈЕ

- Ђукић Александар – *Археолошки трагови народне религије у средњем веку на тлу Србије јужно од Саве и Дунава*, ментор доц. др Дејан Радичевић
- Целетовић Јована - *Рановизантијска опрема за закључавање на територији централног Балкана*, ментор проф. др Перица Шпехар
- Гавриловић Ана – *Друштвене игре као алат у комуникацији са јавношћу - пример игре Археологија на длану*, ментор проф. др Јасна Вуковић

- Јовановић Станко – *Област бјелопавлићке равнице током касне антике и раног средњег века*, ментор проф. др Перица Шпехар
- Којадиновић Петар – *Касноантички војни логор Виминацију-ма у светлу резултата савремених археолошких истраживања*, ментор проф. др Мирослав Вујовић
- Манојловић Николина – *Начин сахрањивања и погребни обичаји на некрополама са територије Србије јужно од Саве и Дунава у периоду друге половине XIII до XV века - археолошка евиденција*, ментор доц. др Дејан Радичевић
- Миљевић Катарина – *Ратничке појасне гарнитуре касноаварског периода на простору Бачке*, ментор проф. др Перица Шпехар
- Мирчевски Јасна – *Познолатенске фибуле са територије српског Подунавља: тип-хронолошка анализа и просторна дистрибуција*, ментор проф. др Марија Љуштина
- Новаковић Стефан – *Теоријске и интерпретативне основе археолошких истраживања појаве и развоја урбанизације током млађег гвозденог доба на западном Балкану. Студија случаја: Велика Градина у Ошанићима код Стоца*, ментор доц. др Зорица Кузмановић
- Пантић Невена – *Фунерарна пракса код Мађара у средњем веку на простору јужне Паноније. Студија случаја средњовековне некрополе у Фекетићу*, ментор проф. др Перица Шпехар
- Протић Ивана – *Римско ропство и робови на тлу Србије*, ментор проф. др Мирослав Вујовић

ОСНОВНЕ СТУДИЈЕ

СПИСАК СТУДЕНАТА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ ОСНОВНЕ СТУДИЈЕ ПО ПРОГРАМУ 2009. ИЛИ 2014. ГОДИНЕ

(наставним програмима није предвиђена одбрана завршног рада)

1. Боровић Ружица
2. Ђурић Вигор
3. Пападопулос Јанис
4. Бабић Анђелика
5. Бандука Алекса
6. Богојевић Маша
7. Бранчић Анастасија
8. Цветковић Андреа
9. Ђорђевић Мирјана
10. Драшковић Душан
11. Гачевић Анђела
12. Гајић Стефан
13. Јевремовић Стефан
14. Костић Кристина
15. Крстић Софија
16. Манојловић Милош
17. Матовић Дајана
18. Милатовић Анђела
19. Недељковић Богдан
20. Огризовић Драгана
21. Пантовић Невена
22. Перић Пеђа
23. Петровић Јована
24. Симић Давид
25. Стојановић Анастасија
26. Величковић Наташа
27. Живановић Јована

СЕКРЕТАР ОДЕЉЕЊА ЗА АРХЕОЛОГИЈУ

Ристо Драшковић

ЗАПИСНИК СА XLVI ИЗБОРНЕ СКУПШТИНЕ СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА ОДРЖАНЕ У СОМБОРУ 26.05.2023.

Радно председништво: Александар Алексић, Анђелка Путица, Викторија Узелац и Ана Гавриловић, записничар.

Скупштина је почела са радом у 13:20 часова дана 26. маја 2023. године у просторијама Градског музеја Сомбор.

Присутно: 65 чланова

Дневни ред:

1. Одавање почаст преминулим члановима друштва
2. Избор радног председништва
3. Усвајање дневног реда
4. Пријем нових чланова
5. Усвајање финансијског извештаја
6. Усвајање извештаја о раду Управног одбора и издавачкој делатности
7. Избор органа друштва
8. Година археологије у Србији 2025
9. Избор домаћина скупштине САД 2024. године
10. Разно

1. Минутом ћутања одата је пошта преминулим члановима друштва.

2. Избор радног председништва

На самом почетку скупштине др Војислав Филиповић је прочитао предлог радног председништва у саставу: мр. Александар Алексић, председавајући, Анђелка Путица, Викторија Узелац и Ана Гавриловић, записничар.

Предлог је једногласно усвојен.

3. Усвајање дневног реда

Предложени дневни ред једногласно је усвојен.

4. Пријем нових чланова у Српско археолошко друштво

Др Војислав Филиповић, потпредседник САД, прочитао је имена кандидата који су поднели молбу за пријем у чланство САД, и који испуњавају услове за пријем (15): Милан Продановић, Иван Гаргано, Михајло Џамтоски, Стефан Станчић, Тамара Благојевић, Јована Јанковић, Теодора Миловановић, Марко Вешовић, Данијела Јовановић, Весна Бикић, Јован Ђајић, Невена Пантић, Анђела Здравковић, Александар Тасић, Љиљана Зечев.

Пријем нових чланова изгласан је једногласно.

5. Усвајање финансијског извештаја

Председник САД и подносилац извештаја, др Адам Црнобрња, напомиње да се финансијски извештај, извештај о раду УО и издавачкој делатности друштва налазе у штампаном Информатору са програмом, извештајима и апстрактном са овогодишње скупштине, да су сви имали прилику да се са истим благовремено упознају, те због тога неће бити посебно читани.

Финансијски извештај усвојен је једногласно.

6. Извештај о раду Управног одбора и издавачкој делатности

Председник САД и подносилац извештаја, др Адам Црнобрња, реферише на претходну тачку дневног реда и напомиње да се извештај о раду УО и издавачкој делатности друштва налазе у штампаном Информатору, да су сви имали прилику да се са истим благовремено упознају, те због тога неће бити посебно читани.

Извештаји о раду Управног одбора и издавачкој делатности усвојени су једногласно.

7. Избор органа друштва

Предлог Александра Алексића и чланова друштва за новог председника друштва био је др Адам Црнобрња, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 63 за, 0 против и 2 уздржана.

- др Софија Петковић констатује да је др Црнобрња показао изванредана достигнућа досадашњим радом, али да се плаши како неће лако заменити га,

- др Драгана Антоновић је упитала чланове и председавајуће да ли се гласање за председника одиграва јавно или тајно, на шта је указано да се статутом друштва предлажу кандидати и гласа за исте само јавно на скупштини друштва, без тајних и дигиталних опција за кандидатуру и гласање.

Др Адам Црнобрња предложио је др Војислава Филиповића за **подпредсеника друштва**, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 63 за, 1 против и 1 уздржани.

Др Огњен Младеновић предложио је за новог **секретара друштва** Ану Гавриловић, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

Др Селена Витезовић на основу преданог рада током година (ДОИ бројеви, редовно финансирање од стране Министарства културе и информисања, диверзитет радова, почетак позиционирања часописа на платформе у оитвореном приступу, али и даљем позиционирању гласника на релевантне платформе отвореног приступа) предложила др Драгану Антоновић за **уредника гласника** друштва, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

Предлог за **три члана управног одбора** изнет је од стране др. Војислава Филиповића:

1. Наташа Миладиновић, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

2. Марија Каличанин-Крстић, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

3. Предлог да колегу др. Дејана Радићевића у управном одбору замени мр Александар Алексић. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

Управни одбор предложио је **три члана надзорног одбора**:

1. др Дејан Радичевић, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

2. др Марија Марић, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

3. Бојана Илић, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

Предложен је следећи састав **суда части**:

1. др Владимир Петровић, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

2. др Неда Мирковић Марић, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

3. Бранислав Стојановић, других предлога није било. Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 1 уздржани.

Председавајући радног председништва Скупштине, мр А. Алексић захвалио се члановима друштва на ефективном избору органа друштва.

Ново руководство Српског археолошког друштва ће у периоду од 2023. до 2027. године радити у следећем саставу:

Управни одбор:

1. др Адам Н. Црнобрња, председник
2. др Војислав Филиповић, потпредседник
3. Ана Гавриловић МА, секретар
4. др Наташа Миладиновић Радмиловић, члан
5. Марија Каличанин Крстић, члан
6. мр Александар Алексић, члан
7. др Драгана Антоновић, уредница Гласника САД, члан

Надзорни одбор:

1. др Дејан Радичевић
2. др Марија Марић
3. Бојана Илијић

Суд части:

1. др Владимир Петровић
2. др Неда Мирковић Марић
3. Бранислав Стојановић

8. Година археологије 2025

Председавајући радног председништва Скупштине, мр А. Алексић је замолио колегиницу др Кристину Пенезић да укратко изнесе информације са панела одржаног претходног дана.

Предлог: Иницијатива покренута од стране поменуте колегинице са још неколико колега из других институција, да САД прогласи годину археологије 2025. Један од главних разлога је зато што се 2025. година навршава 160 година од како је Јанко Шафарик спровео своја ископавања на планини Рудник, датум који треба прославити. Идеја иницијатора је да се освете раду на умрежавању колега, повезивању институција и самим тим на повећаном присуству археолошког садржаја у медијима, јавности и међу широм публиком са жељом да покажу шта све археологија може и какав је чинилац у савременом друштву. Колегиница Пенезић упутила је питање члановима друштва да ли се слажу да САД прогласи 2025 као годину археологије у Србији.

Председник САД, др А. Црнобрња напоменуо је да је од иницијатора затражио информацију о обавезама Друштва у реализацији пројекта. К. Пенезић назначила је да је тај допис послат и да се од Друштва очекује подршка у погледу мреже комуникације коју друштво поседује, као и писмом подршке у даљем пријему средстава и промовисању пројекта.

Даљом дискусијом између чланова друштва и иницијатора, дефинисано је да ће средства ићи преко појединачних институција датих појединаца који реализују програме у оквиру „2025 Године археологије у Србији“, али да ће се лого САД налазити на свим јавним и промотивним материјалима, као и да ће појединци користити своју примарну афилијацију у медијима, али и афилијацију САД. Такође је интензивно говорено о проблему оснивања нове организације или удружења с обзиром на последице у примерима попут манифестације Ноћ Музеја.

Колега А. Алексић назначио је да се Друштво у прошлости сусрело са многим иницијативама које се нису реализовале и да се од Друштва не може очекивати да преузме организационе одговорности.

Резултат гласања чланова скупштине САД: 64 за, 0 против и 3 уздржаних. Констатовано је да се година 2025 прогласи годином археологије.

9. Избор домаћина XLVII Скупа и скупштине САД 2024. године

Колега А. Алексић је изнео предлог да се XLVII скупштина и годишњи скуп САД одрже у Нишу, а да Завод за заштиту споменика културе Ниш буде домаћин. Чланови скупштине су се начелно сложили, а у случају да то не буде могло да буде реализовано, остављена је могућност да реализације скупа у Београду. Уколико дође до промена или предлога, чланови ће бити обавештени.

10. Разно

Колегиница др Нађа Гавриловић – Витас неформално је обавестила колеге о два конгреса која ће се догодити у Београду наредне године: први је Конгрес римске провинцијалне уметности који ће трајати од 20-25. маја, други је конгрес Хришћанске археологије који се одржава од 2-6. септембра и позвала је да чланови присуствују овим конгресима али и да се у планирању следећег Скупа друштва конгрес римске провинцијалне уметности држи на уму.

Поводом конгреса колегиница др Маја Марић упитала је да ли ће постојати плакшице за велике цене котизације колегама из Србије с обзиром на то да је нереално издвојити 220€ након чега нас је колегиница Гавриловић – Витас обавестила да ће чланови друштва добити мејл са више информацијама о појединостима котизације и олакшица везаних за исту.

Колегиница др Драгана Антоновић захвалила се дивним домаћинима из Градског музеја Сомбор који су овај скуп дивно дочекали и организовали.

Колега Александар Алексић предложио је прављење емаил адресе друштва на које колеге могу да шаљу анонимне пријаве одивљим копачима, инвеститори и другим актерима који угрожавају археолошко наслеђе, како би друштво почело са формирањем детаљне евиденције случајева.

Скупштина је закључена у 14:20.

Записничар
Ана Гавриловић

САМОСТАЛНИ СТРУЧЊАЦИ У КУЛТУРИ

Поштоване колегинице и колеге,

Решењем министра културе бр. 022-05-1/2019-03 од 14.01.2019, објављеним у Службеном гласнику РС бр. 15/19, Српско археолошко друштво добило је статус репрезентативног удружења за два подручја у култури:

- 1) Истраживање, заштита, коришћење, прикупљање и представљање непокретног културног наслеђа;
- 2) Научно истраживачка и едукативна делатност у култури.

Услови за утврђивање статуса самосталног стручњака у наведеним подручјима у култури одређени су *Правилником о облицима услова, мерилима и критеријумима, као и поступку по захтевима лица за утврђивање статуса лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе* (Сл. гласник РС бр. 9/2017). Друштво је формирало и *Комисију за статусна питања* у следећем саставу: Бојана Михаиловић (Народни музеј у Београду), др Дејан Радичевић (Филозофски факултет у Београду), Тони Чершков (Завод за заштиту споменика културе Ниш), мр Војислав Ђорђевић (Народни музеј Панчево) и др Александар Булатовић (Археолошки институт у Београду).

Српско археолошко друштво у оквиру своје репрезентативности статус самосталног стручњака у култури може додељивати свим стручњацима који самостално обављају своју делатност у наведене две области (архитекте, историчари, историчари уметности, етнологзи, културолози...), а не само археолозима.

Да би се поднео захтев за стицање самосталног стручњака у култури у области непокретног културног наслеђа није неопходно бити члан Српског археолошког друштва. Обавеза САД је да, у оквиру вршења поверених послова, прими решење и донесе одлуку о утврђивању статуса за свакога ко је за то заинтересован.

Статус самосталног стручњака у култури може имати само лице које није обавезно социјално осигурано по другом основи.

Тренутно се самостални стручњаци још увек налазе у неповољнијем положају него самостални уметници. Поједине локалне самоуправе уплаћују доприносе за самосталне уметнике, али

не прихватају да то учине и за самосталне сручњаке. Српско археолошко друштво је све време у активној комуникацији са Министарством културе, настојећи да се тај дискриминишући однос према самосталним стручњацима исправи, и да се они у правима изједначе са самосталним уметницима.

Важно је истаћи да заинтересовани за стицање статуса самосталног стручњака у култури за подручје непокретног културног наслеђа морају имати на уму и следеће:

Стицањем статуса самосталног стручњака у култури истом почиње да тече обавеза уплате доприноса, аконтацијом која квартално износи око 40.000,00 динара. То значи да они који су заинтересовани, и у могућности да сами себи уплаћују стаж, то могу чинити и као самостални стручњаци у култури, без потребе да то чине уз додатне трошкове, отварањем радњи или агенција, или пак преко трећих лица. Уколико је неко заинтересован за ту могућност, рокови уплата аконтација су следећи: I квартал до 15. фебруара, II квартал до 15. маја, III квартал до 15. августа, IV квартал до 15. новембра. Та аконтација покрива пореску обавезу до прихода од око 400.000,00 динара годишње, док се евентуални евидентирани приход преко тог износа посебно опорезује.

Статус самосталног стручњака који сам себи уплаћује доприносе, такође значи да ће се уговори које у оквиру обављања своје делатности склопи до износа од 400.000,00 динара на годишњем нивоу, опорезовати по нижој стопи но уговори незапосленог лица. У горе наведени износ не улазе дневнице које се исплаћују до неопорезивог износа.

Имајући у виду да великом броју лица која испуњавају услове за стицање статуса самосталног стручњака у култури вероватно не одговара да самостално уплаћују доприносе, то до сада нисмо ни имали захтеве за стицање тог статуса.

Међутим, да бисмо имали бољу и утемељенију преговарачку позицију, морали бисмо знати и колико има колегиница и колега (не само археолога, као што смо изнад навели) који би били заинтересовани да стекну статус самосталног стручњака у култури уколико би постојала могућност да им локалне самоуправе уплаћују доприносе.

Због тога све заинтересоване који испуњавају услове за стицање тог статуса позивамо да нам се јаве, како бисмо знали о ком броју особа се ради.

Поступак за стицање звања самосталног стручњака укултури је следећи:

1. Подношење захтева

(а) Подносилац приликом подношења захтева репрезентативном удружењу за утврђивање статуса лица која обављају самосталну уметничку или другу делатност у области културе, подноси и захтев за упис у Евиденцију лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе.

(б) Подносилац прилаже следећа документа:

1) изјаву дату под моралном и материјалном одговорношћу да се уметничком или другом делатношћу бави професионално и самостално у виду занимања и да није обавезно социјално осигуран по другом основу;

2) фотокопију личне карте;

3) фотокопију доказа о последњем завршеном степену школовања или високом, вишем или средњем образовању одговарајућег образовног профила (диплома, уверење, сведочанство и сл.);

4) уверење о оствареном радном стажу издато од стране надлежне филијале Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање;

5) податке о адреси и контактима;

6) доказе о професионалном раду: уговоре, потврде уметничких установа и других носилаца посла, програме, плакате, критике, рецензије, исечке из штампе, објаве на интернету и друге релевантне доказе (* детаљна биографија);

7) друга потребна документа по захтеву репрезентативног удружења (фотокопија радне књижице, фотокопија војне књижице и друга документа која су значајна за регулисање социјалних права подносиоца)

Потом следи:

2. Доношење Решења

Надлежна комисија у року од 30 дана од дана подношења доноси Решење о утврђивању статуса или одбијању

3. Пријаве на ПИО и здравствено осигурање

Стручњак носи у ПИО решење о статусу, личну карту и опционо радну књижицу

4. Пореска управа на општини пребивалишта

Подноси попуњени образац ППД-СУ, решење о статусу и доказ да је пријављен на ПИО и здравствено осигурање

5. У Друштво доставља доказе да је извршио пријављивање у ПИО и пореској управи. Тек тада се ставља на списак самосталних стручњака.

* * *

Извод из Правилника о ближим условима, мерилима и критеријумима, као и поступку по захтевима лица за утврђивање статуса лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе, о ближим критеријумима за стицање статуса самосталног стручњака у култури за област

13. ИСТРАЖИВАЊЕ, ЗАШТИТА, КОРИШЋЕЊЕ, ПРИКУПЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ НЕПОКРЕТНОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

1) Самостални стручњак у култури

(1) Археолог, Архитекта у области непокретног културног наслеђа, Историчар уметности у области непокретног културног наслеђа, Историчар, Етнолог, Слика-реставратор-конзерватор у области непокретног културног наслеђа, Конзерватор-хемичар

- Положен стручни испит из делатности заштите и очувања културних добара или стечено научно звање из комплементарне области уз: најмање три рецензирана стручна или научна рада објављена у одговарајућој периодици; или: једну рецензирану студију обима најмање 120 страна; или: учешће или руковођење најмање на три теренска пројекта; или: ауторство/коауторство на најмање две изложбе из предметне области; или: учешће са излагањем на најмање три стручна/научна скупа; или

- Најмање пет рецензираних стручних или научних радова објављених у одговарајућој периодици, или исти број поглавља у монографским издањима или комбинација оба, или

- Једна рецензирана студија из области истраживања, заштите и коришћења културних добара обима најмање 120 страна и два рецензирана стручна/научна рада, или

- Учешће или руковођење на најмање пет теренских пројеката мањег обима (укупног обима најмање 150 радних дана) или на једном вишегодишњем у истом укупном трајању, или

- Да је учесник или координатор више пројеката мањег обима или једног дугорочног пројекта у области заштите и очувања културног наслеђа, или

- Ауторство или коауторство на најмање три изложбе из предметне области, или

- Учешће са излагањем на најмање пет стручних, односно научних скупова у земљи и, или иностранству из предметне области (организатори скупова морају бити релевантне научне, образовне или институције заштите или струковна удружења).

Поред наведених критеријума потребно је доставити најмање три релевантне препоруке, од којих најмање једну институционалну, а којима се верификује стечена активност у струци.

15а НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКА И ЕДУКАТИВНА ДЕЛАТНОСТ У КУЛТУРИ

1) Самостални стручњак у култури

(1) Научни истраживач

- Пет рецензираних стручних или научних радова објављених у тематским зборницима радова, научним, стручним или часописима од културног значаја,

- Једна рецензирана студија обима најмање 120 страна и два рецензирана стручна/научна рада,

- Осмишљавање и руковођење истраживачким процесима/пројектима у култури (стандардна и акциона истраживања) у четири посебна и заокружена програма,

- Учешће, као члан тима, у шест научних и/или истраживачких пројеката,

- Учешће, као руководилац или члан програмског одбора/савета, у уређивању четири научна или стручна скупа (конгреса, конференције, симпозијума, семинара),

- Учешће са излагањем на најмање шест научних или стручних скупова међународног или националног нивоа (организатори

скупова морају бити релевантне научне, образовне или институције културе или струковна удружења),

- 15 одржаних јавних предавања, - Уредник четири стручна или научна издања (часописа на годишњем нивоу, зборника радова и сл.);

(2) Педагог у култури

Без обзира на подручје културе у ком обавља педагошки рад, самостални стручњак мора испунити следеће критеријуме:

- четири посебна и заокружена програма или годишња радна циклуса, или 40 појединачних радионица у области едукације непрофесионалаца у култури (деца, млади, дефинисане групе одраслих корисника) за уметничко и креативно изражавање и партиципацију,

- четири посебна и заокружена програма или годишња радна циклуса, или 40 појединачних радионица у области едуковања и неговања публике,

- 20 предавања/радионица, или вођење два пројекта “учења кроз рад” (hands-on learning), или уређивање четири стручна или стручно-научна скупа у области стручне едукације професионалаца у култури и другим ресорима који примењују програме засноване на култури (нпр. образовање, туризам и др.),

- 180 страница текста објављених у оквиру едукативних приручника, уџбеника, збирки, зборника, тематских издања, часописа, дигиталних формата и сл., или 240 минута програма у оквиру едукативних телевизијских емисија, дигиталних садржаја и сл., у својству аутора или уредника.

- За делатност педагога се узимају у обзир и послови на развоју доступности културе,

- четири заокружена програма, или 180 страница текста, или 240 минута анимацијских, фестивалских, медијских, међуресорних и других програма, кампања и сл., који за циљ имају сензибилизацију и подизање свести шире јавности за партиципацију, диверзитет, инклузивност и остваривање других стратешких циљева развоја културе.

За стицање статуса самосталног стручњака у култури признаје се сразмерна комбинација више горе наведених критеријума, при чему се задаци вреднују кумулативно.

* * *

За крај, још једном позивамо све колегинице и колеге који су заинтересовани за стицање статуса самосталног стручњака у култури, подручје непокретног културног наслеђа и подручје научно истраживачка и едукативна делатност у култури, да нам се јаве – како они који су спремни да сами уплаћују доприносе и којима би статус одмах могао бити утврђен, тако и они који би, за сад, само били уписани у евиденцију потенцијално заинтересованих.

Непокретно културно наслеђе: археолог, архитекта у области непокретног културног наслеђа, историчар уметности у области непокретног културног наслеђа, историчар, етнолог, сликар-рестауратор-конзерватор у области непокретног културног наслеђа, конзерватор-хемичар.

Научно истраживачка и едукативна делатност у култури: сви профили.

др Адам Н. Црнобрња
председник Српског археолошког друштва

АПСТРАКТИ

СЕКЦИЈА ЗА ПРАИСТОРИЈСКУ АРХЕОЛОГИЈУ
(секција, Д. Милановић)

Јована Јанковић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
Одељење за археологију, Лабораторија за биоархеологију

**АРХЕОЗООЛОГИЈА МАСЕНОМ СПЕКТРОМЕТРИЈОМ
(ZOOMS): ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ И ПОТЕНЦИЈАЛИ
ПРИМЕНЕ У АРХЕОЗООЛОГИЈИ ПАЛЕОЛИТА**

Последњих година развијена је нова метода, археозоологија масеном спектрометријом (ZooMS) за анализу колагена из остеолошких остатака са археолошких налазишта са циљем побољшања таксономске одредбе ових остатака. Метода се ослања на анализу колагена, конкретно колагена тип I (COL1). Колаген је најзаступљенији протеин, који поседује одлике које му омогућавају добру очуваност током дугог временског периода, због чега је веома погодан за анализе на археолошком материјалу. Анализа колагена обавља се путем MALDI-TOF (Матрицом потпомогнута ласерска десорпција/јонизација уз мерење времена прелета) масене спектрометрије. За анализу погодни су различити типови животињских остатака у којима је присутан колаген, попут костију, зуба и коже. За ZooMS нарочито су погодни и значајни примерци које није могуће таксономски одредити на основу њихових морфолошких одлика, као што су на пример фрагменти костију малих димензија без очуваних дијагностичких зона, што је нарочито значајно у случају остатака фауне са палеолитских налазишта, који су неретко изразито фрагментовани. Поред тога, може се применити на коштаном алаткама и артефактима од кости, као и на костима са траговима касапљења, а које није могуће таксономски одредити стандардним методама археозоолошке анализе. Такође, приликом анализе налаза са палеолитских налазишта постоји потенцијал за откривање људских остатака који у супротном, због изражене фрагментованости, не би били идентификовани. Додатни значај представља минимално деструктивни процес узорковања, за који је потребна мала количина очуваног колагена и релативно брз процес анализе, који погодује анализи великог броја узорака. Такође, осим у археологији, ZooMS се примењује и у палеонтологији, екологији, конзервацији и очувању културног наслеђа.

Dušan Mihailović¹, Ivana Živaljević², Vesna Dimitrijević¹, Sofija Dragosavac¹, Danilo Pajović¹, Anđa Petrović¹, Katarina Bogičević³, Dragana Đurić⁴, Mirela Đurović¹, Steven Kuhn⁵, Mirjana Roksandić⁶

¹ Odeljenje za arheologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, Srbija

² Odsek za istoriju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija

³ Departman za paleontologiju, Rudarsko-geološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, Srbija

⁴ Prirodnački muzej u Beogradu, Beograd, Srbija

⁵ School of Anthropology, University of Arizona, Tucson, USA

⁶ Department of Anthropology, University of Winnipeg, Winnipeg, CA

PEĆINA PEŠTERIJA – PRVO MEZOLITSKO NALAZIŠTE U SRBIJI VAN PODRUČJA ĐERDAPA

O prisustvu mezolitskih zajednica na teritoriji Srbije van područja Đerdapa sve do nedavno je moglo da se raspravlja samo na osnovu površinskih nalaza sa lokaliteta Hajdukovo i 13. maj, radiokarbonskih datuma dobijenih za osteološki materijal sa nekoliko neolitskih nalazišta na severu zemlje (Magareći mlin, Topole-Bač, Gospođinci-Nove zemlje, Grabovac - Đurića vinogradi) i ostataka faune iz pećine Bukovac kod Despotovca. To se promenilo 2022. i 2023. godine, kada su kulturni ostaci iz perioda mezolita nađeni u pećini Pešterija kod Zvonačke banje. U sloju 3 ove pećine, koji je radiometrijski datovan u 7. i početak 6. milenijuma pre n.e. konstatovani su mezolitski okresani artefakti, ostaci faune, fragmenti koštanih alatki i zubi sa tragovima obrade koji su verovatno korišćeni kao nakit. Poseban značaj ima činjenica da je u Pešteriji nađen zub virezuba, budući da su zubi od ove vrste riba često korišćeni za ukrašavanje u mezolitu Đerdapa. U sloju 3 Pešterije nađeni su i artefakti od “balkanskog kремена” (među kojima i jedan umetak za kompozitno oruđe), karakteristični za rani neolit centralnog i istočnog Balkana. Nalazi od “balkanskog kремена” ukazuju na to da su postojali kontakti između mezolitskih zajednica koje su naseljavale Pešteriju i neolitskih zajednica u susjednim oblastima.

Dragan Milanović, Arheološki institut, Beograd
Dragana Filipović, Institut za Pra- i Protoistoriju, Univerzitet u Kilu,
Nemačka
Jelena Bulatović, Odeljenje Istorijskih studija, Univerzitet u Getenburgu,
Švedska
Miroslav Marić, Balkanološki institut SANU, Beograd

**OBRASCI NASELJAVANJA, MATERIJALNA KULTURA I
PROIZVODNJA HRANE U RANOM ENEOLITU (4500–3800/3700
pre. n. e.) CENTRALNOG BALKANA I PANONSKE NIZIJE**

Sredinom 5. milenijuma pre n. e. velika i kompleksna naselja kasnoneolitske vinčanske kulture na centralnom Balkanu i Panonskoj niziji ustupaju mesto mnogo manjim ranoeneolitskim Bujanj-Salkuca-Krivodol (BSK) i Tisapolgar/Bodrogkerestur naseljima. Skorija istraživanja sugerišu da je proces postepene dezintegracije tradicionalnog kasnoneolitskog načina života vinčanskih zajednica podrazumevao, pored ostalog, osnivanje novih naselja koja su u većoj meri prihvatila eneolitske inovacije. Uočene su brojne važne novine, ali i visok stepen kontinuiteta u materijalnoj kulturi i ekonomiji u ranom eneolitu.

Uočen je proces naseljavanja novih, prethodno nenaseljenih ili slabo naseljenih perifernih mikro-regija i regija koji se može dovesti u vezu sa spoljašnjim i unutrašnjim faktorima kulturnih promena. Novine u odnosu na prethodni period predstavljaju: formiranje znatno manjih i integrisanijih zajednica, što je manifestovano susednim komplementarnim naseljima u dolini i u zaleđu, izražen zemljoradnički ili stočarski karakter pojedinih naselja, osnivanje naselja na skrivenim mestima i mestima koja vizuelno kontrolišu okolinu i koncentracija ranoeneolitskih nalazišta u mikro-regijama i regijama zapadne i jugoistočne Srbije koje su bogate bakarnom rudom. Nasuprot tome, tradicija je vidljiva u kontinuitetu naseljavanja pojedinih starih vinčanskih naselja, u gradnji kuća i upotrebi većine tekovina vinčanske materijalne kulture u ranom eneolitu.

Među njima, keramika zauzima posebno mesto. Izrada BSK keramičkih posuda svakako se zasniva na kasnoneolitskoj tradiciji, koja je u ranom eneolitu obogaćena novim formama i načinima ukrašavanja. Prvi put je ušao u upotrebu nov tip malog, lakog koničnog keramičkog pršljenka pogodnog za upređanje kratkih vlakana. Bakarni nalazi su česti u okolini i unutar naselja ranog eneolita, uključujući i tzv. teške bakarne alatke.

Podaci o ekonomskim strategijama u zemljoradnji, stočarstvu, lovu i sakupljanju hrane su ograničeni ali ipak ukazuju na određene inovacije. Poljo-

privreda se zasnivala na užem spektru domaćih vrsta nego u prethodnom periodu, dok je приметна континуирана употреба дивљих ресурса. Уочено је да у стоčарству долази до промена, које су нарочито видљиве у регијама централног Балкана за разлику од регија Панонске низије на северу. Наиме, у одређеним насељима овце и козе преовлађују, а свиње су заступљеније од говеда, за разлику од касног неолита. У широком спектру дивљих животиња остаци јелена су најучесталији, а чини се да је у одређеним насељима лов имао посебно значајну улогу.

Овај рад ће се бавити испитивањем континуитета и дисконтинуитета у начину живота од касног неолита до раног-средњег енеолита узимајући у обзир досадашње резултате истраживања система насељаванја, материјалне културе и експлоатације биљних и животињских ресурса на централном Балкану и у Панонској низији.

Ружица Савић, Археолошки институт Београд

ГЕОФИЗИЧКА ИСТРАЖИВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ СТУБЛИНА – СУПСКА КОД ЋУПРИЈЕ

Применом геофизичких техника као неинвазивних и поузданих алата за истраживање археолошких локалитета, омогућено је проучавање, заштита и очување археолошког наслеђа. Геофизичка проспекцијау археолошким истраживањима дала је запажене резултате и показала се као веома брз метод којим је омогућено сагледавање археолошких остатака, као и планирање даљих археолошких истраживања. Археолошки локалитет Стублина, село Супска код Ћуприје смештен је на уздигнутом платоу у долини реке Велике Мораве, 4km удаљен од Ћуприје. Резултати археолошких ископавања локалитета из 1956. године, указали су на вишеслојност насељавања и присуство старчевачког и винчанског хоризонта становања.

Локалитет Стублина - Супска након више од 60 година од последњих ископавања, дошао је у фокус интересовања археолога. Године 2019. приступило се геомагнетном снимању локалитета, и том приликом је снимљена површина од око 8ha. На основу приказаних резултата геомагнетне проспекције говориће се о величини и изгледу насеља, просторној динамици и међусобном односу објеката унутар насеља.

Ивана Јовановић, Британски музеј

НЕОЛИТСКА ТЕХНОЛОГИЈА ОКРЕСАНОГ КАМЕНА НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

Рад има за циљ да представи резултате недавно извршених истраживања технологије окресаног камена током неолита на западном Балкану (6200–4500 година пре садашњости), која су била део мултидисциплинарног пројекта „ЕУРОФАРМ“ са Универзитета Колеџа у Лондону. Главни циљеви ових истраживања били су да се испитају динамика и механизми неолитизације западног Балкана проучавањем технологије израде камених алатки, идентификују потенцијалне регионалне и/или хронолошке технолошке традиције проучавањем варијабилности у изради камених алатки и да се истражи континуитет или дисконтинуитет између рано и касно неолитске технологије. Поред тога, истражени су и разни социо-економски аспекти, као што су стандардизација и специјализација у производњи, социјална и територијална организација, комуникација и повезаност између раних земљорадничких заједница.

Подаци су прикупљени проучавањем, до сада необјављених, збирки са осам ранонеолитских и тринаест каснонеолитских локалитета из Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине. Укупно је анализирано 7885 артефаката од окресаног камена, применом атрибутске анализе и макроскопске идентификације сировина. Добијени подаци су затим анализирани комбинацијом квалитативних и квантитативних приступа у проучавању ове врсте материјала, укључујући студије оперативног ланца, културне трансмисије и организације технологије. Детаљна компаративна анализа, применом разних статистичких тестова, извршена је комбинавањем новодобијених и публикованих података, што је омогућило увид у технолошку варијабилност унутар локалитета и културних група, али и између њих. Резултати указују да се динамичне промене током ширења и развоја земљорадње на западном Балкану најбоље огледају у прибављању и употреби сировина. Док су начин израде и репертоар алатки били релативно кохерентни, експлоатација сировина имплицира на постојање регионалне варијабилности како током раног, тако и током касног неолита на истраженом простору.

Jovan Koledin, Muzej Vojvodine, Novi Sad

ENEOLITSKA NEKROPOLA NOVI SAD, SAJLOVO

Tokom zaštitnih iskopavanja na trasi Bulevara Evrope, 2011/2012. godine, na potesu Sajlovo otvorena je površina od 6800m². Lokalitet sa horizontalnom stratigrafijom nalazi se na obodu južnobačke lesne terase, gde ona prelazi u aluvijalnu ravan Dunava. Otkrivena je nekropola Tisapolgar-Bodrogkerestur kulture. Nekropola je delimično istražena, istočni deo je ostao van trase radova. Otkriveno je 14 grobova, kao i tri naseobinska objekta, na zapadnom rubu nekropole. Grobovi su dosta oštećeni, i relativno siromašni. Osim keramičkih posuda, sadrže i nakit. Ogrlice su načinjene od tankih i cevastih perlica. Perlice su od mermera, krečnjaka, uz nekoliko spiralnih od bakarne žice. Otkriven je i par zlatnih ukrasa za glavu, kakve su poznate sa nekropole bodrogkeresturske faze. Nađen je samo jedan prilog od kamena, vrh strelice. Keramika pokazuje osobine mlađe faze kulture (kantarosi, nema posuda na visokoj nozi). Naseobinski objekti imaju istovetan keramički sadržaj, uz jednu oslikanu posudu. Nekropolu datiramo u bodrogkerestursku fazu kulture, između 4000 i 3600 godina p.n.e. Novija mađarska merenja C¹⁴ metodom podižu dataciju.

Бобан Трипковић, Филозофски факултет Универзитета уБеограду,
Одељење за археологију
Маринко Антонијевић, Нови Пазар

ТОПОГРАФИЈА И ТОПЕНИМИЈА АРХЕОЛОШКИХ НАЛАЗИШТА У ЗАПАДНОЈ СРБИЈИ

Археолошка проспекција, теренско истраживање или прикупљање археолошких података било које врсте су неизбежно повезани са идентификовањем и именовањем места, односно локација на којима су откривени материјални остаци из прошлости. Док је археолошка топографија недвосмислено утемељена у географији подручја, топонимија може да има различито порекло, засновано на географији, локалној историји, народној традицији, физичким карактеристикама или да једноставно буде производ археолошке имагинације, односно потребе да истраживач некако лоцира објекат истраживања у простору. Потенцијали археолошке топонимије већ дуго су у стручној литератури присутан, али и помало занемарен аспект регионалне археолошке праксе. У овом раду су, у свр-

ху распламсавања шире стручне дискусије, исказани неки потенцијали упоредног разматрања археолошке топографије и топонимије. То је урађено на примеру западне Србије, која је последњих година плодно подручје археолошког рада чему у великој мери допринос пружају подаци који су систематски прикупљани пре више од пола века, при чему је из тог подручја данас познато око 450 налазишта из праисторије. Као полазиште за наше истраживање служе следећа питања: Шта топоним говори о археолошком налазишту? Да ли на основу топонима могу да се идентификују културни обрасци релевантни за проучавање праисторијске прошлости? Шта топоними говоре о регионалним археолошким праксама?

Мирослав Марић, Балканолошки Институт САНУ
Неда Мирковић Марић, Међуопштински завод за заштиту споменика
културе Суботица
Ириде Томажич, University of Michigan

ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ РЕВИЗИОНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ ЦРНА БАРА „ПРКОС“ 2022-2023

Локалитет „Пркос“ на ободу села Црна Бара познат је у археолошкој литератури као једно од кључних археолошких налазишта за синхронизацију материјалних култура праисторије северног Баната путем релативне хронологије. Ископан ратних 1943. и 1944. од стране Лазара Николића, тадашњег директора Музеја у Беликом Бечкереку (Зрењанину), те Милутина и Драге Гарашанин, локалитет је публикован знатно касније, 1957. године у виду једног извештаја којим је парцијално реконструисан процес истраживања и документовања, иако је део документације уништен у ратним догађањима, а део налаза измешан или остао без пратећих ознака. Резултати ових истраживања омогућили су јасно дефинисање хронолошких односа на просторима северног Баната у периоду од неолита до бакарног доба.

Након готово 80 година од првих истраживања, кроз две кампање 2022. и 2023. године локалитет „Пркос“ је подвргнут ревизионим мултидисциплинарним археолошким истраживањима не би ли се установио степен очуваности налазишта, како у сврху перманентне заштите кроз проглашење за непокретно културно добро, тако и за потребе будућих савремених археолошких истраживања.

Резултати ове две сезоне истраживања биће презентовани у овом раду и приказаће размере оштећења и уништења налазишта у периоду од око 80 година, као и очувани потенцијал за даља археолошка истраживања. Овакав систематски приступ ревизионим истраживањима је први пут примењен на територији северног Баната и могао би постати матрица за будуће стандарде рада за процену потенцијала археолошког налазишта.

Ђорђе Ђенић, Народни музеј, Ваљево
Војислав Филиповић, Археолошки институт, Београд
Иван Нинчић, Археолошки институт, Београд
Милан Продановић, Археолошки институт, Београд
Александар Булатовић, Археолошки институт, Београд
Огњен Младеновић, Археолошки институт, Београд
Милан Веселиновић, Народни музеј, Ваљево

ГРАДИНА ВРАГОЧАНИЦА И ЊЕН ОДНОС ПРЕМА РУДНИМ ЛЕЖИШТИМА БАКРА У НЕПОСРЕДНОЈ ОКОЛИНИ – РЕЗУЛТАТИ ПРВЕ ГОДИНЕ ПРОЈЕКТА

Локалитет Остењак налази се у атару села Врагочаница, на око 15 km југоисточно од варошице Осечине и на око 20 km западно од Ваљева. Током 2021. године, Археолошки институт извршио је рекогносцирања горње долине реке Јадар и том приликом, обиђен је поменути локалитет, за који је пре више од три деценије утврђено да се ради о насељу из периода позне Винчанске културе. На основу бројних покретних налаза, преко стотину уломака енеолитске керамике, жрвњева, кремених алатки, тегова од печене земље које је током деценија обрађивања земље сакупио локални мештанин и уредно их остављао по страни, а који су сакупљени приликом рекогносцирања 2021. године, испоставило се да се ово градинско насеље може одредити у период од раног до позног енеолита. Посебну занимљивост представља чињеница да се насеље налази у близини два налазишта бакарне руде на којима су регистровани минерали азурит и малахит. Иначе, на простору ваљевске Подгорине није познато пуно насеља из периода бакарног, бронзаног и гвозденог доба, као ни њихов однос са богатим рудним лежиштима на потесу Подрињско-ваљевских планина. Локалитет Остењак иначе представља природно кружно узвишење изнад Драгијевичке реке (Мали Јадар) која, са неколико притока, чини реку Јадар, а узвишење је површине мање од 1

ћа. Прилаз локалитету најлакши је са источне стране, где постоји мања преседина, док се са осталих страна терен стрмо спушта ка реци, уз преко 100 m висинске разлике. Са југоисточне стране локалитета, испод преседлине, налази се јак извор воде. Локалитет визуелно доминира само долином поменутог реке, али она представља добру комуникацију из долине Јадра у долину Колубаре преко оближње преседлине где је лак прилаз реци Обници. На локалитету су 2023. године извршена геомагнетна снимања доступних површина и том приликом је успешно снимљено 1.100 m² локалитета. Регистроване су типичне археолошке аномалије, попут правоугаоних објеката површина 20-35 m² (стамбени објекти?) и округлих објеката пречника до 1 m (јаме?). На удаљенијем бакарном рудишту снимљена је површина од 1.200 m² и регистроване су две аномалије екстремних интензитета (преко 100 nT) отприлике на месту где је густина површинске шљаке најинтензивнија, што вероватно указује на постојање објекта за топљење руде (пећ), за сада непознате хронологије.

Мирослав Кочић, Центар за археологију „Драгослав Срејовић“
Универзитета у Крагујевцу

Марија Каличанин Крстић, Центар за археологију „Драгослав
Срејовић“ Универзитета у Крагујевцу

Ана Кочић, Центар за археологију „Драгослав Срејовић“ Универзитета
у Крагујевцу

Брајан Хенкс, Универзитет у Питсбургу

РЕГИОНАЛНИ СИСТЕМИ УТВРЂЕЊА У ПОЗНОЈ ПРАИСТОРИЈИ ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ

Овај рад ће представити резултате истраживања праисторијских градинских локалитета на простору општина Крагујевац, Рача и Кнић. Употребом спрегнутих метода неинвазивне и минимално инвазивне проспекције приступљено је регионалном систематском истраживању градинских локалитета Шумадије, али и насеобинским локалитетима који се налазе у њиховом непосредном окружењу. Комбинована методологија која се користи у овом пројекту је већ дала значајне резултате који постављају значајна питања о регионалној организацији и друштвеној комплексности која се појављује током овог периода, и потребом за проширивањем оваквог приступа, јер постављање често ефемерних остатака појединачних домаћинстава металних доба у микро-регионалну сли-

ку у потпуности мења модалитет друштвене организације и поставља питања територијалних подела и типа друштвене организације. Забележена комплексност односа и насеља се мора посматрати кроз оквире локалне расположивости и контроле ресурса, демографских процена и регионалног рангирања насеља, а ван модела искључиве дихотомије центра и периферије „грчког света“, где се локалне заједнице посматрају ван активне агенције и као пасивни реципијенти. Велики пораст броја насеља металних доба који је производ промењена методологије систематских пројеката, и такође великог пораста заштитних радова на инфраструктурним пројектима захтева и промену методолошког приступа на првом месту, а самим тим и интерпретативне парадигме у којој сагледавамо и анализирамо друштва овог изузетно дугачког периода праисторије на овом простору а нарочито у погледу система градинских утврђења овог периода који су много гушће распоређени са много јаснијом мрежом него што се раније мислило.

Даница Грујић, Археолошки институт, Београд
Иван Нинчић, Археолошки институт, Београд
Александар Булатовић, Археолошки институт, Београд
Јован Митровић, Народни музеј Србије, Београд
Саша Живановић, Народни музеј, Пожаревац
Драган Јацановић, Народни музеј, Пожаревац
Војислав Филиповић, Археолошки институт, Београд

АНАЛИЗА ФАУНЕ И АРХЕОЛОШКИХ ОБЈЕКТА ИЗ КАСНОГ БРОНЗАНОГ ДОБА НА ЛОКАЛИТЕТУ ЖУТО БРДО НА ДУНАВУ

Археолошко налазиште Жуто брдо налази се недалеко од ушћа Туманске реке у Дунав, непосредно пре улазак у Ђердапску клисуру. Прва археолошка истраживања локалитета извршена су почетком XX века, а касније је локалитет више пута ископан. Током 2022. године, због изградње брзе саобраћајнице Пожаревац – Велико Градиште – Голубац, извршена су заштитна археолошка истраживања на простору већем од 900 m². Места ископа дефинисана су на основу претходних геомагнетних и георадарских снимања. Током ископавања откривен је већи број археолошких налаза из периода касног бронзаног доба (група Жуто брдо), као и неколико налаза из периода римске доминације овим просторима. Распрострањеност и степен уситњености фауналног и керамичког мате-

ријала упућују на то да је истражено подручје археолошког локалитета Жуто брдо служило као сметлиште непосредно уз потенцијално насеље, које се вероватно налазило ближе самој реци. Резултати археозоолошке анализе показали су да су најзаступљенији остаци домаћих животиња, односно остаци домаћег говеда, коза/оваца, домаћих свиња и паса. Дивљи сисари су били заступљени јеленом, срном, дивљом свињом, зецом и дивљим говедом. Покретни археолошки материјал био је фрагментован на већим дубинама и целих предмета је било релативно мало. Поједини керамички комади украшене су типичном Жутобрдском богатом декорацијом са белом инкрустацијом. Пронађено је неколико целих и фрагментованих антропоморфних и зооморфних фигурина, као и керамичких амулета. Специфични налази представљени су калупом за типичне лунуласте привеске позног бронзаног доба и, јединствени налаз палеонтолошког налаза, шкољке *potamides bidentatus* који би могао бити јасна потврда употребе и коришћења фосила, јер је врх шкољке очигледно употребљаван и отупео. Лежиште ових фосилних шкољки налази се на неколико десетина километара ка југу, па је извесно да су људи из позног бронзаног доба са локалитета Жуто брдо одлазили тамо и узимали фосиле.

Марија Љуштина, Одељење за археологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду
Магдалена Селаковић, Ужице
Драган Милановић, Археолошки институт, Београд

НА ТРАГУ ПРОИЗВОДЊЕ ПИТОСА: ЛАТЕНСКА КЕРАМИЧАРСКА ПЕЋ СА ЛОКАЛИТЕТА АЦИНЕ ЊИВЕ – БРАЈКОВО

Заштитна археолошка истраживања локалитета Ацине њиве – Брајково у селу Кленак, у општини Рума, спроведена су током 2021. и 2022. године на траси будућег аутопута Рума-Шабац-Лозница. Током радова је, у оквиру латенског насеља, истражена добро очувана керамичарска пећ. Она припада типу вертикалних пећи са дводелним ложиштем, укопаном у лесну подлогу и преграђеним средишњим потпорним зидом на два једнака сегмента. Изнад двојног укопаног ложишта смештена је масивна кружна решетка са неправилно распоређеним, укошеним кружним перфорацијама. Ослањала се на преградни зид и оквир пећи, који иде око њеног читавог обима. Моделована је од глине, а са горње стране је

установљено постојање премаза. На решетки пећи из Кленка пронађен је *in situ* један чеп, којим је била запушена кружна перфорација, а чиме се контролисао интензитет печења.

Лончарска пећ из Кленка истиче се својом масивношћу: пречник решетке износи 213cm. Посуде припремљене за печење постављане су на решетку, односно у простор за печење дефинисан запеченим зидовима, који су били укопани у винчански културни слој. Уколико је простор за печење био затворен куполом, она се само једним својим делом налазила изнад површине тла. Јама из које се приступало пећи налазила се непосредно испред ложишта. Затечена је испуњена остацима горења и лепа, и великом количином уломака познатолатенске керамике. Након престанка рада пећи, искоришћена је за одбацивање керамичких производа. Сви керамички фрагменти из простора за печење били су изложени секундарном печењу у одређеној мери, на основу чега се закључује да је реч о секундарно депонованим уломцима. Резултати типолошке анализе керамичког материјала из простора за печење указују на издвајање посуда великих димензија – биконичних питоса, чија је производња у оваквој пећи била могућа управо захваљујући њеним великим димензијама. Осим тога, материјал из Кленка може директно или индиректно да буде потврда различитих секвенциу оперативном ланцу производње керамике.

Наташа Шаркић, Aita Bioarchaeology, Barcelona

Daniela Heilmann, Institut für Vor- u. Frühgeschichtliche Archäologie u. Provinzialrömische Archäologie Ludwig-Maximilians-Universität München

Катарина Дмитровић, Народни музеј Чачак

ЗНАЧАЈ РЕВИЗИЈЕ АНТРОПОЛОШКЕ ГРАЂЕ СА СТАРИХ ИСКОПИНА: СЛУЧАЈ „ТРЕПАНАЦИЈЕ“ СА ЛОКАЛИТЕТА МОЈСИЊЕ - ЛУГОВИ-БЕНТ КОД ЧАЧКА (ОД 15/14. - 6/5. ВЕКА П.Н.Е.)

Локалитет Лугови-Бент у Мојсињу код Чачка, у Западној Србији, састојао се од пет тумула у којима је сахрањивање практиковано током једног миленијума – од касног бронзаног доба до халштатског периода. Археолошка истраживања обављена су 1997, 1998. и 2000. године. Након истраживања извршена је антрополошка анализа скелетних остатака, која су, заједно са осталим материјалом са некрополе, публикована 2022 године. У октобру 2023. године, док су узимани узорци за ДНК анализе, за потребе пројекта насталог у сарадњи Макс Планк институ-

та за еволуциону антропологију Народнoг музеја у Чачку, откривено је да је претходна антрополошка анализа садржала бројне недостатке. Из тог разлога је донета одлика о поновном анализирању материјала из гвозденог доба.

Антрополошка анализа је, нажалост, била веома ограничена лошом очуваношћу грађе због чега не можемо добити више закључака о овој популацији. Међутим, значај поновљене анализе огледа се у откривању низа недоследности у претходној антрополошкој обради обављеној пре безмало 25 година, при чему су многи тадашњи закључци постављени без утемељења у постојећој грађи. Чини се да је претходна анализа обављена пренагљено, без детаљног удубљивања у постојећу остеолошку грађу. На пример, трајни зуби са сломљеним коренима погрешно су идентификовани као млечни, односно дечији, много пута је погрешно утврђен пол покојника/це, а шавови на темпоралној кости су помешани са знацима трепанације. Физичка антропологија је млада дисциплина, методологије се и даље усавшавају, а некада скупе методе (попут ДНК и изотопа) постају све доступније. Циљ ове презентације је да се укаже на важност, не само чувања остеолошког материјала, већ и његове ревизије, како би се осигурала тачност даљих интерпретација.

СЕКЦИЈА ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, Н. Гавриловић Витас)

Љубиша Васиљевић, Милица Миладиновић, Марин Бугар

сви: Народни музеј, Крушевац

Наталија Шево, Крушевац

Милан Продановић, Даница Грујић, Војислав Филиповић

сви: Археолошки институт, Београд

ПРАИСТОРИЈА И АНТИКА НА ЛОКАЛИТЕТУ АРЧИНОВИЦА – ЗАШТИТНА ИСКОПАВАЊА НА МОРАВСКОМ КОРИДОРУ 2023. ГОДИНЕ

Локалитет Арчиновица налази се на размеђи трстеничке и крушевачке општине, на 800 m северно од тока Западне Мораве, на заравњеном терену који се благо уздиже од југа ка северу. Потез је регистрован као налазиште 2021. године приликом археолошког надзора на траси Мо-

равског коридора, односно аутопута Појате-Пељина (Коридор Е-761). Како би се утврдио карактер локалитета најпре су предузета сондажна истраживања са геофизичким снимањима, 2022. године, која су показала његов вишеслојни карактер. Том приликом је истражено неколико целина из праисторијског, античког и средњовековног периода. Систематска истраживања зоне угрожене изградњом аутопута, извршена су на површини од око 3,5 хектара, током $\frac{1}{2}$ 2023. године. Укупно је истражено 70 археолошких објеката, махом укопа различитих облика и величина који су представљали остатке стамбених или економских објеката лаке конструкције из свих периода. Судећи по стању очуваности истражених целина, може се констатовати да су најстарији трагови прошлости, из праисторијских раздобља (око 1500-400 година пре н.е.) били највише оштећени. Регистровано је тек неколико укопа и зона са размрвљеним лепом. У античком хоризонту, који је датован примерцима новца од II до IV века нове ере, истражено је око 30-ак целина из овог раздобља. Ради се о укупима овалног, кружног или неправилног облика чија површина углавном износи између 4 и 10 m², или о малим кружним јамама за диреке од стубова. Посведочен је један надземни четвороугаони објекат на чијем дну је констатован моћан слој лепа. У римским објектима налажен је гвоздени алат, бронзани накит и новац, као и предмети од кости и печене земље, уз доста керамике и животињских костију. Керамички материјал чине лонци, зделе, тањери, поклопци и крчази. Било је и налаза металне згуре која сведочи о обради руде гвожђа у античком периоду. У оквиру једног великог античког објекта, нађени су лоше очувани остаци зракасте грнчарске пећи са великом количином римске грнчарије и керамичким теговима за ткање. На локалитету су налажени комади римског грађевинског материјала (опека и тегула) у испунама укопа, али није посведочена чврста архитектура.

Милорад Игњатовић, Музеј града Београда

**АРХЕОЛОШКИ РАДОВИ НА НАЛАЗИШТУ
АНТИЧКИ СИНГИДУНУМ, УГАО ВЛАЈКОВИЋЕВЕ
И КОСОВСКЕ УЛИЦЕ, У 2023. ГОДИНИ**

Током 2023. године Музеј града Београда је извршио заштитна археолошка ископавања на делу локалитета Антички Сингидунум - угао Влајковићеве и Косовске улице (КП бр. 3010 КО Стари Град), који је био угрожен изградњом јавне подземне гараже. Ради се о парку између Дома

Народне Скупштине и Влајковићеве улице где су још 1957. године уочени остаци античке некрополе. Ископавањима је утврђено да се на овом простору налази вишеслојно археолошко налазиште. У најмлађим слојевима су остаци грађевина из прве половине 20. века. Потом следе остаци некрополе са инхумираним покојницима која је највероватније употребљавана од почетка 18. века. Трећем хоризонту припадају остаци насеља (Ејнехенова махала?), који се према налазима новца датују од краја 16. до средине 17. века. Најстаријем хоризонту припада део некрополе која је била у употреби у 3. и 4. веку и остаци водовода из 2 – 3 века.

Откривено је 10 гробница са инхумираним покојницима, од којих пет представљају различите типове гробница зиданих опеком, четири су камени саркофази док је једна гробница формирана од секундарно употребљених надгробних стела. Такође, откривен је и део римског водовода који је сачуван у дужини од близу 70 метара. Део водовода састоји се од таложника квадратне форме (унутрашње димензије око 1 x 0,8 м, очувана дубина око 1,2 м) и отворене водоводне цеви, односно канала који је зидан ломљеним каменом и са унутрашње стране омалтерисан хидроизолационим малтером (ширина канала је 60 до 70 цм висина 60 цм, са горњом котом која се креће од 114,75 до 115,05 м). У таложнику је откривено више уломака посуда од печене глине и две бронзане фибуле на основу којих се може закључити да је водовод био у функцији од средине 2. и током 3. века.

Јелена Васић Деримановић, Музеј града Београда

НАЛАЗИ НОВЦА СА ЛОКАЛИТЕТА АНТИЧКИ СИНГИДУНУМ, УГАО ВЛАЈКОВИЋЕВЕ И КОСОВСКЕ УЛИЦЕ

На локалитету Антички Сингидунум, на углу Влајковићеве и Косовске улице, Музеј града Београда обавио је 2023. године заштитна археолошка ископавања. Истражена је површина од приближно 3200 м². Установљено је да се ради о вишеслојном археолошком налазишту. Новац нађен током ископавања припада различитим хоризонтима, дефинисаним објектима насеља, некрополом и другим налазима. Пронађено је 52 комада различитих примерака новца од сребра и бронзе. Осим мање количине новчића из машинског ископа, сви остали су пронађени у и око римског водовода, у гробним целинама и јамама. Стање очуваности новца је задовољавајуће с тим што је 15 примерака у изузетно

лошем стању и потпуно нечитко.

Најмлађи је новац из 20- тих година 20. века. Затим следе новчани налази дугог временског раздобља, од краја 16. до друге половине 19. века. Констатовани су угарски и пољски (тернари) денари, аустријски крајцари, турске акче, венецијански солдо. Римском и најстаријем хоризонту припада новац емитован од 2. до друге половине 4. века. Заступљени су различити номинали, почев од аса Хадријана и Каракале, денара Фаустине I, антонинијана цара Проба, преко примерака виминацијумскогковања Гордијана III и ковнице Никеје Александра Севера, до бронзаног новца прве половине 4. века.

Археолошка ископавања представљају најдрагоценији начин аквизиција за музеје и њихове збирке. Налази новцаће обогатити и употпунити збирку, нарочито они примерци којих до сада није било у фонду. Надамо се да ће након комплетне музеолошке обраде материјала са ископавања ови значајни налази новца допринети прецизнијем сагледавању и датовању других налаза.

Љубиша Васиљевић, Народни музеј Крушевац

АТИС, МЛАДИЋКИ ПАР ИЛИ... МЛАДИ СИЛВАНИ (?)

Још једном отварамо тему рељефних представа на римским надгробним споменицима са представама два младића у ставу жалости. Да се подсетимо, младићи стоје прекрштених ногу, подбочени једном руком на педум, или без њега, са склопљеним рукама на трбуху или грудима. Обучени су у кратак хитон и на главама носе фригијске капе. Главе младића нагнуте су на страну тугу и жалост. Изрази лица и положаји тела наглашавају дубоку жалост. У литератури се овај тип некада наводи као *Atis Funerarius*, односно *Атис у ставу жалости*. Бележи се и податак да се представе младића, по правилу, јављају на надгробним споменицима аутохтоног становништва што представља везу са локалним култом пастирског божанства, процесом *interpretatio romana* поистовећеним са римским Силваном. Не можемо одбацити могућност да је иконографија Митриних кулtnих слика могла утицати на неке елементе у ликовном представљању овог божанства (представљање у пару - по узору на дадофоре, фригијска капа, повремена замена педума буктињом...).

Чињеница да овај вид представа које повезујемо са култом Силвана проналазимо готово искључиво на надгробним споменицима, указује да се мора посебна пажња посветити повезаношћу божанства са погреб-

ним ритуалима и идејама о загробном животу. Вероватно је на овом месту била од посебног значаја Силванова функција заштитника међа и граница који је штитио простор, светост и неповредивост гроба. Предложићемо нови термин за означавање ових иконографских представа, за који сматрамо да на најбољи начин означавају њихову суштину – „млади Силвани“.

Надежда Гавриловић Витас, Археолошки институт Београде

РУРАЛНА САКРАЛНА МЕСТА И СВЕТИЛИШТА НА ПРОСТОРУ ЦЕНТРАЛНОГ БАЛКАНА У РИМСКО ДОБА – НЕКОЛИКО ПРИМЕРА

Досадашња археолошка истраживања су изнедрила бројна епиграфска, археолошка и архитектонска сведочанства о различитим типовима руралних сакралних места и светилишта у контексту постојања светилишта на отвореном, поред потока и/или река, извора, на врховима брда или планина итд. Сви налази имплицирају поштовање римског, грчког или божанства оријенталног порекла, са почесто примерима обожавања аутохтоних божанстава која су услед сличности са богом или богињом римског, грчког или оријенталног порекла, били синкретизовани са истим.

Пратећи период римске владавине на простору централног Балкана, могу се приметити одређене промене у примерима руралних сакралних места и светилишта о којима ће бити речи – нека од њих су била кратког века, нека су трајала у континуитету све до четвртог века, а нека су се трансформисала услед одређених политичких, војних, економских итд. догађаја. У том контексту треба поменути и културне утицаје у одређеним деловима централно-балканске области, а који су одређивали архитектуру и карактеристике сакралних места и светилишта у тој области – северни део поменуте територије је био романизован, источни део територије је био под трачким културним утицајем, јужни део територије под грчким и хеленистичким културним утицајем, док је западни део територије био најконзервативнији и одржавао најупорније традицију поштовања аутохтоних божанстава. У том контексту ће се на неколико примера руралних сакралних места и светилишта покушати одговорити на питања о веровањима тамошњег становништва, култној пракси, свештеницима, њиховим обавезама и хијерархији, као и у ком се даље правцу требају изучавати и истраживати сакрална места и светилишта

чије се постојање претпоставља или је археолошки потврђено, у руралним срединама централног Балкана.

Бебина Миловановић, Археолошки институт Београд
Ивана Косановић, Археолошки институт Београд
Бојан Поповић, Археолошки институт Београд

СИСТЕМАТСКА ИСТРАЖИВАЊА РИМСКОГ УТВРЂЕЊА ГЕРУЛАТА У СЕЛУ МИРОЧ ТОКОМ 2023. ГОДИНЕ

Систематска истраживања римског утврђења Герулата у 2023. години представљају наставак ископавања започетих 2021. године, која су за циљ имала јасније сагледавање фортификације и њене хронологије, с обзиром на то да локалитет никада раније није ископан. Иако је утврђење било уочљиво у конфигурацији терена, још један од циљева је било и прецизније дефинисање димензија утврђења. Током претходних кампања радило се на истраживању северног бедема утврђења и западне куле северне капије (*porta praetoria*), као и западног бедема и северне куле западне капије утврђења (*porta principalis sinistra*). И у северном и западном делу, паралелно са бедемом, пружао се и потпорни зид.

Током прошлогодишњих ископавања фокус је био на источном беду и источној капији утврђења (*porta principalis dextra*), односно истраживању њене северне куле. Ова кампања је допринела коначном утврђивању димензија утврђења у правцу запад–исток, као и у решавању недоумица у вези са бројем кула, односно потврђено је да између североисточне угаоне куле и источне капије не постоји кула. Наставком истраживања планирано је да се истражи југоисточна угаона кула, као и да се утврде димензије утврђења у правцу север–југ.

Владимир П. Петровић, Балканолошки институт САНУ, Београд
Гордан Јањић, Музеј Крајине, Неготин

ЋЕТАЋЕ (LACCOBURGUS): РИМСКА ФОРТИФИКАЦИЈА НА ЛИМЕСУ

Локалитет „Ћетаће“ надамак села Радујевац, с обзиром на упечатљив положај надамак ушћа Тимока у Дунав, на римском лимесу, али и назнаке врло ране изградње, свакако пружа једно од кључних решења у сми-

слу подробније научне детерминације читавог подручја римских Акви (*Aquae*) – Прахово у војном, комуникационом, економском, рударском и царинском смислу. Након три археолошке кампање 2021., 2022. и 2023. године, као и на основу опсежних рекогноцирања ширег подручја, установљено је да је реч о хронолошки разуђеном налазишту из протоисторијског, римског и рановизантијског периода чији је војни и стратешки значај иманентан и односи се и на позније периоде све до савременог доба. Потврђена је угаона кула ране римске фортификације са зиданим бедемима. Такође, истраживањем изворне грађе назире се могући назив римског утврђења.

Марко А. Јанковић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Владимир Д. Михајловић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Александар Д. Бандовић, Народни музеј Србије, Београд

ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ИСТОЧНЕ НЕКРОПОЛЕ РЕМЕЗИЈАНЕ (КАМПАЊА 2023. ГОДИНЕ)

Током последње истраживачке кампање на источној некрополи Ремезијане откривено је и истражено десет гробова. Као и претходних година, и ове је откривена већа централна конструкција – гроб типа менса, који је већим делом девастиран укопом млађих гробова. Судећи по сачуваним остацима зидова, највероватније је да је ова конструкција била уједно и највећа конструкција тог типа откривена на до сада некрополи. На месту на којем се (у односу на претпостављени положај конструкције) налазио гроб који јој одговара, пронађена је конструкција од опека која је била затворена даскама и дебелим слојем малтера. Величина гробног места (дужина до 130 цм) упућује на то да се највероватније ради о дечијем гробу, међутим у његовој испуни нису откривени остаци костију, већ само фрагменти стаклене посуде и један бронзани новчић. Остаје нејасно да ли се ради о сахрани обављеној „без тела“, односно кенотафу, или су хемијски процеси у земљи довели до тога да су кости у потпуности пропале.

Поред овог гроба, откривено је још осам слободно укопаних у једноставне раке и један (дечији) са конструкцијом од опека. Такође, један од слободно укопаних гробова је био само делимично покривен опекама. У гробовима је откривен релативно мали број налаза и ради се о уобичајеном инвентару – стакленим перлама, стакленим посудама, наруквицама

и бронзаном новцу. Изузетак свакако чини једна бронзана преслица са главом у облику птице која је први овакав примерак познат са источне некрополе. Као и током свих претходних кампања, тако је и у делу истраженом 2023. године констатовано постојање старијег, халштатског слоја. Томе у прилог сведочи велики број уломака керамичких посуда, као и по једна камена стрелица и бронзана перлица а који се по својим одликама могу одредити у халштатски период.

Душан Рашковић, Беч

НАЛАЗИ НОВАЦА НА РАЗМЕЂИ РИМСКИХ ПРОВИНЦИЈА, ДАРДАНИЈА, ПРВА МЕЗИЈА И МЕДИТЕРАНСКА ДАКИЈА

Подручје на размеђи римских провинција, Дарданија, Прва Мезија и Медитеранска Дакија, предмет нашег интереса, је простор на коме се Поморавље састаје са брдским и планинским тереном Јастребца и Копаоника. За развој и опстанак касноантичких насеља на том подручју, велику улогу играју комуникације. Важан фактор било је комуницирање долином реке Топлице, која је Копаоничку подгорину спајала са путном станицом Ад Финес код Куршумлије. На тачкама, где су се провинције сусрећу, два су локалитета црквених објеката са значајним налазима новца: Небеске столице на Копаонику, у Дарданији, где превладава новца 4. века и Бедем на Западној Морави, у Првој Мезији, са новцем 6. века. У мору случајних налаза то су ретки примери налаза новца са археолошких ископавања. Важно је те резултате упоредити са налазима новца пронађеним током ископавања базилике на Кладенчишту недалеко од Ремесијане, у Медитеранској Дакији, са занимљивим налазима новца краја 4. и почетка 5. и 6. века.

Прокопије у свом попису ново подигнутих и обновљених градова, током владавине цара Јустинијана, набраја 39 насеља у околини Наисуса, односно у саставу Медитеранске Дакије и 69 насеља у оквирима провинције Дарданија, од тога један део треба тражити на нашем задатом простору. Тражећи слику оптицаја новца на овим локалитетима, на размеђи три римске провинције, издвајамо локалитета које, ако Прва Мезија није прелазила Западну Мораву, или се Дарданија није спуштала до реке Расине, приписујемо Медитеранској Дакији, односно северу простора Наисуса. Реч је о налазима новца на локалитетима: у Ћићини и Трњану, код Алексинца, на Великом Јастребцу, у Град Сталаћу, у Дубцима и Великој Грабовници, код Бруса, у Земаници, код Лепосавића, у

Пуховцу и Љубинци, код Александровца, на Кознику, у селима Макрешане и Читлук, код Крушевца, у селу Почековина, код Трстеника и у селу Нови Брачин код Ражња - Пресидијум Дасмини.

Марија Јовић, Археолошки институт, Београд

СОЛИДИ ВАЛЕНТИНИЈАНА II ИЗ НИШАВЕ

Током 2017. године као случајан налаз пронађено је 5 солида, које је Нишава избацила на обалу. Свих пет примерака типолошки су идентична и у питању су емисије Валентинијана II исковане у Триру, које се датују у период 378-383. (RIC IX, pp. 23, no 49c). На аверсу приказан је биста владар у полудементуму са бисерном дијадемом на глави, окренут на десну страну, са легендом DN VALENTINIANVS IVN PF AVG. На реверсу су приказана два владара како седе један до другог и заједно држе глоб, владар десно мањих је димензија, изнад и између њих приказана је Викторија раширених крила и легенда VICTOR-IA AVGG.

Пронађени новац емитован је током заједничке владавине Грацијана, Валентинијана II и Теодосија I, када је генерално стање на територији Илирика било потпуно нестабилно, као последица Хадријанопољске битке, обележено сталном борбом владара да очувају Царство и релативни мир од константних варварских претњи. Сходо предоченом, целокупно стање током овог периода види се и кроз новчану циркулацију бронзаног новца на територија Наисуса, а и шире на простору Дакије, која је готово на минимуму. Посебно је интересантно видети колика је циркулација златног новца на територији Наисуса, пошто оптицаја бронзаног новца готов да нема?

Такође, с обзиром на то да је свих пет солида типолошки идентично, да су сви емисије ковнице Трир и да су пронађени на истом месту, значајно је изнети хипотезе о могућем контексту похрањивања овог новца.

Соња Вуковић, Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију, Универзитет у Београду - Филозофски факултет
Мирко Вранић, Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију, Универзитет у Београду - Филозофски факултет
Теодора Младеновић, Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију, Универзитет у Београду - Филозофски факултет
Димитрије Марковић, Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију, Универзитет у Београду - Филозофски факултет
Немања Марковић, Археолошки институт у Београду
Михаило Радиновић, Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију, Универзитет у Београду - Филозофски факултет

МЕДВЕДИ У ИСТОРИЈСКИМ ПЕРИОДИМА НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ: ПИСАНА, ИКОНОГРАФСКА, АРХЕОЗООЛОШКА И АРХЕОГЕНЕТИЧКА СВЕДОЧАНСТВА

Мрки медвед (*Ursus arctos*, Linnaeus, 1758) представља најјачу и најкрупнију европску звер, која је различитим европским директивама и одредбама подвргнута строгим мерама заштите. У Републици Србији медведи имају статус строго заштићене дивље врсте. Током реализације пројекта ARCHAEOWILD, кога у оквиру програма ИДЕЈЕ финансира Фонд за науку Републике Србије (бр. пројекта 7750265), посебна пажња посвећена је проучавању интеракција између човека и медведа током читавог холоцена комбиновањем различитих метода (археолошких, археозоолошких, историјских, изотопских, археогенетичких). Ова истраживања осим што доприносе разумевању значаја медведа у прошлости, имају за циљ и да утичу на управљање савременим угроженим популацијама мрких медведа у Европи. Скелетни остаци медведа, који су откривени на великом броју налазишта из периода праисторије у нашој земљи, сведоче о лову на ове животиње, али и о широком ареалу ове врсте током раног и средњег холоцена. Међутим, у археофауналним скуповима из историјских периода, остаци медведа изузетно су ретки, што би могло да укаже на уништавање и фрагментацију станишта ових животиња услед урбанизације, дефорестације и ширења обрадивих површина почетком нове ере. Иако су њихови остаци пронађени на свега неколико налазишта из периода антике, касне антике и средњег века, подаци из историјских извора, бројни иконографски прикази, топономастика, али и различите археозоолошке специфичности на костима ових животиња, сведоче о значају медведа за историјска друштва. Прелиминарни резултати анализа древне ДНК из костију медведа указују

на диверзитет популација мрких медведа током историје и претпоставке да су током римског периода на наше просторе увођене јединке из удаљених провинција. У раду ћемо кроз презентовање резултата пројекта ARCHAEOWILD дискутовати о различитим аспектима веза између медведа и човека током историјских периода на централном Балкану. Фокус рада је на просторној и временској дистрибуцији налаза скелетних остатака ове врсте, резултатима археогенетичких анализа, али и на подацима из историјских извора и иконографије, који доприносе разумевању значаја медведа за људска друштва током периода антике, касне антике и средњег века.

Милан Продановић, Археолошки институт, Београд

РИМСКИ РОБОВЛАСНИЧКИ СИСТЕМ У ИЛИРИКУ: АРХЕОЛОШКИ И НАТПИСНИ ДОКАЗИ У СВЕТЛУ НОВИХ ПРИСТУПА У ИСТОРИОГРАФИЈИ РОПСТВА

Улога робова у контексту римског друштва представља тему којој није посвећена већа пажња у оквиру историографије римских провинција, а посебно у контексту урбанизације коју су Римљани успоставили као резултат своје експанзије на огромном географском подручју између Јадрана и Дунава. Поред претежно селективних наратива књижевних извора, који се углавном баве политичким и војним догађајима римске експанзије на Подунавље, богати епиграфски и иконографски докази са подручја Илирика нуде нови увид у улогу коју су имали робови и ослобођеници у успостављању римске владавине, као и у сложеним процесима урбанизације и романизације. Важно питање у оквиру ове проблематике представља улога робова и ослобођеника у успостављању и учвршћивању римске власти у новонасталим подунавским провинцијама, а о којој сведоче натписи и археолошки налази. Ропство у Илирику током Римског царства проучавано је углавном у контексту легалистичке тачке гледишта или у форми специјализованих студија које се махом баве изолованим географским подручјима. Подробнији приступ који узима у обзир и недавна открића историографије робовласничког система, која говоре у прилог томе да су робови третирани као активни чланови друштва, може указати на начин на који је вршена експанзија и романизација новонасталих провинција Римског царства. Римски робови и ослобођеници су имали кључне улоге у администрацији градова које су Римљани основали. Они су били намесници рудника, царски

представници и администратори, свештеници култа римског цара и сачињавали су значајан број трговачких представника италијанских фамилија у Илирикуму. Такође, контролисана еманципација великог броја робова, стварала је један интересантан систем социјалне мобилности, а истовремено је била кључан фактор романизације великих географских подручја. Покренут новим збивањима у историографији ропства и ослањајући се на обилне археолошке налазе касног републиканског и царског доба, нови историографски поглед има циљ да укаже на нове перспективе у историји римске експанзије на просторе Илирика.

СЕКЦИЈА ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ (секција, И. Грујић)

Милан Продановић, Археолошки институт, Београд

ПЕЋИНА У АНДРИЦИ НА ПЕЛОПОНЕЗУ: ЕПОХА СТРАХА И АГОНИЈЕ У РАНОВИЗАНТИСКОЈ ГРЧКОЈ

Једна група грчких спелеолога је 2004. године у изузетно неприступачној пећини на источном Пелопонезу открила једно од најспектакуларнијих, али и истовремено најмистериознијих налазишта рановизантијске Грчке. У близини села Андрица у југозападној Арголидиоткривена је затворена археолошка целина која се према расположивим подацима на основу монетарних налаза може најраније датирати у доба владавине цара Тиверија II. Маврикија (578. – 582. н. е.). У нетакнутој археолошкој целини сакривеној у великој пећини пронађено је преко 40 скелета, углавном жена, деце и пубертетлија, више од 119 посуда, углавном несломљених, око 40 жижака, бројни новчићи из 6. века н. е. и велики број металних предмета. Догађај са ким је везана ова невероватна и истовремено језива целина је непознат али археолози претпостављају да се доводи у везу са Аварским и Словенским инвазијама које су задесиле Пелопонез и читав простор Балкана и који су нарочито погодили руралне крајеве од краја 6. века и надаље. Са антрополошке тачке гледишта, изузетно интересантан је недостатак мушких скелета док постојећи антрополошки материјал показује да су покојници били већински у сродству једни са другима. Истовремено, керамичке посуде потичу из блиских радионица и локалне су производње. Грчки археоло-

зи претпостављај да су се жене и деца склонили у оближњу пећину, док су мушкарци вероватно отишли да се боре против непријатеља, највероватније Словена и Авара. Лош исход тог окршаја претворило је пећину у масовну гробницу заглављеног хришћанског грчког становништва. Мистериозан пример пећине у Андрици на сликовит начин означава односе најранијих паганских Словена и домицилног грчког становништва. Нарочито интересантна је контекстуализација материјалних остатака рановизантијског становништва у доба словенске најезде, како би се утврдила природа односа Византинаца према најранијим Словенима, са археолошке тачке гледишта.

Милица Радишић, Археолошки институт, Београд

АРХЕОЛОШКИ ПОДАЦИ О УГАРСКОМ УТИЦАЈУ НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ У 11. И 12. ВЕКУ

Током средњовековног раздобља односи Угарске са њеним јужним, централнобалканским суседима, Византијом, Србијим и Бугарском, били су вишезначни, али пре свега подстакнути политичким интересима и тежњом за ширењем територија. Угарска је настојала да заузме византијске области и градове у жељи за стицањем блага и хришћанских реликвија, међутим, никада није успела да дуготрајно наметне власт јужно од Саве и Дунава, као што јој је пошло за руком када је реч о територијама у саставу данашње Хрватске. У изворима развијеног средњег века познато је неколико епизода које описују мађарско освајање Београда и њихове упаде на југ, до Скопља, Ниша и Софије (1004, 1071, 1072, 1127, 1183). У овом раздобљу су вођени сукоби и на територији Срема где се периодично смењивала византијска и угарска власт. Поставља се питање како је оваква атмосфера утицала на културне и привредне токове у региону. Археолошки подаци показују да је различита византијска роба стизала на територију Угарске у мањем или већем обиму, претпоставља се, посредством трговине, у мађарским освајањима или са миграцијама становништва. Византијски производи су представљали жељену и ексклузивну робу широм Европе, те је сасвим очекивано да се налазе и у Карпатској котлини. С друге стране, оскудна су сазнања о производима угарског радионичког порекла на централнобалканском простору. Према тренутно доступној, објављеној грађи, закључује се да су налази са севера концентрисани управо на рутама мађарских кретања која су позната из извора, тј. на подручју између Београда и Пожаревца,

у Поморављу, у Нишу и на Косову. Намера саопштења је да се разматре обим и карактер археолошких података који сведоче о зрачењима угарске сфере јужно од Саве и Дунава, при чему ће посебан акценат бити на налазима који у досадашњим истраживањима нису били препознати као производи из угарског миљеа.

Марина Бунарџић, Републички завод за заштиту споменика културе
Београд

СРЕДЊОВЕКОВНО НАСЛЕЂЕ НА РАДАН ПЛАНИНИ У ЗОНИ СТУДИЈЕ ЗАШТИТЕ ЗА РЕХАБИЛИТАЦИЈУ ДРЖАВНОГ ПУТА ПРОЛОМ – БЕГОВИЋА ГРОБ – ИВАЊЕ (ЦАРИЧИН ГРАД) И БОЧНИХ ПУТЕВА

Током израде студије заштите за рехабилитацију путева преко Радан планине и њеног подножја, Републички завод је, осим рекогносцирања терена, пратио и земљане радове на самој траси. Том приликом су, између осталих, документовани археолошки локалитети који се могу определити у време позног средњег века и касније, од којих су неки већ познати археолошкој јавности. Осим убицирања и описа самих налазишта, начињена је фото и техничка документација (у мери у којој је то било могуће без археолошких ископавања), за већину археолошких локалитета. Овом приликом треба поменути гробља у местима Пролом и Велико Пуповце, цркве са гробљима у Власову, Богујевцу и Доњем Статовцу, цркве у селима Ивање, Мала Власа, Ргаје Град, Старо Село и Бублица (и уништену цркву у Арбанашкој), текије у Драгом Делу и Злати, као и локалитете на којима има трагова рударења на Ивањској и Драгоделској реци. Археолошки надзор ће бити настављен када се поново активирају незавршени земљани радови за државне путеве преко Радан планине, поготову што је на неким локацијама у селима Добра Вода и Ивање неопходно извршити претходна заштитна археолошка ископавања.

Паралелно су, у оквиру студије заштите, прикупљани сви микропоними који се везују за предхришћански период овог подручја, док су документована рановизантијска налазишта делимично приказана на средњовековној секцији у Котору, а делом ће бити представљена на Секцији за заштиту археолошког наслеђа (Предност представља истовремени рад на два пројекта Републичког завода, у зони заштите Царичиног Града и студије заштите Радан планине.).

Милош Живановић, Центар за конзервацију и археологију Црне Горе
Мирко Вранић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
Одељење за археологију, Лабораторија за биоархеологију

РУДАРСТВО СРЕДЊОВЕКОВНОГ БРСКОВА У СВЕТЛУ НОВИХ ИСТРАЖИВАЊА

Досадашња историографска проучавања показала су да рудник и трг Брсково представља прво одредиште на које су средином 13. века дошли немачки рудари Саси, са циљем да унапредерударску производњу у средњовековној Србији. Из оловно-цинканих лежишта добијани су племенити метали, међу којима је најцењеније било сребро. Захваљујући његовој потражњи Брсково убрзо постаје важно трговачко средиште кроз које су пролазиле многе путне комуникације, повезујући приморске градове са унутрашњости Србије.

Прва сазнања о рударству на Брскову добијена су приликом геолошких истраживања спроведених током прве половине 20. века. Најинтензивнији трагови налазили су се око остатака некадашњег насеља, удаљеног 5 км источно од данашњег Мојковца, у подножју Бјеласице. Реч је о великом броју рударских окана унутар којих је пронађена очувана дрвена подграда, као и налази рударског алата и опреме. Уширој околини такође су потврђени рударски и топинички радови. У циљу провере ових података, током 2023. године реализована су археолошка ископавања на локалитету Догањице, као и рекогносцирања околине Брскова. Добијени су прецизнији подаци о изгледу и димензијама окана, начину подграђивања и пратећемпокретном материјалу, који су апсолутним датовањем методомрадиоактивног угљеника¹⁴C ближе опредељени у крај 13. и 14. век. Са друге стране обиласком терена потврђени су стари и пронађени нови остаци, који помажуближем одређивању граница експлоатационе и топионичке делатности средњовековних рудара. У раду ће по први пут бити приказани прелиминарни резултати нових истраживања, уз потенцијал будућих, пружајући размишљања о положају Брскова у рударству средњовековне Србије и његовој сличности са рудницама централне Европе.

Рашко Рамадански, Градски музеј Бечеј

КОЛОКАЦИЈА НАЛАЗА СРЕДЊОВЕКОВНИХ МЕРНИХ ИНСТРУМЕНАТА И ОСТАВА НОВЦА У ДОЛИНИ ЧИКА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ БЕЧЕЈ

Колокацијом налаза средњовековних мерних инструмената, конкретно вага, и остава новца, у долини Чика на територији Општине Бечеј у могућности смо да сагледамо важне нове показатеље и назирамо обрасце средњовековне робно-новчане привреде на простору некадашње јужне Угарске. Од првог примерка средњовековне ваге из археолошке збирке Градског музеја Бечеј располажемо само једним делом профилисаног бронзаног врата, са лежиштем за летву са које су висили тасеви. Овај предмет је накнадно издвојен из корпуса познате познобронзанодопске оставе из Пољанице код Бечеја, која је пронађена изнад обале Чика на потезу Салаши. Из ове необичне околности можемо условно да наслутимо и вишеслојност овог локалитета, где средњовековни хоризонт извесно негира онај из времена праисторије. Други случајан налаз бронзане ваге потиче из атара Чик, који се налази на левој обали истоименог водотока, западно од Бачког Петровога Села. Осим врата ваге, очуван је и пирамидални закивак или трн, путем којег је инструмент највероватније био укуцан у дрвени носач или подлогу. Обе ваге се према сличним налазима са простора данашње Мађарске могу датовати у време XII-XIII века. Даље, са поменутог простора Салаши потиче и налаз оставе сребрног средњо-европског новца XII-XIII века, који је за музејску збирку откупљен од једне мештанке. Топографски се у ширем смислу може довести у везу са истим средњовековним локалитетом са којег потиче и први налаз ваге. Упоредимо ли ову оставу са сличним налазима из Госпођинаца, Ирига, Мокрина, Чика и Чортановаца, закључујемо да се ради о регионалној одлици. Са простора западније од потеза Салаши, у долини Чика је пронађена и остава византијског чанкастог новца цара Констанина X Дуке (1059-1067), Јована II Комнина (1118-1143) и Манојла I Комнина (1143-1180), која је недавно поклоњена Музеју. Скупни налази чанкастог новца северно од Саве и Дунава су ретки али су нам познате паралеле из Ђурђева као и недавно објављеног Кунбарача (мађ. *Kunbaracs*) у Мађарској. Коначно, из поментуог атара потиче и од раније позната остава угарског и фризашког новца, са издањима од времена *Interregnum*-а (1164-1183) до мандата салзбуршког архиепископа Еберхарда II (1200-1246). Из разноврсности садржаја ових остава новца, као и релативно сведеног простора на којем су документоване, можемо

закључити да је привреда до Монголске најезде 1241-1242. године била у повоју а да је само тржиште било подмирено новчаним издањима из зацело различитих монетарних система. У том светлу, на овом примеру можемо издвојити такозвани скифатни систем из Византије, затим стандардни средњо- или западноевропски систем који је почивао на сребрном пфенигу устаљене тежине, и коначно стари угарски новчани поредак сачињен од монета вишеструко мањег формата од оних из суседства. Сходно томе, испоставља се да налази мерних инструмената попут вага, које су кориштене при обрачунама новца различите вредности и порекла, не би требали да представљају изненађење.

Сања Црнобрња Крисић, Народни музеј Топлице, Прокупље

ГЕРМАНСКО КОПЉЕ ИЗ ПРОКУПЉА

У току заштитних археолошких истраживања 2021. године на брду Хисар, у центру Прокупља, откривено је фрагментовано и изузетно кородирано копље, на коме се могла приметити златна апликација израђена у клоазон техници. Прва помисао је да се ради о налазу германске провинијенције, да се ради о апликацији која се у пожару стопила са самим копљем. Наредне године су обезбеђена средства да се налаз у потпуности истражи, конзервира и рестаурира. Конзерваторка Весна Рогођ је предузела све кораке у складу са методологијом и праксом и већ на првом кораку – рентгентском снимању налаза, смо доживели велико изненађење када је уочена веома раскошна декорација самог копља испод дебелог слоја корозије. Након прве фазе чишћења копља узети су узорци свих врста употребљених материјала приликом израде копља за XRF анализе. Такође, уочен је остатак дрвета у тулцу копља, који је издвојен за С 14 анализу.

Копље, чија дужина износи 35,1 cm, је композитне израде, како самог копља, тако и декорације. Врх копља је израђен од челика, тулац је израђен од гвожђа, у техници ковања, док је декорација изведена од златног и сребрног лима уз употребу стаклене пасте. Декорација је подељена у 6 поља који чине сексагонални облик тулца и наизменично се смењује декорација израђена у техници искуцавања и гравирања у виду шаховских поља и волута и клоазон техници при чему је у златне ћелије уметано стакло у зеленој, светлољубичастој и црвеној боји. Копље је, помоћу С 14 анализе, датовано у период од 418 – 538 године. Друга два германска случајна налаза из Прокупља (део мача и апликација) је М.

Милинковић датовао у другу половину 5. века, у време боравка Теодориха Великог и његових Острогота у Нишу око 480. године. Ипак, контекст налаза копља нам не може потврдити овакво датовање. Копље је пронађено у објекту прислоњеном уз бедем Доњег града Хисара, у слоју паљевине и рушења са археолошким материјалом који је карактеристичан и за 5. и за 6. век тако да не можемо са сигурношћу тврдити у ком таласу германских најезди и пљачки је страдало утврђење Хисар.

Виткорија Узелац, Градски музеј Сомбор

**ЗЛАТНЕ ФОЛИЈЕ И ДРУГИ ГРОБНИ ПРИЛОЗИ
АВАРСКОГ РАТНИЧКОГ ГРОБА 6СТУБНО МЕСТО 9,
СОМБОР II, ПОТЕЗ ШАПОЊЕ**

Приликом заштитних археолошких ископавања 2006.на локалитетуДалековод ДВ 400 кV,Сомбор 3 - Суботица 3, Стубно место 9,СомборII,потез Шапоњеистраженајеаварска некропола на којојје откривено дванаест гробова.Прелиминарном анализом гробних прилога ратничког гроба 6 запажено је сахрањивање уважене личности на некрополи, можда родовског вође или важнијег члана заједнице који припада другој половини VII века. Судаћи према садржају инвентара у гробу 6 где је од 64 фрагментована налаза један део био од пресованих златних фолија (електрум); уз делове појаса; делове мача и фрагментоване окове корица мача; тробрида стрела, гвоздена кука од тоболца за стреле са украсним коштаном плочицама и комплет рефлексног лука, и други гробни прилозиу питању је сахрана значајнијег члана ратничке аварске елите. Неколико златних фолија прате облик великих језичака за појас, неки су полукружног облика, а на појединим комадима се виде рупице које сугеришу да су фолије биле пришивене на огртачу или делу одеће(можда чизмама).Претпоставка је да су златне фолије део сета златних украса за ношњу, похрањене као гробни прилог. Судаћи према гробним прилозима који су откривени у гробу 6, истражени део некрополе био је у употреби током друге половинеVIIвека и уVIIIвеку.Имајући у виду да је истражен само мањи део једне некрополе, није могуће претпоставити њену величину и прецизнију хронолошку атрибуцију.

Darko Periša, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

PROBLEM DATACIJE S SPONA ZA ZAVRŠECIMA U OBLIKU GLAVA REPTILA

Na području Srbije i Hrvatske, na više arheoloških nalazišta, nađene su brončane spone u obliku slova S od kojih neke imaju završetke u obliku glava reptila, odnosno zmaja i zmije, a neke vegetabilne završetke. One samo iz daleka slične na zlatne i srebrne langobardske S fibule. Brončane spone najčešće su bile datirane u doba seobe naroda i vezane za Ostrogote, ali i romanско становништво. Iako su S споне нађене на римским градovima и utverdama (Nais, Timakum Minus, Salona, Tilurij, Aserija, Varvarija, Kornakum), koji su bili naseljeni i u doba seobe naroda, ni jedna brončana S spona nije nađena tijekom arheoloških iskopavanja ili u pouzdanoj arheološkoj cjelini. Osim jednog primjerka u blizini granice s Hrvatskom, ni jedan primjerak nije nađen u Bosni i Hercegovini, odnosno u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije i dijelu provincije Panonije južno od Save što je dosta neobično. U novije vrijeme pojavilo se dijametralno suprotno datiranje S spona u 3. i 4. st., a uzor glava reptila objašnjen je prisutnošću prikaza zmaja na rimskim vojničkim znakovima. Zbog toga datiranje i tumačenje pojave tih S spona treba pokušati potražiti izvan klasične arheološke metodologije.

Весна Бикић, Археолошки институт, Београд

Љиљана Дамјановић-Василић, Универзитет у Београду,

Факултет за физичку хемију

Милица Кашанин-Грубин, Универзитет у Београду, Институт за хемију,
технологију и металургију, Београд

Лука Голубовић, Универзитет у Београду, Факултет за физичку хемију

Даница Бајук-Богдановић, Универзитет у Београду,

Факултет за физичку хемију

СИВО ГЛАЧАНА КЕРАМИКА ОСМАНСКОГ ДОБА ИЗ БЕОГРАДА – АРХЕОЛОШКА И АРХЕОМЕТРИЈСКА КАРАКТЕРИЗАЦИЈА

Сиво глачана керамика је збирни назив за специфичну скупину посуда које одликује фина фактура, обликовање на брзом витлу и печење у редукиционој атмосфери. Због глачане површине која има метални одсјај често се назива и метализираном керамиком. Скупина, препознатљива по крчазима, особена је за простор Подунавља и његово северно залеђе,

претежно у подручјима која су била под османском администрацијом током 17. века, а данас се налазе у оквирима Србије, Мађарске, Хрватске и, у мањој мери, Румуније. У ранијим изучавањима археолога и етнолога утврђене су два варијетета, са особеностима како у морфологији посуда тако и технологији: тзв. балкански, светлосиве боје, и тзв. панонски, тамносиве/црне боје. Уз поменуте, на подручјима угарско-османског разграничења утврђена је појава истих типова посуда који су печени и у оксидационој атмосфери, што упућује на шири круг корисника ове врсте посуђа. И поред низа публикованих налаза, сиво глачана керамика није довољно позната, пре свега у њеном технолошком аспекту. У раду ће бити презентовани резултати првих мултидисциплинарних испитивања сиво глачане керамике у циљу прибављања података о минералошком и хемијском саставу и технологији производње. Испитано је 15 узорака који потичу из јасно дефинисаног слоја 17. века, којим је била засута зграда блокхауса у Горњем граду Београдске тврђаве. Узорци су испитани коришћењем оптичке микроскопије, дифракције рендгенских зрака на праху (XRPD), петрографске анализе, инфрацрвене спектроскопије са Фуријеовом трансформацијом (FTIR), микро-раманске спектроскопије и енергетски дисперзивне флуоресценције рендгенских зрака (EDXRF). Квалитативном EDXRF спектроскопијом је утврђен веома сличан елементарни састав за 14 узорака, са присуством следећих елемената: Fe, Ca, K, Ti, Mn, Ni, Cu, Zn, Rb, Sr, Y и Zr. XRD анализом су идентификовани високотемпературни силикатни минерали диопсид и геленит, а FTIR спектроскопијом калцит у 7 од 14 узорака. Међу испитиваним узорцима се један битно разликује јер има једноставан минералошки састав, пошто су детектовани само кварц и фелдспат, уз значајно присуство Рb поред осталих детектованих елемената.

Емина Зечевић, Народни музеј Србије

СРЕДЊОВЕКОВНА СТАКЛЕНА КАНДИЛА ИЗ АРХЕОЛОШКЕ ЗБИРКЕ ПОЗНОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА НАРОДНОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ

У Археолошкој збирци позног средњег века Народног музеја Србије чувају се налази са ископавања неколико најзначајнијих средњовековних локалитета на територији Србије, изведених под руководством сарадника Музеја током протеклих седам деценија. Међу њима су посебно значајна истраживања у комплексима манастира, задужбинама Стефана Немање (1166–1196), родоначелника српске владарске династије Не-

мањић – манастирима Светог Николе и Свете Богородице у Топлици, које је засновао као обласни господар, и манастирима Ђурђеви Ступови и Студеница, подигнутим у Расу, где се налазило седиште великог жупана. Већи део инвентара ове збирке чине предмети откривени у првим систематским истраживањима Новог Брда, најмоћнијег српског града, чувеног рударског, трговачког и занатског средишта 14–15. века. Међу налазима са ових локалитета релативно бројну групу чине предмети израђени од стакла, сачувани углавном у фрагментима, који припадају различитим врстама посуда. Посебну скупину међу њима представљају стаклене лампе/кандила, различитог порекла, заступљене у готово свим познатим типовима који се већином могу сместити у хронолошки оквир 14. – 16. века.

Николина Адамовић, Музеј града Београда

**НАЛАЗИ СЛИКАНЕ КЕРАМИКЕ 17. И 18. ВЕКА
ТУРСКОАУСТРИЈСКЕ ЗБИРКЕ МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА
Рестаурација и графичка реконструкција у функцији даљег истраживања**

Турско-аустријска збирка Музеја града Београда поседује богат репертоар трпезне сликане керамике и мајолике, међу којима се посебно издваја тзв. Хабанска керамика, како по богатом колориту, тако и по специфичним орнаментима и високој технологији израде. Нажалост керамика је углавном фрагментована и са површинским оштећењима, тако да је било неопходно предузети обимне конзерваторске и рестаураторске третмане, као и графичке реконструкције, како би се омогућило квалитетније презентовање, али и успешније даље изучавање ове специфичне керамике, која до сада није систематски изучавана, како у смислу датовања, тако и у смислу етничког опредељења. Управо на примерима реконструкције тзв. Хабанске керамике, пре свега сликаног орнамента, а потом и аналогја, покушаћемо да створимо јаснију слику о налазима ове импортоване керамике на територији Београда, која већином потиче из Штаудингерове збирке, у мањем броју са Београдске тврђаве, Косанчићевог венца и са скорашњег заштитног археолошког ископавања у Влајковићевој улици.

Овом врстом керамике се бавила Марија Бајаловић- Хаџи Пешић, бивши кустос Музеја града Београда, која је у свом публикованом раду поред мајолике, ову специфичну сликану керамику из збирке Музеја

окарактерисала као хабанску. Ова керамика према ауторки потиче, као и поменута мајолика, са територије Моравске и Словачке. Назив Хабанска керамика везује се за Хабане који су на овој територији формирали хришћанску комуноу у 17. веку. Треба такође напоменути да је овај рад публикован пре четврт века, а након тога у домаћој литератури не налазимо студиозније приказе. Ову керамику дакле карактерише пре свега специфичан и препознатљив вегетабилни орнамент, али и специфична технологија израде. Аналогије срећемо на територији Моравске и Словачке, а сродна по колориту и техници израде, али не и по орнаменталним шемама је керамика на тлу Мађарске датована у 18. 19. век, окарактерисана као народна керамика. Не залазећи у стриктно у датовање и етничко опредељење, циљ нам је, између осталог, да укажемо на изузетан значај ове керамике као посебне примере примењене уметности као и значај конзерваторског и рестаураторског рада у очувању нашег богатог културног наслеђа. Сматрамо да ће рестаурације, али и графичке реконструкције дати допринос у бољем сагледавању, како форми, тако и богатог орнаменталног репертоара.

СЕКЦИЈА ЗА ЗАШТИТУ АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА (секција, А. Алексић)

Владимир Михајловић, Одељење за археологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду

Југослав Пендић, Институт Биосенс Универзитета у Новом Саду
Ирина Кајтез, Републички завод за заштиту споменика културе Београд
Александар Бандовић, Народни музеј Србије

Марко Јанковић, Одељење за археологију, Филозофски факултет, Уни-
верзитет у Београду

РЕКОГНОСЦИРАЊЕ КРЕМАНСКЕ КОТЛИНЕ (2021)

У склопу истраживања привременог римског утврђења на потесу „Трговиште“ у селу Креманима (општина Ужице) 2021. године је обављено седмодневно рекогносцирање Креманске котлине. Циљ визуелне перспекције терена у поменутој области био је лоцирање касногвоздодопских и римскодобних археолошких остатака помоћу којих би се боље контекстуализовао настанак и сврха земљаног логора. Међутим,

поред примарно постављеног оквира истраживања, одлучено је да се приликом рекогносцирања евидентирају покретни и непокретни остаци без обзира на период њиховог настанка, првенствено због чињенице да је креманска област археолошки слабо позната и да је ретко била предмет истраживања у протеклим деценијама.

Излагање има за циљ да представи поступке и резултате спроведеног рекогносцирања, од методолошког оквира до врста и квалитета прикупљених података и могућности њихове интерпретације. Осим што је овим истраживањем добијен увид у стање претходно познатих археолошких локалитета и остатака, пронађене су и локације које се могу окарактерисати као могућа налазишта која до сада нису била позната. Такође, истраживање је показало особености и потешкоће визуелне перспекције висинских предела које се морају узети у обзир у поступцима евидентирања остатака и доношења закључка о њиховом археолошком (не)познавању.

Милена Муминовић Божић, Завичајни музеј Књажевац
Петар Милојевић, Археолошки институт, Београд

РЕКОГНОСЦИРАЊЕ У СЛИВУ БЕЛОГ ТИМОКА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ КЊАЖЕВАЦ

У циљу побољшања система заштите археолошке баштине на територији коју покрива Завичајни музеј Књажевац, 2023. године отпочет је пројекат Систематска археолошка перспекција књажевачког краја, који реализује поменути музеј у сарадњи са Археолошким институтом, Београд. Током прве археолошке кампање извршена су рекогносцирања у сеоским атарима који заузимају долину Белог Тимока, као и његов непосредни слив. Рекогносцирани су атари: Књажевца, Каличине, Штипине, Горњег и Доњег Зунича, Потркања, Равне, Јелашнице, Дебелице, Мањинца, Трновца, Дреновца, Витковца и Минићева. Ранијим истраживањима, изостали су прецизни подаци о положају и културно-хронолошкој детерминацији налазишта, чиме је третирана територија била ускраћена за детаљну археолошку карту, неопходну за анализе образаца насељавања током различитих периода прошлости. Новим истраживањима прикупљено је 1.448 археолошких налаза са 36 налазишта, од којих је 18 новооткривено, док 270 хронолошки осетљивих предмета јасно указује да је овај простор био насељаван однеолита до краја средњег века. Прелиминарним анализама прикупљеног материјала на 3 локали-

тета је потврђено присуство налаза из средњег неолита, на истом броју налазишта евидентиран је материјал из енеолита. Бронзано доба препознато је на 6 локалитета, док су чак 15 налазишта садржала материјал из старијег и млађег гвозденог доба. Антички материјал забележен је на 6 локација, а средњевековни на 10 налазишта. Шест налазишта садржало је атипичан праисторијски материјал који није било могуће ближе одредити, док је на 8 налазишта забележена већа концентрација материјала из новог века. Највећи број налазишта (25) је позиционирано на речним терасама, знатно мање (7) су на благим падинама, свега два налазишта су подигнута у зони алувијалне равни, док је исто толико основана на доминантним узвишењима тако да припадају градинском типу насеља.

Марија Марић, Одсек за историју, Филозофски факултет,
Универзитет у Новом Саду

ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА РУДАРСКО-МЕТАЛУРШКОГ ЛОКАЛИТЕТА *МЕТОЂЕ* НА КОПАОНИКУ

Током августа 2022. године на археолошком локалитету Метође на Копаонику извршена су прва сондажна археолошка истраживања остатака рударско-металуршког комплекса која употпуњавају слику старог рударства на овој планини. Локалитет Метође се налази на познатој планинарској стази која води ка светилишту у стени и у непосредној је близини гејзира, чувених копаоничких атракција. Простор припада I степену заштите природе у оквиру Националног парка. Како локалитет, до сада, није познат у стручној литератури, циљ прве кампање био је прикупљање потребне документације за успостављање формално-правне заштите и презентација добра као дела културног наслеђа планине.

Иако су радови били малог обима, истражено је рударско окно са делом скоро вертикалног ходника, пралиште руде са очуваним дрвеним талпама (?) и металуршка пећ која је скоро у потпуности девастирана постављањем платформе за малу геолошку бушилицу почетком 20. века. Прикупљени узорци минерала указују на експлоатацију бакра и гвожђа на овом простору, док шљака пронађена уз металуршку пећ сведочи да је на том месту топљен малахит и азурит, минерали бакра. Покретни археолошки материјал је скроман, али занимљив, с обзиром да су откривени сетови дрвених и коштаних клинова у зони око пећи, као и врх меха за пумпање ваздуха. Прелиминарни резултати анализе покретних

налаза нису дали поуздане податке за датовање, тако да остаје упитно у ком периоду је овај рударско-металуршки пункт био активан.

У реферату ће бити представљени досадашњи резултати археолошких истраживања уз разматрање могућих смерова хронолошке интерпретације локалитета. Поред тога, неопходно је отворити питања методологије истраживања специфичних, потенцијално опасних рударских објеката, у циљу наставка радова на овом, а и на другим локалитетима са остацима старих рударских радова, као и о могућностима физичке заштите и презентације налазишта.

Владимир Стевановић, Народни музеј Лесковац
Јулијана Пешић, Народни музеј Лесковац
Владимир Стојановић, Народни музеј Лесковац

РЕКОГНОСЦИРАЊЕ АРХЕОЛОШКИХ ЛОКАЛИТЕТА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ЦРНА ТРАВА

Пројекат „*Рекогносцирање археолошких локалитета на територији општине Црна Трава*“ одобрен је од стране Министарства културе и информисања Републике Србије по конкурс за 2023. годину и реализован је исте године. Пројектни тим чине археолози археолошког одсека Народног музеја у Лесковцу: Владимир Стојановић, руководилац пројекта, археолог, кустос, Јулијана Пешић, археолог, музејски саветник и Владимир Стевановић, археолог, виши кустос. Стручни консултант на пројекту је др Александар Булатовић, археолог, научни сарадник у Археолошком институту у Београду.

Општина Црна Трава у административном погледу припада Јабланичком округу. Евидентирано је 62 локалитета у 25 насељених места. Два локалитета су вишеслојна - има остатака више епоха на једном локалитету, па је укупан број локалитета већи, када се разврстају по епохама. Забележен је један локалитет који садржи остатке из доба праисторије, периода млађег неолита, који се на основу позиције може оквирно сврстати у насеље. Из римског и рановизантијског перида евидентирано је четири локалитета. Од тог броја три су утврђења, а један локалитет се може дефинисати као некропола. Највише евидентираних локалитета потиче из средњег века, укупно 36. Од тога су 4 утврђења, 11 насеља, 12 културних објеката и 9 некропола. За 22 локалитета није било могуће одредити којој епохи припадају. Овој групи локалитета припадају остаци рудника, којих има седам и вероватно су коришћени у римском

и у турском периоду, 10 металуршко топичарских радионица и две некрополе.

Током реализације пројекта констатовано је да је највећи број локалитета у веома лошем стању. Остаци утврђења, црква и насеља су потпуно обрасла шумом, шибљем и растињем. Некадашње оранице и ливаде, сада су потпуно обрасле травом и трњем и растињем, па се и многи регистровани локалитети не могу пронаћи. Такође, на сваком, локалитету и до сада регистрованом или новоевидентираном наишли смо на трагове неовлашћеног копања, у мањој или већој мери. Суочили смо се са још једним озбиљним проблемом. Наиме, услед велике депопулације села у општини Црна Трава, све је мање људи који живе у селима, познају старине и могу да пруже информације, или утврђивање локалитета. Присуство службених лица, односно археолога из надлежног музеја у Лесковцу било је значајно и имало је позитиван ефекат, како на мештане села, тако и на представнике локалне самоуправе.

Јасминка Богић, Завод за заштиту споменика културе Ниш
Анђела Здравковић, Лесковац
Лидија Младеновић, Лесковац

РЕЗУЛТАТИ ЗАШТИТНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА НА ТРАСИ ГОВОДА МГ10 НИШ-ДИМИТРОВГРАД

Изградња гасовода МГ10 који се пружа од Ниша до Димитровграда довела је до детектовања археолошких локалитета и њихових заштитних археолошких истраживања на траси поменутог гасовода. Истраживања су подељена на три фазе, од чега: прву фазу чине рекогносцирања, другу фазу чини сондажно истраживање, чиме се потврђује место и распрострањавање локалитета, а трећу фазу чини заштитно истраживање/ископавање локалитета. Рекогносцирање, као прва фаза, обављено је 2020. године и њиме је детектовано 23 локалитета која припадају различитим периодима. Фебруара 2023. године започело се са другом фазом истраживања која је трајала до јуна исте године. Овом фазом се број од 23 констатована локалитета смањило на 8 локалитета. Током извођења друге фазе истраживања, вршено је археолошко праћење извођења радова на изградњи гасовода приликом чега су откривена још 4 археолошка локалитета. Трећа фаза истраживања започета је почетком октобра 2023. године (и још увек траје) и обухвата истраживање 12 локалите-

та. У овој фази су одређени локалитети истражени у потпуности, док су неки истраживани само као допуна података другој фази истраживања за стварање што боље и јасније слике. Од укупно 12 локалитета, 6 локалитета припада праисторијском периоду (Ковиљача, Кременац А, Кременац Б, Магаричар, Црвена река-Поље, Брзи Брод, Врбак), док 5 локалитета припада периоду антике (Моралија, Орничје, Превалац-римски аквадукт, Поток). Локалитет Црква св. Архангела Михајла има три засебне целине, и то: римски пут *Via Militaris*, један вероватно антички објекат и праисторијски део локалитета. Како је прошле године 2023. на скупу археолога у Сомбору била представљена друга фаза истраживања, сматрамо да је потребно ове године направити пресек са комплетном причом и досадашњим закључцима о истраженим локалитетима (укупно 12) на простору трасе гасовода Ниш-Димитровград.

Ненад Јончић, Народни музеј Србије
Адам Н. Црнобрња, Народни музеј Србије
Момир Алвировић, Коптер Про, Београд
Милена Раковац Јончић, Омољица

ПОГЛЕД ИЗВАН ВИДЉИВОГ СПЕКТРА: МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ ТЕРМАЛНИХ И МУЛТИСПЕКТРАЛНИХ КАМЕРА У ПРЕВЕНТИВНОЈ АРХЕОЛОГИЈИ

Последњих година, развојем технологије дошло је до смањења величине опреме за даљинску детекцију и побољшања техничких карактеристика беспилотних летелица, што је омогућило нови поглед на археолошка налазишта, изван видљивог спектра. Овај рад истражује потенцијал даљинског сензора на малим висинама (мултиспектрално и термално инфрацрвено снимање) за проучавање сложених археолошких целина. Ове методе показале су добру примену у областима са интензивном земљорадњом као и у онима које нису обрађиване. У ситуацијама када можемо претпоставити постојање археолошких целина које нису дубоко испод површине земље. Мултиспектрални и термални сензори могу потенцијално повећати шансе да прецизније детектујемо те археолошке целине. Ефикасна примена мултиспектралних и термалних сензора, захтева боље разумевање начина функционисања рада сензора, као и ситуација када они могу бити најефикасније примењени за документовање археолошких целина.

Адам Н. Цробрња, Народни музеј Србије

НОВИ ПОДАЦИ О РИМСКОМ УТВРЂЕЊУ НА ГРАДИШТУ КОД СТОЈНИКА

У излагању ће бити приказан историјат трагања за обликом и димензијама римског утврђења на Градишту код Стојника, као и уклапање у простор оскудно сачуваних података с почетка 20. века, након више од столећа од вршења тих истраживања. Први подаци о зони римских рудника на Космају потичу из 1854. године, са рекогносцирања Јанка Шафарика на простору Стојника и Губеревца. Његови апели након тог рекогносцирања, за примену *Уредбе о заштити споменика древности*, из 1844. године, могу се сматрати и првом код нас институционалном реакцијом на уништавање археолошког наслеђа. Археолошка истраживања у оквиру каструма на локалитету Градиште код Стојника предузео је 1911. године Никола Вулић. Она су заправо имала заштитни карактер, будући да су спровођена као претходница рударској експлоатацији, под концесијом шведског предузећа. Многи покретни налази са тих археолошких истраживања налазе се данас у Шведској. Документација Николе Вулића са археолошких ископавања каструма није сачувана. Подаци којима располажемо јесу план и извештаји објављени 1912. и 1913. године. Опис изгледа утврђења потицао је с краја 19. века, и на основу тога могло се закључити да су “мали” и “велики” град овалног облика. Кроз касније интерпретације, током друге половине 20. века, утврђење ће на крају “добити” правоугаони облик, без провера стања на терену, где се утврђење већ деценијама налази прекривено густом шикаром.

Народни музеј Србије је 2015. године поново покренуо истраживања зоне космајских римских рудника. Полигонални облик утврђења је најпре делимично утврђен 2016. године, коришћењем ручног GPS уређаја. Крајем 2019. године обављена су и снимања LiDAR-ом 4 km²-оне римских рудника. На основу тих снимака коначно се могао сагледати прави изглед римског утврђења. Идентификоване су и тачне позиције на којима је Никола Вулић вршио археолошка ископавања. Ивице његових ископа још увек су “видљиве” на LiDAR снимцима, а уочавају се и позиције објеката које је истражио и приказао на публикованом плану. Прецизно су утврђене и позиције ископа у тзв. “малом граду”, као и позиција истражене капије утврђења. Најзад се могу сагледати и међусобни однос у простору утврђења и “Ротонде” (храма) коју је 1958. године истраживао миловоје Величковић, и у оквиру које су вршена ревизиона ископавања 1980-их. На крају ће бити указано и на значај

ревизионих рекогносцирања и LiDAR снимања за тренутно актуелни процес заштите кроз уношење мера заштите у поступку израде планских докумената.

Александар Стаменковић, Републички завод за
заштиту споменика културе Београд
Марина Бунарџић, Републички завод за
заштиту споменика културе Београд

ПРИМЕНА ЛИДАРА У ИЗРАДИ ОДЛУКА О ПРАВНОЈ ЗАШТИТИ АРХЕОЛОШКИХ НАЛАЗИШТА

Републички завод за заштиту споменика културе се врло често су-среће са проблематиком недовољне истражености археолошких локалитета што за последицу има недостатак њихове правне заштите. Између осталих, тако је и са рановизантијским налазиштима у ближој и широј околини Царичиног града, који се налази на листи потенцијалних добара Светске баштине. Због тога, осим налазишта Бреговинско Кале и Кулина Балајнац (којасу делимично истраживана, правно заштићена и категорисана од великог значаја), остали локалитети, без обзира на њихову величину, очуваност и значај, још увек не уживају статус непокретних културних добара. Захваљујући савременим методама даљинске детекције, у конкретном случају применом лидар снимања, омогућена је доступност, опис и валоризација археолошких налазишта чији су очувани архитектонски остаци углавном под земљом. Републички завод је због тога, у свој рад на заштити археолошког наслеђа у непосредној зони утицаја Царичиног Града, укључио снимања лидар технологијом, која су дала изузетно информативне резултате за сваки снимљени археолошки локалитет понаособ. У комбинацији са резултатима добијеним класичним археолошким рекогносцирањем, уз опис топографије терена и аеро-фото-граметријских снимака, као и консултовањем старије стручне литературе и ретких историјских извора, у Републичком заводу је започела систематска припрема Одлука о проглашењима најважнијих археолошких локалитета око Царичиног Града, за непокретна културна добра (археолошка налазишта) како би се брзо и квалитетно попунила недостајућа празнина у правној заштити тог културног наслеђа. Истовремено се ради ревизија тј. допуна одлука о заштити за археолошка налазишта која су категорисана, а то су поред самог Царичиног Града, археолошка налазишта Бреговинско Кале (Дренград) и Кулина Балај-

нац. До сада су лидар технологијом снимљени локалитети: Свети Илија, Свињарица, Секидол, Маћедонце, Марино Кале, Бреговинско Кале, Ргајски град, Злата Кале, Глашиначко Кале и Кулина Балајнац. Такође је планирано да се у току касне јесени сниме још десетак локација и тиме заокружи Пројекат који је започео 2022. године.

Због чињенице да су наведени локалитети, делимично или комплетно, урасли у густу, ниску и високу вегетацију, отежано је њиховосагледавање са површине тла. Лидар представља савршен методолошки приступ у истраживању оваквог простора и то ради прецизног дефинисања величине и зоне заштићене околине сваког археолошког налазишта понаособ. Истраживање лидар методом омогућава дигитално уклањање вегетације и креирање површинског модела терена на основу класификованих података тла. Кроз примену различитих типова визуализације, препознају се различите антропогене структуре које могу бити археолошке или историјске, што помаже у дефинисању зона које треба посебно заштитити. Подаци прикупљени на овај начин биће коришћени и за очување и управљање културним наслеђем, за израду студије процене ризика, а пружиће и научни допринос у разумевању и унапређењу археолошке слике јужне Србије у рановизантијском периоду.

Мирослав Кочић, Центар за археологију „Драгослав Срејовић“
Универзитета у Крагујевцу

Марија Каличанин Крстић, Центар за археологију „Драгослав
Срејовић“ Универзитета у Крагујевцу

Ана Кочић, Центар за археологију „Драгослав Срејовић“
Универзитета у Крагујевцу

СНИМАЊЕ ЛИДАРОМ ЛОКАЛИТЕТА ДОЊЕ ГРБИЦЕ И МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП АНАЛИЗИ ДЕВАСТАЦИЈЕ ГРАДИНСКИХ ЛОКАЛИТЕТА

У склопу истраживања градинских локалитета на територији општина Крагујевац, Кнић и Рача, снимљен је и локалитет Доње Грбице, који је у литературу ушао као локалитет и утврђење средњег века, античког период и бронзаног доба, иако су индикације о датовању у антички и средњевековни период упитне с обзиром на просторну распоређеност истраживања, и то да су целине које су ископаване на територији атара села Доње Грбице а које су у вези са овим периодом ван граница градинског локалитета. Иако битно за разумевање шире слике организације

у праисторији, само датовање ове градине је мање битно у склопу ове, пре свега, методолошке презентације, која се бави питањем девастације локалитета Доње Грбице које је примећено и анализирано на основу ЛИДАР снимка. На самом снимку се види веома дуготрајна и фазна експлоатација камена са локалитета, и сада већ вишевековна девастација локалитета. Анализом снимка направљеног ЛИДАР снимањем могу се видети и проценити фазе експлоатације камена са локалитета Градина Доње Грбице које нису видљиве са површине, и на површини више изгледају као грађевинске епизоде самог локалитета, више него епизоде разградње. Локална традиција архитектуре где је основ грађења кућа камени тип шумадијске куће је умногоме обликован самом доступношћу тог ресурса, и поставља се практично питање оптималне експлоатације камена. Овај рад ће представити и могућности мониторинга како заштићених локалитета употребом ових анализа, тако и могућностима процене очуваности локалитета и метода заштите, као и научних перспектива у изучавању оваквих девастираних локалитета, где се поставља питање могућности и обима заштите.

Vidan Dimić, Arheološki institut, Beograd
Dragana Antonović, Arheološki institut, Beograd
Emilija Nikolić, Arheološki institut, Beograd
Selena Vitezović, Arheološki institut, Beograd
Bojan Popović, Arheološki institut, Beograd
Danica Mihailović, Arheološki institut, Beograd

PRLJUŠA – MALI ŠTURAC: ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA, ZAŠTITA, UREĐENJE I PREZENTACIJA LOKALITETA

Praistorijski rudnik на локалитету Prljuša-Mali Šturac, на planini Rudnik, је редак пример добре очуваности једног rudnika из dalekog perioda ljudske prošlosti. Inicijalna istraživanja lokaliteta sprovedena su kroz par kraćih kampanja u periodu od 1981–1989. godine, da bi nakon pauze od tri decenije istraživanja bila obnovljena. Kontinuiranim višegodišnjim arheološkim istraživanjima lokaliteta, koja se sprovode od 2011. godine od strane Arheološkog instituta u Beogradu, otkriveno je da je na ovoj planini, на samom početku bronzanog doba, postojao bogat i vrlo aktivan rudarski centar u okviru koga је vršena eksploatacija malahita. Danas, kao jedan od najvećih praistorijskih rudarskih kompleksa u jugoistočnoj Evropi, Prljuša је izuzetan пример mešovite, površinsko–podzemne eksploatacije bakarne rude. Do sada su u celosti

истражена три окна, окна 4 и 6 на средини падине и Окно 7 (Објекат 1 и 2) које се налази у вишој зони локалитета. Окно 7 је истраживано од 2014. до 2023. године, и у оквиру њега су откривени најимпозантнији остаци система галерија, ходника и пролаза. На локалитету је откривено више од хиљаду рударских камених батова, једанаест фрагментованих керамичких посуда које се могу комплетно реконструисати, лоше очувани остаци рогова и угљенисаног дрвета, као и једно камено сечиво. Остаци дрвета су датовани C14 методом и указују на то да је Окно 7 коришћено на самом почетку бронзаног доба, што кореспондира стилским карактеристикама керамичких посуда (Bubanj-Hum III).

Локалитет је одлуком Владе Републике Србије заштићен 2017. године. Од 2019. године се, поред ископавања, sukcesvino спроводе радови и на уређењу и презентацији локалитета. Уређењем околног простора и презентацијом прасторијског окна 7 на врху и рударског ходника из новијег доба на централном делу падине, спроведеним у оквиру пројеката који су финансирани од стране Министарства културе и информисања Републике Србије 2019. а потом и 2020. и 2022. године, број посетилаца на локалитету је значајно увећан. Локална самоуправа је, делом подстакнута археолошким истраживањима на планини Рудник, почела да прави планове за продор овог краја у туристичкој понуди Србије. Таквим повољним развојем догађаја, наставак уређења овог археолошког налазишта допринеће не само развоју археолошке науке, већ и промоцији Рудника као места на коме се рударење, можемо рећи, у континуитету практикује скоро 5000 година. Циј излагања је да представи резултате археолошких истраживања на Прљуши, као и досадашње радове на уређењу и презентацији локалитета који су се показали драгоценим у едукацији шире јавности и шirenju опште свести ка вредновању и чувању културне баштине и њене имплементације у локалне, али и регионалне туристичке садржаје.

Катарина Дмитровић, Народни музеј Чачак
Драган Ћирковић, Републички завод за заштиту
споменика културе, Београд

АРХЕОЛОШКО НАЛАЗИШТЕ У ЦЕНТРУ ЧАЧКА. ПЕРСПЕКТИВЕ

Током последње две године обављена су интензивна заштитна археолошка истраживања у дворишту Народног музеја у Чачку. Истражена је површина од приближно 800 м² у оквиру које је дефинисано више археолошких слојева и зиданих целина које се датују од 1-2. века до почетка 5. века. Дефинисањем трасе бедема за сада широко датованог у

3. век, постало је скоро извесно да је откривен логор Друге коњичке кохорте Делмата, познате из локалних епиграфских споменика. Откриће више грађевинских фаза унутар утврђеног простора из 4-5. века које се могу повезати са већ истраживаним објектима ван утврђења, одређују централни градски простор као изузетан археолошки локалитет са огромним потенцијалима везаним за наставак истраживања и презентацију откривених целина. Поред моћног античког хоризонта, у мањој мери присутна су материјална сведочанства средњовековног, османског и аустријског периода. Посебну пажњу треба усмерити на убицирање Моравског Граца, за шта већ сада постоје јасни материјални показатељи. Након дефинисања приближног обима, врсте, стратиграфије и хронологије налазишта, очекује се његово евидентирање, валоризација и покретање поступка проглашења за културно добро, како би се обезбедили сви законски предуслови за адекватну заштиту.

Постојање значајних археолошких целина под савременим градовима имају своје предности, али и недостатке. Једна од главних привилегија је могућност презентовања, где им централна градска зона пружа лаку доступност, посећеност, надзор и одржавање. С друге стране, истраживања су обично сведена на хитне интервенције приликом других инфраструктурних радова на просторима високе фреквенције. У том смислу поставља се питање планирања послова, комуникације и координације свих служби. Имајући у виду позицију археолошког локалитета под централним деловима савременог Чачка, велика површина под зеленилом у дворишту Музеја је готово идеалан простор за несметани наставак археолошких радова и презентовања откривених целина.

Теодора Бранковић, Народни музеј Пожаревац
Маја Гајић-Квашчев, Универзитет у Београду, Институт за нуклеарне
науке Винча - Институт од националног значаја за РС, лабораторија за
хемијску динамику и перманентно образовање
Велибор Андрић, Универзитет у Београду, Институт за нуклеарне
науке Винча - Институт од националног значаја за РС, лабораторија за
хемијску динамику и перманентно образовање
Даница Максимовић, Универзитет у Београду,
Технолошко-металуршки факултет
Војислав Филиповић, Археолошки институт, Београд

ЗАПЛЕЊЕНИ АРХЕОЛОШКИ ФАЛСИФИКАТИ ИЗ ОКОЛИНЕ ПОЖАРЕВЦА

Пре више од две деценије, у два чланка у Гласнику САД, наш професор А. Јовановић упозорио је на веће присуство предмета који се могу сматрати фалсификатима и који се највише везују за период римске археологије. Он је том приликом фалсификате препознавао на основу свог огромног искуства и фотографског памћења, мада се и сам код неких примерака дубоко двоумио и сам преиспитивао. Од тада, колико нам је познато, у домаћој археологијиније било истраживања која су се бавила овом тематиком, па чак ни у домену археометрије, која сада много лакше открива фалсификате на основу састава материјала и присуства тзв. *trace elements* у саставу легуре. Током претходних година, локалне полицијске управе Браничевског округа предале су велики број заплених покретних археолошких налаза Народном музеју Пожаревац. У највећем броју случајева, материјал је запленио приликом рутинских саобраћајних контрола, а тек неколико примерака запленио је тзв. „дојавом“. Услед близине Виминацијума и вишедеценијских борби са дивљим археолозима, полиција у овом делу Србије знатно је више усмерена на рад и сусретање са предметима културне баштине, него што је случај у другим регионима. Такође, активност и број кустоса локалног музеја, као и пројекта Виминацијум, доприноси да се археолози и припадници полиције чешће срећу и више сарађују него што је то уобичајено. Поред великог броја оригиналних и аутентичних предмета из свих периода праисторије и историје који су предати Музеју, кустоси су издвојили и одређени број фалсификата, од којих су се, квалитетом израде и потенцијаном вредношћу, посебно издвојили предмети од бронзе и један предмет од олова. Они су овом приликом анализирани неструктурним методом ED-XRF спектрометрије, као и ручним pXRF и овде приказује-

мо резултате мерења, као и поређење са 10-ак аутентичних примерака из хронолошких периода који одговарају копијама.

Предмет анализе биле су две, наводно бронзане фигурице, бронзана парагнатида, бронзане корице мача и оловни округли медаљон са рељефном представом, а сви ови предмети требало би, наводно, да припадају римском културном кругу. Праисторија је заступљена паром бронзаних кнемида. Анализом је утврђено да су поједини предмети рађени од скоро чистог бакра, тј. вероватно електролитичког бакарног лима какав се производи у модерној металургији обојених метала. Од бакарног лима направљене су кнемиде, корице мача и парагнатида, док састав бронзе од којих су направљене обе фигурице такође указује на модерно време и савремене материјале изузетне чистоће.

Адам Н. Црнобрња, Народни музеј Србије

ПРИМЕР УСПЕШНЕ ПОТРАГЕ ЗА УКРАДЕНИМ КУЛТУРНИМ НАСЛЕЂЕМ: РИМСКИ ЕПИГРАФСКИ СПОМЕНИК, ОШЉАНЕ, ВИНЧА

Уништавање археолошких локалитета, и пљачка археолошких артефаката у Србији су присутни деценијама. Било да су у питању дивљи трагачи или извођачи и инвеститори градњи који крше законе, резултат је исти, неповратно нестају непознате количине контекста и артефаката. Ретко се догађа да вреднији археолошки артефакт који је украден буде пронађен и враћен. Један од примера поврата украдених артефаката јесте римски епиграфски споменик који је пронађен у лето 2020. године, уз пут ка депонији Винча код Београда. Пре него што смо успели да га пренесемо, он је украден из надзираног простора депоније. Након десетак дана успешно је поново пронађен и пренет у Народни музеј Србије.

У излагању ће бити приказан процес поновног проналаска споменика, са свим позитивним искуствима, али и замкама и пропустима који су тај процес пратили. Од пријаве случајног проналаска, преко нестанка, подношења кривичне пријаве, сељења случаја између различитих инстанци, рада полиције, укључења Министарства правде, кроз процес истраге и шта он све подразумева, до коначног поновног проналаска споменика. Посебно је била важна улога медија, кроз добро осмишљену и спроведену сарадњу. Укључење медија је изазвало и очекиване реакције у широј јавности, путем друштвених мрежа и коментара на порталима медијских кућа, на шта је Народни музеј Србије био спреман, те

је су адекватни наступи били унапред осмишљени. Више месеци након преноса споменика у Народни музеј Србије, успео сам да дођем и до података где је и како примарно откривен. По усменим исказима неких од радника, до открића споменика је дошло приликом земљаних радова на проширењу депоније Винча, на античком локалитету Ошљане, који је том приликом девастиран. Даљом претрагом доступних података откривено је да су приликом израде “Процене утицаја на животну средину и друштвена питања” вршена и неовлашћена археолошка истраживања – магнетометријска снимања са дискутабилним резултатима. Управо та неовлашћена археолошка истраживања послужила су као “покриће” за избегавање вршења претходних и заштитних археолошких ископавања на локалитету Ошљане.

Упознавање колега са читавим овим случајем за основни циљ има преношење стеченог искуства, не би ли у сличној ситуацији могли да реагују не понављајући или не дозвољавајући пропусте који су евентуално учињени, али и да би на време могли сами себе да припреме на све непријатности које такви процеси подразумевају.

Александар Алексић, Завод за заштиту споменика културе Ниш

БРОЈ АРХЕОЛОГА У ЗАШТИТИ АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА У СРБИЈИ

Археологија се у европским и светским оквирима, у претходне две или три деценије значајно развила. У оквирима европске археологије, ниво развоја дисциплине, довео је до јасне диференцијанције између заштитне и академске археологије, а истовремено и до недвосмислено установљених међусобно зависних односа. Археологија у Србији, пре свега захваљујући политичкој и економској изолацији, на изванредан начин остала је ван ових токова. Ниво развоја археологије као дисциплине у Србији још увек, у највећој мери, баштини традиционалистички приступ искључиво академског приступа проучавању прошлости.

Број стално запослених археолога у заводима за заштиту споменика културе један је од показатеља нивоа на коме се заштита археолошког наслеђа у Србији одвија. Истовремено, тај број јасно показује и ниво примене принципа Европске конвенције о заштити археолошког наслеђа (ревидирана). Рад ће се бавити непосредним упоређивањем броја запослених археолога у заводима у Србији са просеком археолога у заштити у европским земљама. До сада је утврђено да је оквиран број

археолога у заштити 10% од европског просека, међутим потребно је извршити поређење и са конкретним примерима из окружења, са земљама које баштине сличан институционални оквир заштите археолошког наслеђа. Циљ рада је и дефинисање конкретног предлога модела или броја запошљавања археолога у заводима како би се катастрофална ситуација унапредила и покренула са мртве тачке.

Бојана Племић, Академија струковних студија Београд

АРХЕОЛОШКО НАСЛЕЂЕ У ВИСОКОМ ОБРАЗОВАЊУ О ТУРИЗМУ

У процесима који се односе на валоризацију археолошког наслеђа, адекватно образовање игра кључну улогу, чинећи један од најважнијих предуслова за његово очување. Оно не само да утиче на формирање будућих професионалаца, већ и доприноси стварању одговорније публике у односу према наслеђу. Из тог разлога, овом приликом смо разматрали студијске програме туризма заступљене на високошколским институцијама у Србији, сагледавајући у којој мери они препознају археолошкотј. културно наслеђе као специфичан ресурс од великог значаја.

Наиме, туризам је тренутно заступљен начетрнаест студијских програма факултета и високих школа струковног усмерења. Њихова мрежа покрива готово читаву земљу (Нови Сад, Београд, Врњачка бања, Шабац, Ваљево, Пожаревац, Ужице, Крушевац, Лесковац, Ниш, Блаце), што теоретски чини добру подршку за рад са наслеђем у локалним срединама. Истраживањем курикулума ових установа дошло се до следећих података: предмете везане за тзв. културни туризам поседују две високошколске установе, предмете везане за управљање културним наслеђем такође поседују две установе, док базични предмет посвећен културном наслеђу, махом заснован на општем прегледу историје уметности, у својим програмима има тек седам високошколских установа, већином као изборни. Будући да се неки од наведених јављају на различитим нивоима студија истих институција, закључујемо да су предмети везани на било који начин за појам културног наслеђа заступљени у приближно 60% студијских програма.

Додатно, кроз ово истраживање увидели смо и да сусадражаји пред-метаврло мало окренути особеностима културног односно археолошког наслеђа као ресурса који није могуће обновити или специфичностима његове презентације и интерпретације. Стога, неопходно је запитати

се може ли се туризам наслеђа или тзв. археолошки туризам уопште развијати у земљи чије образовањене препознаје наслеђе као ресурс у одговарајућој мери, као и колико далекосежне последице то може имати на његову популаризацију у широј јавности?

Ана Гавриловић, Археолошки институт, Београд

ТЕРЕНСКА ДОКУМЕНТАЦИЈА: ПОСЛЕДЊИ ТРАГ НАСЛЕЂА, ПРВИ КОРАК ОДГОВОРНОСТИ – ОД ПРЕКРШАЈА ДО МОГУЋНОСТИ

Документовање података које сакупљамо приликом археолошких ископавања варирају од периода, типа локалитета, доступне опреме и знања, материјалних средстава, али и флексибилно перципиране личне одговорности како приликом документовања на самом терену, тако и приликом депоновања копија документације након ископавања у надлежне музеје и/или заводе за заштиту споменика. Правилник о образцима, садржају и начину вођења дневника радова и друге документације која се води о археолошким ископавањима и истраживањима не помиње депоновање документације након истраживања, али члан 117. Закона о културним добрима („Службени гласник РС”, бр. 71 од 22. децембра 1994 ... 76 од 7. септембра 2023 - др. закон) наводи да је достављање документације у надлежни Завод за заштиту споменика дужност Министарства Културе републике Србије. Ипак различите околности у претходних 100 година довеле су до уништења (или чак отуђења) неког дела теренске документације, коју даље прати и неадекватно чување у дигиталном облику. Ситуације у којима теренске документације једноставно нема, пре свега посматрам као мале тренутке губитака знања, али и могућности за његову даљу употребу у креативним индустријама, тренутно понајвише актуелним видео играма. Игре попут *No mans sky*, *Assassin's Creed Unity* или чак домаће продукције као што је *Golf Club Wasteland* истичу се квалитетом и аутентичности елемената културног наслеђа тиме креирајући светове у којима милиони играча свакодневно проводе своје време. Израдом 3Д документације високог квалитета омогућавамо да резултати нашег рада на терену уз адекватну одбрану досегну до шире публике, али и јачамо везу са тржиштем изван заштитних ископавања.

Душка Радосављевић, Београд

АРХЕОЛОГИЈА ПОД ОКУПАЦИЈОМ: БРИСАЊЕ ИДЕНТИТЕТА КРОЗ УНИШТЕЊЕ НАСЛЕЂА. ПОЛОЖАЈ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА У ЗОНАМА КОНФЛИКТА СА ФОКУСОМ НА РЕГИЈУ БЛИСКОГ ИСТОКА

Културно наслеђе јесте заоставштина читавог човечанства, а историјске грађевине, археолошки локалитети, архиви, уметничке и музејске колекције део су идентитета народа који их баштини али и места знања о прошлости удаљена од савремене идеје националних идентитета. Према Хашкој конвенцији из 1954, која као и UNESCO, настаје као реакција на културни геноцид током II светског рата, истиче седа: 'било какво оштећење културног наслеђа, без обзира на то којем народу припада, представља штету за културно наслеђе читавог човечанства, јер сваки народ доприноси светској култури'. Блиски Исток, предео непрестаних оружаних сукоба прави је терен за илегалну трговину артефактима, а последице су и уништење културног наслеђа. Агресор, вршећи културни геноцид, утиче на сећања и историју који су везани за територију на којој се догађа агресија. Применом Хашке и других међународних конвенције овакве ствари би требало да су спречене, али у пракси то није баш тако. Исламска држава током 2014-2015. уништава и пљачка више археолошких локалитета и музејских јединица широм окупираних територија. Услед изрлеско-палестинског сукоба богато културно наслеђе регије изузетно је угрожено. Културно наслеђе бива оштећено и уништено услед оружаних сукоба и поред тога што су обе државе ратификовале Хашку конвенцију. Наслеђе бива уништено а конвенција прекршена. Само инвазијом на Газу 2024. уништено је више археолошких локалитета, музеја, историјских и религијских објеката. Приметно је да у оба ова случаја долази до неуспеха и немогућности UNESCO-а да заштити наслеђе. Последице које настају уништењем и злоупотребом наслеђа можемо видети у примерима кроз историју идеје наше дисциплине, али и уз сва правила, конвенције, договоре и споразуме и струку морамо да размислимо о новим начинима да се боримо за очување културног наслеђа.

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ

(секција, Д. Вуловић)

Jelena Jovanović, Institut Biosens, Univerzitet u Novom Sadu
Tamara Blagojević, Institut Biosens, Univerzitet u Novom Sadu
Maja Kokanović, Institut Biosens, Univerzitet u Novom Sadu
Nejra Omerović, Institut Biosens, Univerzitet u Novom Sadu

MOVE: REKONSTRUKCIJA KRETANJA PRVIH ZEMLJORADNIČKO-STOČARSKIH ZAJEDNICA I NJIHOVIH NASLEDNIKA TOKOM NEOLITA U JUŽNOM DELU KARPATSKOG BASENA

Prvo veliko kretanje ljudi u holocenu praćeno je širenjem zemlјoradničko-stočarskog načina života sa prostora Bliskog istoka u Evropu, kroz Balkansko poluostrvo i južni deo Karpatskog basena, tokom sredine 7. milenijuma pre naše ere. Projekat MOVE će pokušati da rekonstruiše kretanja, kao i obrasce stambene mobilnosti prvih zemlјoradnika i stočara na ovom prostoru tokom ranog neolita (~6250-5300. god. p. n. e.), kao i da istraži na koji način se ovi obrasci menjaju tokom kasnog neolita (~5350/5300-4500. god. p. n. e.). Fokus projekta biće na nekima od najznačajnijih pitanja u arheologiji neolita ovih prostora: 1. Koje su bile karakteristike neolitskih naselja: koliko dugo su trajala i kakva je bila njihova unutrašnja organizacija? 2. Kakvi su bili priroda i stepen mobilnosti? 3. Da li su kasnoneolitske zajednice bile manje mobilne od ranoneolitskih? Kombinovanjem različitih najsavremenijih metoda, uz novi, holistički pristup, pokušaćemo da rekonstruišemo ove značajne aspekte neolitskog načina života, na osnovu podataka dobijenih sa nalazišta sa teritorije Srbije i Hrvatske. Kontekstualna analiza u kombinaciji sa bajesovskim modelovanjem dostupnih C14 datuma omogućiće uvid u veličinu, trajanje i organizaciju naselja. Analiza stabilnih izotopa stroncijuma iz ljudskih skeletnih ostataka pružiće direktan uvid u stepen mobilnosti tokom života pojedinaca. Pomoću analiza stabilnih izotopa ugljenika, azota i sumpora otkriće se obrasci ishrane i eksploatacije životne sredine tokom neolita. Arheozoološka analiza doprineće boljem razumevanju ekonomskih strategija neolitskih zajednica, ali i predočiti odnos između potencijalnih obrazaca mobilnosti i strategija uzgoja domaćih, kao i lova na divlje životinje.

Веда Микашиновић, Центар за биологију костију,
Медицински факултет, Универзитет у Београду
Душан Кецкаревић, Биолошки факултет, Универзитет у Београду
Влада Станковић, Филозофски факултет, Универзитет у Београду
Ксенија Зелић Михајловић, Стоматолошки факултет,
Универзитет у Београду
Алекса Јановић, Стоматолошки факултет, Универзитет у Београду
Ђурђа Брацановић, Стоматолошки факултет, Универзитет у Београду
Моника Милосављевић, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду
Тамара Шаркић, Центар за биологију костију,
Медицински факултет, Универзитет у Београду
Игор Вадувесковић, Центар за биологију костију,
Медицински факултет, Универзитет у Београду
Марко Драшкович, Филозофски факултет, Универзитет у Београду
Ксенија Ђукић, Центар за биологију костију,
Медицински факултет, Универзитет у Београду

**ПРОЈЕКАТ FIRPANGEN: ПРВА ПАНДЕМИЈА УНУТАР И
ИЗВАН ГРАНИЦА ВИЗАНТИЈСКОГ ЦАРСТВА: ГЕНЕТСКИ
ДИВЕРЗИТЕТ *YERSINIA PESTIS* У ЦЕНТРАЛНОЈ И
ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ, 6–9. ВЕКА НОВЕ ЕРЕ**

Прва историјски документована пандемија, позната као „Јустинијанова куга“ харала је Византијским царством у више наврата у периоду од око 200 година, почевши од 541. године. Ширење куге, инфекције коју проузрокује *Yersinia Pestis*, је у овом периоду довело до несагледивих последица на друштвеном, економском, а нарочито демографском нивоу. Имајући ово у виду, FirPanGen пројектом, финансираном од стране Фонда за науку, у оквиру позива PRISMA, планирано је да се кроз мултидисциплинарни приступ, укључивањем археолошких, историјских, медицинских, биоантрополошких и биолошких чињеница и доказа свеобухватније приступи истраживању и расветљавању евентуалног постојања Јустинијанове куге на територији данашње Србије. У пројекат ће бити укључени хумани скелетни остаци из око 400 гробова са некропола датованих у период од 6. до 9. века, са територије Србије. Пројекат ће се реализовати у оквиру три истраживачке фазе. Прва фаза ће обухватати биоантрополошку, палеопатолошку и денталну анализу. У другој фази ће претходно постигнути резултати бити допуњени анализом ДНК патогена. Последња, трећа фаза, ће представљати при-

купљање, анализу и интерпретацију теоријских оквира, укључивањем археолошких и историјских података, са циљем формирања новог скупа података који ће омогућити свеобухватно сагледавање овог догађаја. Додатно, резултати пројекта ће допринети реконструкцији микро и макро диверзитета патогена и прве пандемије, а коначно и бољем разумевању овог великог историјског догађаја који је засигурно утицао на друштвене токове тог времена.

Амалиа Сабанов
Михаило Радиновић
Немања Павловић
Теодора Младеновић
Теодора Радишић
Димитрије Марковић
Соња Вуковић

сви: Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију,
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

ДИВЉИ СВЕТ У ХОЛОЦЕНУ СРБИЈЕ: АРХЕОЗООЛОШКА И АРХЕОБОТАНИЧКА СВЕДОЧАНСТВА

Људске активности попут пољопривреде, крчења шума, урбанизације и други фактори као што су климатске флукуације, варијације у надморској висини и демографске промене, утицали су на дистрибуцију дивљег света кроз прошлост. Пројекат ARCHAEOWILD има за циљ да расветли комплексне односе између људи и дивљих животиња и биљака посматрајући промене социо-економских и еколошких услова током холоцена. Овај постер представља прелиминарне резултате везане за синтезу свих (не)објављених података о остацима дивљих сисара и биљака са археолошких локалитета широм Србије током холоцена, обухватајући различите периоде од мезолита до средњег века. Користећи информације из свих доступних публикација, спровели смо статистичке анализе и просторно мапирање коришћењем програма R како бисмо разликовали просторно-временске обрасце у дистрибуцији дивљег света. Циљ нам је био да идентификујемо и разумемо могуће трендове дистрибуције дивљих врста између региона и периода. Овај рад доприноси разумевању односа између људских заједница и њиховог природног окружења током прошлости, и пружа први увид у просторну и временску дистрибуцију дивљих животиња и биљака у холоцену. Представљени

прелиминарни резултати расветљавају дугорочне утицаје људских активности на промене у популацијама флоре и фауне, истичући важност интердисциплинарног приступа у разумевању прошлих екосистема као и у унапређивању савремених напора за очување дивљег света.

Ivana Živaljević, Odsek za istoriju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom Sadu

Teodora Mladenović, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za
arheologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dimitrije Marković, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za
arheologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Jovana Janković, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Mihailo Radinović, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za
arheologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Danijela Popović, Laboratory of Paleogenetics and Conservation Genetics,
Centre of New Technologies, University of Warsaw

Kristina Penezić, Institut Biosens, Univerzitet u Novom Sadu

Vesna Dimitrijević, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za
arheologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Sonja Vuković, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

U POTRAZI ZA IŠČEZLIM VRSTAMA: NOVI PODACI O POSLEDNJIM DIVLJIM MAGARCIMA U PANONSKOJ NIZIJI

Tokom kasnog pleistocena, mnoge vrste krupnih sisara (megafaune) nepovratno su iščezle. Međutim, neke od njih – poput divljeg magarca (*Equus hydruntinus*) – opstale su i nakon ledenog doba, iako u znatno smanjenom arealu. U kasnom pleistocenu, divlji magarac naseljavao je širi pojas tundri i šumskih stepa Evroazije, dok je u holocenu na prostoru Panonske nizije njegovo prisustvo potvrđeno sporadičnim nalazima kostiju sa ranoneolitskih lokaliteta. Po broju ostataka, posebno se ističe ranoneolitski lokalitet Ludaš-Budžak, na samoj obali Ludaškog jezera u severnoj Bačkoj. Ovaj lokalitet, datovan u prvu polovinu 6. milenijuma pre n. e., ujedno daje i najmlađi datum pojave divljeg magarca na teritoriji Srbije. Na osnovu novih rezultata arheozooloških, radiokarbonskih i genetičkih analiza sprovedenih u okviru projekta ARCHAEOWILD, kao i razmatranjem arheoloških, etoloških i paleoklimatskih podataka, u ovom radu istražićemo najkasniju pojavu ovog ekvida u

regionu i uporediti ga sa ostalim poznatim populacijama u Evropi. Pored novih rezultata koji bacaju više svetla na dinamiku izumiranja divljeg magarca, pozabavićemo se i rekonstrukcijom prirodne sredine u njegovom panonskom refugijumu, kao i odnosom sa ljudskim zajednicama. Paleoekološke i biogeografske perspektive, kao i jedinstveni uvidi arheologije u drevne multispecijske odnose, od posebnog su značaja u savremenom dobu, kada se suočavamo sa novim pretnjama izumiranja velikog broja vrsta alarmantnim tempom.

Ђурђа Обрадовић, Археолошки институт, Београд

ДИВЉЕ БИЉКЕ У ИСХРАНИ ВИНЧАНСКИХ ЗАЈЕДНИЦА: ПРИМЕР ЛОКАЛИТЕТА ДИВЉЕ ПОЉЕ У РАТИНИ

Гајене биљке су у фокусу археоботаничких истраживања, јер су значајан извор хране и најчешће најбројнији остаци на налазиштима од почетка њихове доместикације до историјских периода. У односу на њих, дивље биљке су маргинализоване, са изузецима оних које временом постају доместиковане и значајан део економије и друштвених потреба (нпр. винова лоза и маслине), као и оне које су егзотичне и укусне (нпр. зачинско биље) и које сведоче о трговини с удаљеним крајевима и променама у традиционалној кухињи и обичајима. Запостављеност дивљих биљака се можда нарочито осећа у истраживањима неолитског периода, јер је фокус на изучавању почетака земљорадње и увођењу гајених врста у исхрану.

У овом излагању ћу приказати досадашња сазнања о дивљим биљкама коришћеним у исхрани винчанских заједница, као и који су проблеми при процени њиховог значаја. Наиме, на „сувим“ налазиштима, где се биљке очувају само као угљенисани или минерализовани остаци, дивље биљке су знатно мање заступљене. Плодови воћа се могу јести сирови, не захтевају термичку обраду и ређе долазе у контакт с ватром, а и неки јестиви остаци биљака као што су нпр. листови се не могу ни очувати. Битан фактор је и вишеструка улога биљака; нпр. неке јестиве биљке се јављају као корови у усевама и питање је да ли су намерно сакупљане или су пратећи корови усева.

На примеру неолитског насеља у Ратини, где је издвојено око 90 узорак (с. 1,1 t земље), може се сагледати ова проблематика. Садржај једне јаме се издваја по разноврсности и бројности биљних остатака, и за разлику од осталих узоркованих контекста у њој доминирају остаци дивљих врста, од којих су неке врсте заступљене само у овој јами. Овај

„срећан“ проналазак је знатно утицао на интерпретацију улоге дивљих биљака у овом насељу. Налази са Ратине, као и неколико примера са других винчанских налазишта, указују да не треба потценити значај дивљих биљака у раним земљорадничким заједницама.

Јован Д. Митровић, Народни музеј Србије
Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

ТЕХНИКЕ РИБОЛОВА У КАСНОМ ЕНЕОЛИТУ И БРОНЗАНОМ ДОБУ У ПАНОНСКОЈ НИЗИЈИ: КОНУСНИ ХАРПУНИ

Ловно и риболовно оружје спада међу најстарије артефакте које је човек правило. Риболов је са сигурношћу потврђен за период горњег палеолита, мада је могуће практикован и током ранијих периода. Риболовна опрема била је, судећи по етнографским паралелама, доста разноврсна. Међутим, део тога само се у изузетним случајевима очувао у археолошком запису – на пример, различите корпе од прућа или дрвене конструкције. Археолошки налази углавном се састоје од удица, пројектила и харпуна. Један посебно специфичан вид оружја, које је највероватније служило за риболов, представљају конусни харпуни. Овај тип предмета користиле су, између осталог, заједнице Инуита у Северној Америци, а једна варијанта конусних харпуна посебно је карактеристична за период енеолита и бронзаног доба у јужном Карпатском басену.

У овом раду биће представљени налази конусних харпуна са неколико локалитета из периода касног енеолита и бронзаног доба у јужној Панонији – са локалитета Зок у Мађарској, Градина на Босуту, Омољица код Панчева и других, претежно из контекста вучедолске и ватинске културе. Израђивани су од врхова парожака рога јелена, и у процес производње уложени су време и труд. Нажалост, збирке коштаних предмета са ових локалитета садрже само одабране предмете, односно, током ископавања фаунални остаци нису пажљиво прикупљани, тако да недостају фрагментовани харпуни. Самим тим, тешко је проценити начин употребе (на основу лома и слично), као и уопште узев колико су били често заступљени. Са друге стране, са локалитета Зок потиче и неколико полу-фабриката, на основу којих се може реконструисати процес производње.

Даница Грујић, Археолошки институт, Београд
Маја Кокановић, Институт БиоСенс, Универзитет у Новом Саду
Анђелка Путица, Градски музеј Сомбор

НОВИ ПОДАЦИ О ИСХРАНИ У КАСНОМ БРОНЗАНОМ ДОБУ У ПАНОНСКОЈ НИЗИЈИ: АРХЕОЗООЛОШКА СВЕДОЧАНСТВА СА ЛОКАЛИТЕТА СОМБОР-ГРАДИНА, УЛИЦА ЖАРКА ЗРЕЊАНИНА И ДОРОСЛОВО-ЂЕПФЕЛД

У овом раду биће представљени резултати археофауналних скупова са различитих археолошких локалитета са подручја Сомбора (Сомбор – Градина, Улица Жарка Зрењанина и Дорослово-Ђепфелд). Фаунални остаци сакупљени су током заштитних археолошких истраживања спроведених током 2012. године у сарадњи Покрајинског завода за заштиту споменика културе и Градског музеја у Сомбору, дуж трасе гасовода у оквиру гасификације општине Сомбор, чиме су изнедрена нова сазнања када је реч о навикама у исхрани популација које су насељавале ово подручје током касног бронзаног периода. Примена археозоолошке анализе допринела је бољем разумевању образаца исхране популација која су насељавале подручје Бачке током овог периода. Према саставу фауне, пронађених скелетних елемената, старосних профила, степена фрагментованости материјала, а посебно на основу антропогених трагова на костима може се претпоставити да животињски остаци анализирани током ове студије сведоче о традицијама и навикама у исхрани. Окосница исхране готово у потпуности се заснивала на конзумацији меса четири економски најзначајнијих и најчесталијих врста домаћих сисара (говече, овца, коза и свиња) са занемарљивим уделом дивљачи (јелен, дивље говече, дивља свиња). Фаунални узорци такође су садржали и готово целе јединке коња, говечета и јелена, чиме је потенцијално употпуњена слика о самој стратегији узгајања домаћих животиња и лова, као и њихова експлоатација када је реч о исхрани људи. Опсервацијом старосних профила, али и трагова антропогеног порекла, када је реч о узгоју свиња и експлоатацији свињског меса, може се закључити да су оне преваходно клане између прве и треће године, односно када је месо најбољег квалитета. Иако су анализирани фаунални узорци мали, значајни су у реконструкцији суживота људи и животиња, исхране као и разумевања природног окружења током бронзаног доба на подручју јужног обода Панонске низије.

Наташа Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт, Београд
Драгана Вуловић, Археолошки институт, Београд

ДОСАДАШЊА САЗНАЊА О СТАНОВНИШТВУ КОЈЕ ЈЕ БОРАВИЛО У СИРМИЈУМУ У IV И V ВЕКУ

Остеолошки материјал хуманог порекла из Сирмијума који датира из IV и V века пронађен је на 32 локалитета. Материјал није био доступан за антрополошку анализу са 16 локалитета. Антрополошким истраживањима је до сада обухваћено 146 индивидуа, и то 101 одрасла, 12 јувенилних и 33 дечије индивидуе. Просечан животни век индивидуа био је 26,3 године, а ако се посматрају само одрасле индивидуе, био је 35,2 године. Просечан животни век одраслих мушких индивидуа био је 40,5 година, а женких 31,9 година.

Од палеопатолошких промена код дечијих индивидуа се уочавају промене на костима узроковане крвним поремећајима и метаболичке болести костију. Када су у питању јувенилне и одрасле индивидуе, ситуација је нешто другачија. На остеолошком материјалу ових особа видљиви су трагови знатно већег броја болести: преломи костију, повреде и фисуре; аномалије у развоју скелета; болести зглобова; метаболичке болести костију; промене на костима изазване крвним поремећајима; промене на костима изазване поремећајем у циркулацији; тумори костију; инфективна запаљења костију; периоститис и Стафнеов дефект.

Када се упореди здравствени статус становништва које је боравило у Сирмијуму у периоду I–IV века, може се приметити да постоји драматично смањење оболевања у IV и V веку. Добро планиран комунални систем, коришћење чисте воде за пиће из фрушкогорских бунара и друге погодности попут јавних купатила и локалних термалних бунара створиле су хигијенски повољне услове за живот становништва. Међутим, евидентно је да употреба термалних бунара није смањила остеоартритис и друге болести зглобова. Такође, иако често не остављају видљив траг на костима, респираторне и гастроинтестиналне инфекције, тровања, као и маларија, могли су бити један од главних узрока смрти становништва.

Немања Марковић, Археолошки институт, Београд
Ангелина Раичковић Савић, Археолошки институт, Београд
Ана Митић, Археолошки институт, Београд

ПАЛЕОПАЗИТОЛОШКА ЕВИДЕНЦИЈА МОГУЋЕ САНИТАРНЕ КАМЕНЕ ПОСУДЕ ИЗ РИМСКИХ ТЕРМИ У ВИМИНАЦИЈУМУ

У раду су представљени резултати палеопаразитолошке анализе минерализованих конкреција унутар римске камене посуде из Виминацијума, који пружају нови аспект проучавања ове врсте археолошких налаза. Камена посуда је откривена 2004. године током систематских археолошких ископавања комплекса јавног купатила са јавним тоалетом у близини амфитеатра у Виминацијуму. Камена посуда је пронађена у просторији 1 која се налази у северозападном делу комплекса и која је интерпретирана као тоалет у саставу терми. Налаз се релативном хронологијом датује у другу половину 3. века. Тополошки је дефинисана као мортаријум према облику и величини. Посуда је израђена од кречњака, калотастог облика са ненаглашеним ивицама обода, који са једне стране има правилну кружну перфорацију пречника 2 цм. Димензије посуде су уобичајене за овај тип, пречника обода 42 цм, дно пречника 20 цм, висине 12 цм и тежине 7 кг. Минерализоване наслагае су слабо очуване унутар обода, трбуха и дна посуде. Микроскопском анализом минерализованих наслага откривена су јаја цревних паразита нематоде (*Ascaris* sp.) из узорака трбуха и дна посуде у малим концентрацијама од по два налаза у сваком узорку. Ово је први пут да су јаја паразита идентификована из конкреција унутар римске камене посуде уопште. Разматрана је употреба или секундарна употреба, као и функција камене посуде као санитарног предмета за складиштење *tensorium*-а у тоалету јавног купатила у Виминацијуму. Даља палеопаразитолошка истраживања захтевају систематску анализу минерализованих наслага унутар камених посуда римског периода ради јаснијих увида у њихову функцију, примарну и секундарну употребу.

Ненад Андрић, Филозофски факултет, Београд
Неда Мирковић–Марић, Међуопштински завод за
заштиту споменика културе Суботица
Маја Јекић, Филозофски факултет, Београд
Наташа Шаркић, Aita Bioarchaeology (Барселона, Шпанија)

**АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА СКЕЛЕТНИХ ОСТАКА СА
ЛОКАЛИТЕТА „ФЕКЕТИЋ-ТЕМПЛОМРОМ“ (КАСНА АНТИКА
– РАЗВИЈЕНИ СРЕДЊИ ВЕК), КАМПАЊА 2022.**

Локалитет Темпломром налази се на самом изласку из Фекетића, на високој греди изнад обале реке Криваје. По подацима из документације, на поменутој локацији забележен је већ раније детектовани локалитет са налазима из периода средњег века, који је у мањем обиму истраживао Ласло Секереш 1972. године. Том приликом потврђено је постојање сакралног објекта и неколико гробова. 2019. године су започета заштитна ископавања, којима је захваћена југоисточна периферија гробља. Овим ископавањем откривена је неколицина гробова која припада античком периоду, док се преостали датују у период развијеног средњег века. Заштитна ископавања спроведена су и током јула 2022. год., када је откривено 25 гробова индивидуа од којих се већина датује у период развијеног средњег века, док су два гроба (гробови 5 и 9) оријентације север-југ па се они датују у период касне антике (Сармати). Међу људским скелетним материјалом издвајају се две групе налаза: инхумирани покојници у анатомском положају и помешани скелетни материјал. Антрополошка анализа материјала показала је да су присутне бројне метаболичке и инфективне болести, међу којима се као најзначајнији налази, и то у склопу помешаног скелетног материјала, издвајају два грудна пршљена млађе индивидуе на којима су уочене изузетно развијене литичке лезије које су потпуно уништиле тело пршљена и које се могу узети за туберкулозу. Тој дијагнози могао би да се припише и један фрагмент ребра са формацијом нове кости на унутрашњој страни тела. Поред тога, издваја се један фрагмент калоте лобање са лезијом која представља могућ случај β -таласемије интермедије, болести која се често везује за подручја са ендемском маларијом. Такође значајан налаз представља дистални део тибије са антропогеним модификацијама, за који се може претпоставити да представља алатку насталу од људске кости. Иако је на територији Балкана забележено више случајева алатки од људске кости, оне се везују за праисторији. Ово је први такав случај у средњовековном контексту.

Драгица Гојковић, Народни музеј Топлице у Прокупљу

**ЦРКВА СВ. ПРОКОПИЈА У ПРОКУПЉУ:
АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА ИНХУМИРАНОГ
ОСТЕОЛОШКОГ МАТЕРИЈАЛА ИЗ ЂАКОНИКОНА**

Црква св. Прокопија у Прокупљу је један од најзначајнијих сегмената споменичког комплекса Хисар и налази се у самом подножју истоименог узвишења. Према Летопису цркве прокупачке изграђена је 934. године. У најстаријој фази, црква је тробродна базилика са три полукружне апсиде на источној страни и припратом у коју се улазило са севера. У XIV веку (1386. године) цркви је придодат јужни брод са гробницом св. Прокопија и скривницом. Средином XIX века црква добија петобродни изглед дозиравањем туторског одељења са крстионицом, која је касније претворена у звонару.

Археолошка истраживања саме цркве започета су 1987. године са циљем да се утврди време изградње првобитног објекта, разграниче касније фазе градње и открију трагови средњовековног живописа. Током ископавања у ђаконикону цркве св. Прокопија, откривено је 15 гробних целина и осам целина са дислоцираним костима из девастираних гробова. Скелетни остаци инхумираних покојника смештени су у депо Народног музеја Топлице у Прокупљу.

Детаљна антрополошка анализа прикупљеног хуманог остеолошког материјала извршена је у периоду од децембра 2023. до априла 2024. године. Анализа је обухватила: припрему материјала, утрђивање минималног броја сахрањених покојника, испитивање степена очуваности скелетних остатака, утврђивање полне припадности и индивидуалне старости скелета, денталну и палеопатолошку анализу, праћење епигнетских карактеристика, маркера окупационог стреса и метрику. Истраживањем су обухваћени остаци укупно 86 индивидуа. У раду ће бити представљени прелиминарни резултати анализе.

Драгана Вуловић, Археолошки институт, Београд
Наташа Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт, Београд

***OS CUNEIFORME MEDIALE BIPARTITUM*: СТУДИЈА СЛУЧАЈА
СА СРЕДЊОВЕКОВНОГ ДУБЉА, НОВИ ПАЗАР**

Os cuneiforme mediale (I) bipartitum је ретка анатомска варијација на костима стопала, први пут описана још средином 18. века. Карактерише

је присуство две одвојене кости које примарно чине медијалну клинасту кост (*os cuneiforme mediale*); једне мање дорзалне (*os cuneiforme I dorsale*) и једне веће плантарне (*os cuneiforme I plantare*). Ове две кости су зглобљене преко артродијалног зглоба. Аномалија се често јавља на обе стране тела, што може да укаже на генетску предиспозицију. Чешћа је код мушкараца, и јавља се са учесталошћу до 1%.

На остеолошком материјалу са територије Србије ова анатомска варијација се врло ретко уочава. У овом раду ћемо приказати њено присуство код једне одрасле индивидуе мушког пола откривене на средњовековној некрополи Дубље изнад куће (Нови Пазар). *Os cuneiforme mediale bipartitum* је присутна билатерално, с тим да је потпуна бипартиција присутна на левој, а делимична на десној кости. Проксимална зглобна површина обе I метатарзалне кости је удвојена, док су промене у зглобним површинама видљиве и на навикуларним костима. Између осталог, код ове индивидуе констатоване су и *os trigonum* и *os acromiale*. Такође, у презентацији ћемо се осврнути и на етиологију и учесталост ове анатомске варијације, као и потенцијалну везу са осталим аномалијама присутним на испитиваном скелету.

Маја Јекић, Одељење за археологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду

Дејан Радичевић, Одељење за археологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду

Владан Миливојевић, Народни музеј Аранђеловац

Наташа Шаркић, Aita Bioarchaeology (Барселона, Шпанија)

МОГУЋ СЛУЧАЈ ОСИФИРАЈУЋЕГ МИОЗИТИСА СА ЛОКАЛИТЕТА ДВОРИНЕ (АРАНЂЕЛОВАЦ, XVI – XVII ВЕК)

На локалитету Дворине – Маџарско гробље које се налази у подножју планине Венчац код Аранђеловца, врше се систематска археолошка истраживања која трају од 2016. године. На локалитету се налази црква која је саграђена средином 14. века и у то време је констатовано сахрањивање унутар и око ње. Након што је срушена, сахрањивање је настављено преко остатака цркве, у шуту, све до средине 19. века. Током ископавања 2019. године, у остацима старе цркве откривени су гробови са инхумираним скелетним остацима и ретким гробним прилозима. Међу њима су откривени и добро очувани скелетни остаци веома високе и робустне мушке индивидуе (Гроб 148), старости између 40 и

50 година, са преломима на три ребра и веома уочљивим осификалним миозитисом (ОМ) на оба фемура. Ова патолошка промена је прилично ретка и настаје када тело направи грешку у процесу зарастања трауматске повреде, те мишићне ћелије, познате и као фибробласти, се замењују у незрелим коштаном ћелијама на месту повреде. На крају, ово може довести до стварања квржице унутар мишића. Симптоми су: топлина, оток, кврга и смањен обим покрета. Поред повреде на фемурима учили смо и *antemortem* преломе на три ребра на левој страни (P7-P9), која су била у процесу срастања (формирање нове кости). Међутим, појава абнормалне порозности и сивкаста боја новонастале кости сведочи да је у том процесу дошло до инфекције, која је највероватније и била узрок смрти ове индивидуе.

Наташа Шаркић, Aita Bioarchaeology (Барселона, Шпанија)

АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА ЉУДСКИХ СКЕЛЕТНИХ ОСТАКА ИЗ ЋЕЛЕ-КУЛЕ

Ћеле-кула споменик је из Првог српског устанка који је, након битке на Чегру 1809 године, изградила тадашња турска власт. Том приликом је погинуло око 6.000 турских и око 4.000 српских војника. Кључни момент у бици био је када су турске снаге опколиле шанац у коме се налазио предводник устаника Стеван Синђелић. Не могавши да победи бројно јаче турске снаге, Синђелић је пуцао у магацин барута. У страшној експлозији настрадали су бројни српски и турски војници.

Према историским подацима из тог доба нишки Хуршид-паша, у жељи да оправда толики губитак својих трупа, наређује да се коже са глава погинулих Срба одеру, напуне сламом и памуком и затим пошаљу у Цариград. Затим је, у знак одмазде наредио да се на источној страни Ниша сазида кула и да се у њене зидове узидaju преостале лобање погинулих српских војника. Монументална кула од лобања, висине 4,5 м, у тренутку градње садржала је 952 лобање. Од тог броја данас је остало 57 узиданих лобања, а једна од њих је посебно издвојена на пиједесталу, као лобања вође устанка, Стевана Синђелића.

Ћеле-кула, је без сумње, један од највреднијих споменика српске културе. Ипак, упркос свом значају, антрополошка анализа лобања узиданих у кулу није до сада извршена. Стога је 2023. године Друштво за Академски Развој покренуло кампању која је, кроз донације грађана, сакупила средства за дигитализацију и дигиталну фациалну реконструк-

ciju. To je ujedno i prvi put u Srbiji da se jedan naučni projekat finansira na овакав начин. Том приликом су обављене и антрополошке анализе, које су, упркос великим лимитацијама у презервацији материјала, као и ограничениости анализе само на лице, донеле занимљиве резултате.

Tamara Šarkić, Centar za biologiju kosti, Medicinski fakultet,
Univerzitet u Beogradu

Aleksandra Barać, Klinika za infektivne i tropske bolesti,
Univerzitetski Klinički Centar Srbije

Milica Ćirić, Institut za molekularnu genetiku i genetičko
inženjerstvo; Univerzitet u Beogradu

Jasmina Nikodinović Runić, Institut za molekularnu genetiku
i genetičko inženjerstvo, Univerzitet u Beogradu

Marija Đurić, Centar za biologiju kosti, Medicinski fakultet,
Univerzitet u Beogradu

ŠTA NAM RASTE PO DEPOIMA? ISTRAŽIVANJE ZAGAĐENOSTI UZORAKA ZEMLJIŠTA SA ARHEOLOŠKIH LOKALITETA I VAZDUHA IZ MUZEJSKIH I LABORATORIJSKIH DEPOA

Plesni su ubikvitarni mikroorganizmi i nalaze se i u unutrašnjem i u spoljašnjem životnom prostoru. Tamni i vlažni uslovi, koji su prisutni u zemlji, ali i u muzejskim depoima, pogoduju razvoju i rastu gljiva. Gljive mogu napraviti oštećenja na pokretnom kulturnom nasleđu, ali su mnogo veći problem za ljudsko zdravlje, jer mogu uzrokovati različita alergijska stanja i invazivne gljivične infekcije. Dodatno, kontinuirano izlaganje velikoj koncentraciji gljivičnih spora u vazduhu predstavlja ozbiljnu zdravstvenu pretnju po arheologe i muzejske radnike. Tokom ove godine autori su uradili pilot istraživanje i uzorkovali vazduh iz osam muzejskih i laboratorijskih depoa, kao i zemljište sa četiri arheološka lokaliteta. Cilj je bio da se identifikuje prisustvo gljivica i bakterija u zemljištu sa arheoloških iskopavanja i vazduhu u radnim i skladišnim prostorima, i time indirektno odredi rizik boravka u ovakvim sredinama na zdravlje arheologa, kao i da se proceni biotehnoški potencijal izolovanih zemljišnih mikroorganizama. Svi uzorci su poslani u mikrobiološku laboratoriju na inkubaciju i na identifikaciju (direktna mikroskopija). Bakterijska raznovrsnost je pokazana u svim uzorcima zemljišta, a analiza plesni je pokazala prisustvo različitih vrsta u vazduhu, od kojih su najprisutnije *Aspergillus fumigatus* i *Aspergillus flavus*. Iz svih uzoraka zemljišta izolovan je *Aspergillus terreus*. U depoima dva muzeja identifikovana

je gljiva *Stachybotrys chartarum* koja predstavlja ozbiljnu pretnju za razvoj respiratornih alergijskih gljivičnih bolesti kod ljudi, kao što je bronhopulmonalna mikoza. U radu će biti prikazani detaljni rezultati identifikacije izolovanih gljiva iz uzorka zemljišta i vazduha i biće objašnjen njihov epidemiološki značaj i potencijalni uticaj na razvoj različitih respiratornih bolesti povezanih sa kontinuiranom ekspozicijom gljivičnim sporama iz vazduha, kao i predlog epidemioloških mera i mere zaštite na radu.

СЕСИЈА: ТРАГОВИ ДЕЦЕ У ПРОШЛОСТИ: (БИО)
АРХЕОЛОГИЈА ДЕТИЊСТВА)
(сесија, М. Амзирков и Л. Балј)

Lidija Balj, Muzej Vojvodine

ARHEOLOGIJA DETINJSTVA – OSNOVNI POJMOVI

Arheologija detinjstva je novija oblast istraživanja usmerena na prepoznavanje i proučavanje tragova dece i detinjstva u arheolškim nalazima. Nastala je kao rezultat povećanog interesovanja za arheologiju roda kada je sazrela svest o tome da uspešna interpretacija prošlosti mora obuhvatati sve članove društva, uključujući i žene i decu. Istraživanje arheologije detinjstva nije hronološki ograničeno - ono obuhvata period od praistorije do novi istorije, uključujući i studije slučaja koje sežu sve do XX veka. Za arheologiju detinjstva je od ključnog značaja utvrđivanje pojma detinjstva, a ono se različito definiše. Detinjstvo obuhvata period odrastanja, koje počinje primanjem deteta u zajednicu i traje sve do njegovog stupanja u svet odraslih. Ono se po svom sadržaju i dužini može u velikoj meri razlikovati, odnosno u potpunosti je kulturno određeno. Međutim, za sve je zajedničko postojanje perioda u kojem deca fizički i mentalno sazrevaju i uče da ovladaju kako veštinama potrebnim za život tako i vladajućim društvenim normama.

Definicija deteta takođe varira, jer svaka kultura ima sopstvena pravila o tome kako se deca tretiraju u okviru društva, gde i kako se sahranjuju, kada preuzimaju sopstveni identitet i kada postaju samostalni, odnosno odrasli. Polni identitet se dobija rođenjem, dok se društveni identitet stiče tokom života i on predstavlja širu kulturnu konstrukciju. Za razliku od tradicionalnog pristupa vaspitanju, prema kojem se deca tretiraju kao pasivni učesnici

kojima odrasli članovi društva prenose svoja znanja, dodeljujući im uloge, stavove i ponašanje koje smatraju prihvatljivim, savremeni pristup i deci i odraslima dodeljuje aktivnu ulogu. Ovaj koncept vaspitanja pretpostavlja postojanje mladih individua kojima je potrebno znanje i postojanje odraslih ili starijih članova društva koji poseduju znanje i iskustvo koje mogu da ponude. Posmatrano na taj način oni imaju potencijal da putem međusobne interakcije utiču jedni na druge. Arheološki nalazi koji ukazuju na odrastanje dece uključuju širok spektar različitih podataka: dečije grobove i grobne priloge; otiske dečijih prstiju, ruku i nogu; igre i igračke; predstave dece u crtežu ili skulpturi; odeću, nakit i obuću i dr. Predmet istraživanja su i artefakti koje su napravila deca – bilo da je reč o predmetima za sopstvenu upotrebu i igru, ili o predmetima koji su bili deo procesa učenja i savladavanja zanatskih veština.

Mina Amzirkov, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Lidija Balj, Muzej Vojvodine, Novi Sad

ISTRAŽIVANJE DETINJSTVA KROZ ARHEOLOŠKU I ANTROPOLOŠKU PRIZMU

Danas je potpuno jasno da deca i detinjstvo pružaju dragocene informacije o životu drevnih zajednica, ali su ona dugo bila zanemarena u antropološkim i arheološkim istraživanjima. Arheologija detinjstva nastaje kao odjek drugog talasa feminizma sedamdesetih godina prošlog veka u Evropi, kada se pažnja usmerava na pronalaženje žena u prošlosti, što je uticalo i na vidljivost dece u arheološkim kontekstima. Ipak, do pre svega nekoliko decenija deca ostaju gotovo nevidljiva, kako zbog slabe zainteresovanosti naučnika, tako i zbog antropoloških ograničenja u njihovoj analizi. Danas su deca u arheološkom zapisu na neki način skinula svoje nevidljive ogrtače i načinjeni su prvi koraci da se ona posmatraju kao aktivni učesnici u kreiranju prošlosti.

Kada su u pitanju tragovi dece na naseljima, potrebno je naglasiti da je veoma teško precizno ustanoviti šta od materijalne kulture možemo povezati sa odrastanjem dece, a šta pripada odraslima. Materijalni ostaci detinjstva veoma su retki i krhki i kako bi bili prepoznati potrebna je dodatna pažnja i analiza svakog potencijalnog nalaza. S obzirom da su deca odrastala okružena materijanom kulturom odraslih ona je na njih neminovno uticala i bila sastavni deo njihovog detinjstva. Zbog toga i ne čudi što nalazi kao što su igračke najčešće u potpunosti oponašaju predmete koje su koristili odrasli. U novije vreme primenom metoda prirodnih nauka, bez obzira na postojeća

ograničenja, moguće je utvrditi kog pola su bila deca, da li su živo ili mrtvo-rođena, koliko dugo su dojena i čime su se hranila. Ovakvom sveobuhvatnom analizom kako na osnovu skeletnih ostataka, tako i na osnovu materijalnih tragova dece u prošlosti, omogućena nam je rekonstrukcija života ovih malih ali itekako bitnih članova društva u prošlosti.

Aleksandra Žegarac, Institut Biosens, Univerzitet u Novom Sadu

PRVA PALEOGENETIČKA STUDIJA BEBA SA LEPENSKOG VIRA

Iako važne za studijefertiliteta žena i njihovog odnosapremabebama, a timeiza demografski rastpopulacije, studijebeba u drevnimpopulacijamasu nedovoljnozastupljene, pre svega zbog ograničene dostupnosti materijala. Lepenski Vir, pored toga što predstavlja jedno od retkih arheoloških nalazišta za izučavanje kontakta i stepena interakcije između mezolitskih lovaca sakupljača iprvihzajednica zemljoradnika, takođe je jedno od retkih praistorijskih nalazištana kome su očuvani skeletni ostaci beba. Grobovi novorođenčadi pronađeni su ukopani u podove kuća sa trapezoidnim osnovama, karakterističnim za period tranzicije (6200–5900 p.n.e.). Na osnovu mesta sahranjivanja i očuvanosti petrozne kosti, urađene su prve analizegenoma 4 individue: dva novorođenčeta koja su bila sahranjena ispod poda kuće 4 i 4' iz perioda tranzicije, i starije žene i bebe iz perioda ranog neolita, takođe blisko sahranjjenih, ali koji i predstavljaju redak izuzetak kada grob deteta nije bio povezan sa arhitektonskom građevinom. Ove paleogenetičke analizeimale su za cilj da odgovore na pitanjaidentiteta i poreklatih beba, da li su u kućama živele porodice i koji surazlozi za ovakvo specifično sahranjivanje novorođenčadi. Uprkos bliskom sahranjivanju ove četiri individue bioinformatičkim programima nije detektovana nijedna srodnička veza između njih, te je verovatno da ove trapezoidne strukture nisu ni služile kao prostor za užu porodicu, već da su bile korišćene od strane zajednice. Moguće je da su upravo služile kao mesto gde su se žene porađale i gde se vodila briga o novorođenčadi, čime bi se povećala uspešnost porođaja. Odsustvo detektovanih bioloških veza ukazuje na prisustvo socijalnih veza u Đerdapu za vreme kontaktnog perioda, za koje se takođe smatra da je važno i blisko povezano sa demografskom ekspanzijom ljudske vrste tokom neolita.

Милица Митровић, Археолошка збирка, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду

МАЛИ И МЛАДИ МАЈСТОРИ ОКРЕСИВАЊА

Препознавање дечијих активности међу археолошким остацима је актуелна истраживачка тема већ неколико деценија. Посебни изазов представља издвајање њиховог доприноса скуповима окресаних камених артефаката у старијим праисторијским раздобљима. У раду се представља преглед литературе и разноврсних приступа који су тежили да одреде узраст израђивача алатки, уз критички осврт на могућности и ограничења стандардизације методологије и прављења оквира. Махом студије обухватају експериментални део којим се одређују и класификују критеријуми вештине мајстора. Најчешће се одређују два или три нивоа вештине, карактеришући особе као вешт-невешт и неук-трениран-експерт. У том смислу, основна претпоставка је да су најмање веште особе уједно и најмлађи чланови заједнице који су оставили траг у археолошком запису.

Узраст актера сена основу окресаних камених артефаката може закључити детаљним прегледом

1) Појединих типова алатки у одговарајућем ширем културном контексту, нпр. анализом метричких и визуелних карактеристика бифаса; граветијенских шиљака, дугих сечива итд.

2) Негатива грешака на појединим комадима нарочито на језгрима и обнављајућим комадима, узимајући у обзир технику израде и карактеристике сировине

3) Просторном контекстуализацијом артефаката на локалитету и корелацијом са другим врстама археолошких налаза

4) Посебно се издвајају радови који проучавају друштвене контексте стицања вештине, указујући да је у најмлађем узрасту присутно учење кроз игру и имитирање, док је касније везано за одрастање и ритуале прелаза.

Lidija Balj, Muzej Vojvodine, Novi Sad

PRAISTORIJSKA KERAMIKA KAO IZVOR INFORMACIJA O DETINJSTVU

Moje istraživanje iz oblasti Arheologija detinjstva otpočelo je interpretacijom minijaturnih predmeta od keramike koji se čuvaju u praistorijskim zbirkama Muzeja Vojvodine. Izuzetno male dimenzije i velika raznovrsnost oblika osnovne su odlike ovih predmeta. Takođe se lako uočava da svojim oblikom oponašaju kuhinjsko posuđe, ali među njima ima i figura životinja i ljudi, predmeta koji se vezuju za obredno – religijsku praksu kao i imitacija različitih alatki. Ovi predmeti do te mere verno oponašaju svoje velike uzore da se na osnovu njihovog oblika gotovo nepogrešivo može ustanoviti kojoj kulturi pripadaju.

Na osnovu dugogodišnjih istraživanja ovih nalaza smatram da se u većini slučajeva oni mogu intepretirati kao dečije igračke. Ovaj pojam je široko shvaćen tako da objedinjuje predmete uz pomoć kojih deca uče, razvijaju se kao ličnosti i upoznaju se sa kulturom u kojoj odrastaju. Dakle, bez obzira da li je u pitanju igra kojom se oponašaju svakodnevne aktivnosti odraslih, ili su to umanjene alatke pomoću kojih se stiču manuelne veštine ili pak minijaturni predmeti koji se vezuju za obredne radnje, svi oni su obuhvaćeni pojmom igračke. Njihovom pažljivom analizom mogu se dobiti dragoceni podaci o odrastanju dece u praistoriji.

Figuralne predstave dece izuzetno su retke. Jedine koje sa saigurnošću možemo interpretirati su majke sa decom. One se pojavljuju tokom neolit-skog perioda i svedoče o univerzalnom principu majčinstva koje sada dobija svoje mesto i u figuralnoj umetnosti. Na ovim predstavama deca su prikazana u naručju majke, najčešće tokom dojenja. Po načinu oblikovanja i završnoj obradi ne razlikuju se od prikaza odraslih osoba, osim što su umanjih dimenzija. Zbog toga postoji mogućnost da su među figurinama zastupljene i predstave dece, pogotovo među onim malim ili minijaturnim. One nam mogu pružiti informacije o odnosu društva prema deci, ali i o njihovom oblačenju i nošnji.

Jelena Marković, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Marija Marin, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Mina Amzirkov, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Marija Krečković-Gavrilović, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za
arheologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Marko Porčić, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Bojan Petrović, Medicinski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Sofija Stefanović, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

PROJEKAT *INFANO*: DEVOJČICE I DEČACI U BRONZANOM DOBU EVROPE. UTICAJ BIOLOŠKOG POLA NA ZDRAVLJE, RAST I RAZVOJ, ISHRANU I SOCIJALNI STATUS 2100-1500 PNE

INFANO je projekat koji primenom interdisciplinarnih metoda istražuje vezu između društvenog položaja i bioloških aspekata kod devojčica i dečaka sahranjenih na nekropolama bronzanog doba Mokrin i Ostojićevo. Projekat INFANO odgovoriće na sledeća pitanja: 1) da li postoji razlika u pogrebnom ritualu između devojčica i dečaka, u smislu prisustva grobnih priloga, prostorne distribucije sahrana u okviru nekropole i karakteristika sahrane; 2) da li potencijalne razlike u ovim aspektima odgovaraju razlikama između muškaraca i žena, koje su posledica rodni uloga i društvenog statusa; 3) koji faktor ima veći uticaj na ishranu i zdravlje deteta: pol/rod ili društveni status, koji je reflektovan u arheološkim karakteristikama sahrane. Putem analize peptida odrediće se pol dece, dok će se putem analiza stabilnih izotopa utvrditi vrsta hrane koja je konzumirana. Uporedo s tim, njihov zdravstveni status, rast i razvoj analiziraće se uz pomoć makroskopskih, histoloških i radioloških metoda (analize neonatalne linije zuba, panoramska radiografija vilice). Takođe, analiziraće se Harisove linije na tibijama odraslih individua kako bi se utvrdio broj stresnih epizoda preživljenih u detinjstvu. Rezultati pomenutih analiza posmatraće se zajedno kako bi se utvrdilo da li je biološki pol dece uticao na njihov društveni status, rodni identitet i buduću ulogu u društvu. Projekat INFANO (2024-2026) finansira Fond za nauku Republike Srbije u okviru programa PRIZMA. Nositelj projekta je Laboratorija za bioarheologiju, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu u saradnji sa Medicinskim fakultetom, Univerziteta u Novom Sadu.

Marija Marin, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Marko Porčić, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Bojan Petrović, Medicinski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Lidija Milašinović, Narodni muzej Kikinda
Sofija Stefanović, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

POSUDE U RITUALU SAHRANE DECE NA NEKROPOLI U OSTOJICEVU (1650-1550 g. p. n. e.)

Sahranjivanje dece na nekropoli u Ostojićevu tokom srednjeg bronzanog doba vršeno je u keramičkim pogrebnim recipijentima (103 individue) ili bez recipijenta, direktnom inhumacijom (39 individua). Pogrebna praksa koja je podrazumevala sahranjivanje u keramičkim sudovima je jedinstvena pojava na teritoriji Srbije, a postavlja se pitanje zašto je određena grupa dece sahranjivana na ovaj način. U ovoj prezentaciji biće reči o vezi atributa pogrebnog recipijenta sa uzrastom dece, njihovom telesnom masom i visinom. Istraženo je da li je individualna starost ili veličina tela deteta bila značajan kriterijum prilikom izbora pogrebnog rituala. Takođe, analizirano je da li postoje pravilnosti u prostornoj distribuciji tipova posuda i da li je tip posude povezan sa orijentacijom ili uzrastom.

Kako bi se odgovorilo na pitanje koji su bili kriterijumi za izbor recipijenta utvrđena je individualna starost, telesna masa i visina kod dece čiji su skeletni ostaci bili dostupni za analizu (iz posuda 45 individua i 34 individue sahranjene direktnom inhumacijom). Izmerena je zapremina, visina i radijus otvora kod 85 pogrebnih posuda. Analizirano je da li postoji značajna korelacija između uzrasta, telesne mase i visine individua i metričkih karakteristika posuda. Na ovaj način je istraženo da li je odabir pogrebne posude bio individualno prilagođen uzrastu i veličini tela svakog deteta i šta je bilo presudno za prelazak na pogrebni ritual inhumacije bez posude.

Milica Šipovac, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu,
Medicinski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

SEM/EDS ANALIZA PRENATALNE I POSTNATALNE GLEĐI MLIJEČNIH ZUBA IZ RANOG BRONZANOG I SAVREMENOG DOBA

Analiza hemijskog sastava kostiju i zuba pruža dragocjene informacije o nutritivnom statusu, izloženosti organizma metalima, geografskom porijeklu individue i dijagenetskim promjenama. Kostii imaju poroznu, a zubna gleđ organizovanu mineralnu strukturu. Gleđ predstavlja pogodan materijal za studije koje uključuju praistorijske individue. Analizirano je 29 mliječnih zuba lokaliteta ranog bronzanog doba Mokrin (2100-1800 godina p.n.e) od djece koja su u trenutku smrti, preadentalnoj i skeletnoj starosti, imala od 5 do 8 godina i 30 mliječnih zuba iz savremenog doba od djece uzrasta od 6 do 7 godina.

Longitudinalni presjeci zuba, debljine od 100 do 150 mikrometara su analizirani skeniranjem elektronskim mikroskopom (SEM). Nakon detektovanja neonatalne linije, analizirana je hemijska struktura prenatalne i postnatalne gleđi energo-disperzivnom spektrometrijom (EDS). Analiza je izvršena na 6 mjesta i obuhvatala je određivanje masenog udjela (wt%) kalcijuma (Ca), fosfora (P), magnezijuma (Mg), ugljenika (C), natrijuma (Na), stroncijuma (Sr), barijuma (Br), cinka (Zn), žive (Hg), olova (Pb) i odnosa Ca/P. Maksimalna granična koncentracija hemijskih elemenata (MTC=moderno doba MAX + 2 x moderno doba StDev) je određena na osnovu koncentracije elemenata u uzorcima zuba iz modernog doba. Vrijednosti iznad MTC-a ukazivale su na taloženje hemijskih elemenata u gleđi post-mortem.

Prenatalna gleđ zuba iz ranog bronzanog doba (Mdn=63.55) i savremenog doba (Mdn=57.84) su se statistički značajno razlikovale u koncentraciji kalcijuma (Ca wt%), $U=167.000$, $Z = -5.710$, $p<0.0001$. Navedene grupe su se razlikovale i u zastupljenosti kalcijuma u postnatalnoj gleđi, (Mdn bronzano=61.70, Mdn savremeno=59.59, $U=303.000$, $Z=-2.115$, $p=0.04$). Dvije individue iz ranog bronzanog perioda su u postnatalnoj gleđi imale koncentracije Pb i Sr veće od određene maksimalne granične vrijednosti. Gleđ mliječnih zuba nije pretrpila značajnu promjenu hemijskog sastava post mortem. Različite koncentracije kalcijuma u prenatalnoj i postnatalnoj gleđi ispitivanih grupa ukazuju na neravnomjerniji proces mineralizacije zuba kod djece iz bronzanog doba.

Mina Amzirkov, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Marko Porčić, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Katharina Rebay-Salisbury, Odeljenje za praistorijsku i istorijsku
arheologiju, Univerzitet u Beču, Austrija i Austrijski arheološki institut,
Austrijska akademija nauka, Beč, Austrija

Fabian Kanz, Jedinica za forenzičku antropologiju, Medicinski
univerzitet u Beču, Austrija

Michael Wolf, Odeljenje za analitičku hemiju, Univerzitet u Beču, Austrija
Lidija Milašinović, Narodni muzej Kikinda

Sofija Stefanović, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ROD DECE U BRONZANOM DOBU: SAHRANE DEČAKA I DEVOJČICA U MORIŠKOM HORIZONTUNEKROPOLE OSTOJICEVO (2000-1800 GODINE PRE NOVE ERE)

Problem odnosa pola i roda je značajna tema u arheologiji bronzanog doba Evrope i jedno od ključnih pitanja jeste upravo kada i kako deca stiču rodni identitet. Društvene promene do kojih dolazi u ovom periodu ogledaju se i u rodnoj normiranosti pogrebnog rituala koja je zabeležena i na nekropolama moriške grupe. Ove norme su nam do sada bile poznate na osnovu sahrana odraslih individua, gde je pol bilo moguće utvrditi standardnom antropološkom analizom i kada je prilikom posmatranja grobnih priloga uočeno da postoje oni koji su karakteristični za muške i ženske sahrane. Deca, baš kao i odrasli prate pogrebni ritual moriške grupe, odnosno sahranjeni su u orijentaciji sever-jug/jug-sever sa manjim ili većim odstupanjem. Međutim, usled metodoloških ograničenja standardne antropološke analize, precizan pol dece nam je do sada bio nepoznat. Stoga se postavlja pitanje da li je zaista ista binarnost u orijentaciji preneti i na decu sahranjenu na nekropoli Ostojićevo, kao i da li je ista kategorizacija grobnih priloga primenjena i na grobne priloge u okviru dečijih grobova. Na nekropoli Ostojićevo u horizontu koji pripada moriškoj grupi sahranjeno je 77 individua, 50 odraslih i 27 dečijih. Analizom peptida zuba precizno je određen pol dece što je omogućilo da utvrdimo da li pogrebni ritual dečaka i devojčica, u pogledu orijentacije, prati onaj dodeljen odraslim muškarcima i ženama, a uz detaljnu analizu grobnih priloga posmatrano je da li je rodno specifična kategorizacija priloga primenjena i na sahrane najmlađih, različitog uzrasta.

Marija Krečković Gavrilović, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

DOŽIVETI STOTU: ODNOS ZDRAVSTVENOG STATUSA U DETINJSTVU I ZDRAVSTVENIH ISHODA I DUŽINE ŽIVOTNOG VEKA NA MORIŠKIM NEKROPOLAMA MOKRIN I OSTOJIĆEVO

Istraživanje praistorijskih društava zahteva sveobuhvatni pristup koji uključuje sve segmente populacije, bez obzira na uzrast. Istraživači se slažu da je period rasta i razvoja ključan za dalji tok života, njegov kvalitet i trajanje. Poslednjih decenija primetan je porast studija koje se bave materijalnim tragovima dece u arheološkom zapisu, posebno u okviru bioarheologije. Međutim, ovi pristupi nisu bez ograničenja, uključujući tafonomske faktore, pogrebne norme i prirodu dostupnog osteološkog materijala. Fokusiranje isključivo na dečije skelete donosi vredne uvide, ali istovremeno ograničava analizu na one koji nisu preživeli detinjstvo. Drugim rečima, istraživanjem dečijih skeleta fokus je na onim pojedincima koji su, većinski, zbog lošeg zdravstvenog i/ili nutritivnog statusa, isključeni iz uobičajenog procesa odrastanja. Stoga je nužno uključiti i odrasle individue radi potpunijeg razumevanja detinjstva u prošlosti.

Da bismo prikazali prednosti i ograničenja istraživanja detinjstva korišćenjem skeletnih ostataka odraslih koristićemo primer ranobronzandopskih nekropala Mokrin i Ostojićevo. Predstavićemo rezultate istraživanja odnosa između epizoda fiziološkog stresa u detinjstvu (praćenih kroz prisutnost i učestalost hipoplazije zubne gleđi) i zdravstvenih ishoda i prosečnog životnog veka pomenutih moriških populacija. Budući da u detinjstvu formirani defekti gleđi ostaju kao trajni zapis na zubima, analiza denticije odraslih daje nam jedinstven uvid u detinjstvo onih koji su ga preživeli. Podaci o defektima gleđi ukršteni su sa podacima o rastu i razvoju, zdravstvenom statusu, životnom dobu, kao i polu i društvenom statusu radi sveobuhvatnije analize. Rezultati su pokazali da postoje naznake negativnog uticaja epizoda stresa preživljenih u detinjstvu na dužinu životnog veka kod muškaraca i ograničenog negativnog uticaja na zdravstveni status čitave populacije Mokrina i Ostojićeva.

Daria Ložnjak Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb

TRAGAJUĆI ZA DJECOM U SVAKODNEVICI PROTOPOVIJESTI

Mnoge slike u svakodnevici prapovijesnih naselja nisu sačuvane niti u malim arheološkim tragovima ali neki predmeti daju mogućnost rekonstrukcije života u ciklusima te uloge najmlađih članova zajednice u svakodnevici. Osim godišnjih ciklusa ovisnih o vremenu i okolišu u naseljima su se odvijali i životni ciklusi te je i prijenos znanja o ciklusima imao važno mjestu u zajedničkom životu različitih generacija. Djeca su mogla sudjelovati u svakodnevnim aktivnostima u naselju – učeći od starijih i preuzimajući različite poslove koje su mogli obavljati ovisno o dobi - od sadnje, sjetve, do pomoći u žetvi, berbi i skladištenju hranu kao i u pripremi različitih obroka i izrade predmeta potrebnih u svakodnevnom životu. Nalazi iz izabranih protopovijesnih naselja brončanog i željeznog doba na jugu Karpatske kotline nude pokušaje rekonstrukcije takvih slika iz naselja. Ovaj prilog će problematizirati mogućnosti i teškoće u prepoznavanju djece u arheološkim kontekstima I tragovima u naseljima kroz metodologiju osmišljenu na projektu ARHKIDS, povezujući predmete iz istovremenih grobova djece.

Milica Marjanović, Arheološki institut, Beograd
Ilija Danković, Arheološki institut, Beograd

DETINJSTVO I ODRASTANJE U RIMSKOJ PROVINCIJI – PRIMER VIMINACIJUMA

Informacije o deci u rimskim pisanim izvorima veoma su oskudne, i pretežno se odnose na pripadnike viših društvenih slojeva, dok o većinskom ostatkustanovništvu izvodimo zaključke mahom na osnovu materijalne kulture. Budući da su tragovi dečjih aktivnosti teško uočljivi u arheološkom zapisu, može se steći pogrešni utisak da decanisu bila aktivni ili dovoljno značajni činiooci društva. To su neki od razloga što je istraživanje dece dugo bilo marginalizovana tema u arheologiji rimskog perioda, s tim što se situacija drastično promenila u poslednjih par decenija. Razvojemove grane arheologije rasvetljeni su mnogi aspekti detinjstva u antici.

U rimskom društvu se odrastanje odvijalo kroz nekoliko etapa, koje se mogu vezati za specifičan set predmetamaterijalne kulture. U ovom radu će biti dat pregled nalaza sa Viminacijuma, koji se mogu vezati za decu i de-

tinjstvo. Najviše podataka o odnosu prema deci dobijamo sa nekropola, jer u tom kontekstu imamo nalaze koji se pouzdano mogu pripisati dečjim individuama. Kroz analizu zastupljenog materijala (amuleti, gutusi, igračke, itd.) pokušaćemo da sagledamo poimanje detinjstva i odrastanja u rimskom društvu, na primeru provincijskog centra Viminacijuma.

Јелена Цвијетић, Одељење за археологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду

**„INNOCENTISSIMO IN MEMORIAM”
ОДНОС ПРЕМА СМРТИ НАЈМЛАЂИХ У ЗАЈЕДНИЦАМА
ЈУЖНОГ ИЛИРИКА: ЕПИГРАФСКА, АРХЕОЛОШКА И
ИКОНОГРАФСКА СВЕДОЧАНСТВА**

Рад је посвећен питању односа заједнице према смрти њених најмлађих чланова у јужном Илирику, односно југоисточном делу римске провинције Далмације, касније Превалитане. У фокусу ће бити сагледавање епиграфског материјала, епитафа и надгробних обележја подизаних - *innocentissimo in memoriam*, као и рељефних представа деце, гробног инвентара и гробних облика са четири највеће и до сада најбоље истражене римскодобне некрополе на простору данашње Црне Горе и југозападне Србије, идући од приморског појаса и његовог залеђа до урбних средина дубоко у унутрашњости провинције (Будва (*Buthua*), Дукља (*Doclea*), Комини (*Municipium S...*) и Коловрат). С тим у вези с посебном пажњом биће анализирани писани антички извори који се тичу категорије *mors immatura*, и односа према смрти деце у различитим узрастима, као и процеса и дужине „званичног“ жаловања за најмлађима.

Маја Миљевић-Ђајић, Удружење грађана Све о археологији, Београд
Неда Мирковић-Марић, Међуопштински завод за заштиту
споменика културе Суботица

СКОРБУТ МЕЂУ САРМАТСКОМ ДЕЦОМ

На Локалитету 97, у општини Нови Кнежевац, је током заштитиних археолошких истраживања 2023. године откривена сарматска некропола из 3-4. века. Носилац истраживања је био Међуопштински завод за заштиту споменика културе у Суботици. Укупан број откривених гро-

бова износио је 18. У гробовима су били сахрањени одрасли и деца, углавном са прилозима. Антрополошка анализа је показала да се код већинесахрањене деце (гробови. 7, 8, 13, 18) уочавају патолошке промене које су последица метаболичког обољења – скорбут. Скорбут је болест узрокована недовољним уносом витамина Ц (аскорбинске киселине). Већина сисара може да произведе витамин Ц, али не и људи. Стога је човеку неопходно да унесе одређену количину витамина Ц, најпре из воћа и поврћа, ради неопходних метаболичких процеса у организму, међу којима је најважнији онај у стварању колагена. Патолошке промене скорбута манифестују се на скелетним остацима најчешће код одојчади, а ређе код одраслих. Скорбут погађа многе органе и у тежим случајевима доводи до смрти.

Патолошке промене, у виду новонастале кости и порозности, које смо уочили код деце се углавном налазе на оним локацијама које су описане у палеопатолошкој литератури о скорбуту у последње две деценије. Најчешће се лезије јављају на костима лобање (слепоочницама, јагодичним костима, на клинастој кости, са ендокранијалне стране лобање, на темпоралним костима, на мандибули), али и на костима посткранијалног скелета (ребрима, дугим костима горњих и доњих екстремитета). Три детета су биле сличне скелетне старости (12-18 месеци), док је једно дете имало 6 ± 2 године у тренутку смрти. Макроскопска анализа скелетних остатака је показала да је скорбут био уочен само код деце, што може да зависи од бројних фактора, и да је врло могуће био узрок њихове смрти.

Sanja Nestorović, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

POREMEĆAJI U RASTU TOKOM DETINJSTVA: RENDGENSKA ANALIZA HARISOVIH LINIJA NA INDIVIDUAMA SAHRANJENIM NA SREDNJOVEKOVNOJ NEKROPOLI VINČA – BELO BRDO

Pojava transversalnih linija na dugim kostima, poznatijih pod nazivom Harisove linije (HL) privlače pažnju istraživača od početka 20. veka. Ove linije se dovode u korelaciju sa privremenim zaustavljanjem rasta dugih kostiju, koje su pretpostavlja se, uslovljene lošom ishranom, bolešću ili infekcijom tokom perioda rasta, zbog čega su korišćenje kao indikatori zdravlja i nutritivnog statusa određenih individua i populacija. Bez obzira na ograničenja koja postoje u razumevanju etiologije Harisovih linija, odnosno toga da se

ne mogu povezati sa specifičnim zdravstvenim stresom, njihovo proučavanje može ukazati u kom periodu života individue je dolazilo do zaustavljanja rasta, što ih čini veoma relevantnim za istraživanje. One mogu pokazati u kom uzrastu su se u nekoj populaciji najčešće pojavljivale stresne epizode, a utvrđeno je i da tragovi zaustavljenog rasta tokom detinjstva, u vidu HL često ostaju neremodelovani i kod odraslih individua. S obzirom na ovo, možemo saznati da li je njihov broj bio različit kod muškaraca i žena, što može pružiti dragocene podatke o procesima rasta i razvoja unutar jedne zajednice.

Ovde predstavljamo rezultate analize Harisovih linija kod dečijih ali i odraslih individua, sa srednjovekovne nekropole Vinča-Belo brdo (12-14 vek). Analiza je urađena na ukupno 36 individua (23 odrasle individue i 13 dece), odnosno 72 tibije, korišćenjem standardizovanog, poluautomatskog programa za detektovanje HL, kao i računanje starosne dobi u kojoj su nastale. Posmatrajući celokupni istraživani uzorak, utvrđen je visok procenat Harisovih linija, koje su zabeležene kod 94,44% individua, dok je ukupno zabeleženo 213 stresnih epizoda. Visoka učestalost linija stresa u srednjovekovnoj populaciji, pogotovo kod dece, može ukazivati na lošu porodičnu negu, kao i na loše uslove života i neuhranjenost. Iako postoje određeni problemi u njihovom proučavanju, dobijeni rezultati pokazuju da su Harisove linije veoma relevantne za istraživanje i utvrđivanje zdravstvenog i nutritivnog statusa, ponajviše dece, ali i odraslih individua, kako prošlih, tako i savremenih populacija.

Драгана Вуловић, Археолошки институт, Београд

СМРТНОСТ ДЕЧИЈИХ ИНДИВИДУА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ – ДУБЉЕ ИЗНАД КУЋЕ И БРСКОВО

Деца представљају битан сегмент заједнице и имају важну улогу у реконструкцији здравственог стања древних популација. Антрополошком анализом дечијих скелетних остатака добијамо читав спектар информација о физичком и друштвеном животу, о расту и развоју и одрастању деце, исхрани и дужини живота. Смртност деце се често користи у антропологији као адекватна мера за социјалне и санитарне услове заједнице, за утврђивање напретка популације и сагледавање адаптације популације на промене у окружењу. Због тога се, приликом анализе често поставља питање зашто је тако мало скелетних остатака деце пронађено у археолошком контексту. Једно од највећих ограничења у проучавању деце из археолошког контекста је свакако слаба, или скоро

никаква, очуваност остеолошког материјала, различите погребне праксе и културни обрасци који условљавају како и где ће бити сахрањена деца, итд. Увек треба имати у виду да на присутност дечијих скелета на некрополама, утичу многобројни спољашњи фактори, попут методологије ископавања, односно неистраженост целе некрополе, или и уништавање некрополе савременим радовима. У презентацији ће бити приказан степен смртности дечијих индивидуа на два средњовековна локалитета Дубље изнад куће (Нови Пазар, Србија) и Брсково – Догањице (Мојковац, Црна Гора), као и могуће интерпретације резултата палеодемографске анализе.

**СЕСИЈА: ОСМАНСКА МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА НА
БАЛКАНУ У СВЕТЛУ НОВИХ ИСТРАЖИВАЊА**
(сесија, И. Кајтез и Т. Младеновић)

Моника Милосављевић, Филозофски факултет
Универзитета у Београду, Одељење за археологију
Јасна Гузијан, Универзитет у Бањој Луци,
Архитектонско-грађенско-геодетски факултет
Синиша Цвијић, Универзитет у Бањој Луци,
Архитектонско-грађенско-геодетски факултет
Саша Чавал, Универзитет Станфорд, Археолошки центар
Станфорд & Научно-истраживачки центар Словеначке академије наука
и уметности, Институт за антрополошке и просторне студије

**ПРЕДОЈЕВИЋА ЦРКВА У ФОКУСУ: ОД ТЕОРИЈСКИХ
ПРОБЛЕМА КА КОНКРЕТНИМ ИСТРАЖИВАЧКИМ
СТРАТЕГИЈАМА**

Током деведесетих година XX века археологија је започела на глобалном нивоу да отвара питање османске прошлости. Резултат ове промене био је повећан обим публикација посвећен османском периоду, као и раст броја стручњака из ове области, уз све веће присуство објављених артефаката, публикованих извештаја са локалитета из османских периода, али и дискусија о друштвеном значају и политичкој улози археологије овог раздобља. Тако касно отварање поља османске археологије није последица недостатка материјалне културе, већ је резултат пред-

расуда о значају османске прошлости за популације чији су преци били под доминацијом Османског царства.

У савременом контексту, перспективе средњовековне и постсредњовековне археологије омогућавају да приглемо културну разноликост кроз разноврсне материјалне остатке путем најактуелнијих доступних технологија. Када говоримо о археологији Балкана, први проблем са којим се сусрећемо јесте препознавање евиденционе вредности постсредњовековне прошлости, односно потенцијала за стварање знања из примарних података о овој прошлости. Уз овај домен, можемо говорити и о друштвеној, научној, историјској, естетској и економској вредности локалитета и наслеђа из овог периода.

Циљ рада је да на конкретном примеру размотримо истраживачке стратегије за разумевање транзиције између касносредњовековног и раноосманског периода на примеру остатака Преодојевића цркве са стећцима у Пријевору. Реч је о локалитету који се налази у општини Билећа, Република Српска, Босна и Херцеговина. Стећци као специфично културно добро представљају у овом примеру елемент дистинктивних средњовековних традиција. Са друге стране, Преодојевића црква је према предању изграђена у 16. веку (1572. године) а као ктитор се помиње Хасан-паша Преодојевић, који је наводно као дете из Пријевора одведен у Цариград. Осим ове цркве, он је на подручју Билеће подигао дамију (предео Грабовице), велику чатрњу и караван-сарај. Остаци на локалитету Преодојевића црква су у рушевном стању и угрожени од раста вегетације, због чега би кључни кораци пре ископавања подразумевали детаљно документовање и дигиталну репрезентацију очуваних структура кроз фотограметрију и ласерско скенирање, зарад конзервације, интерпретације и дугорочног очувања.

Угљеша Војводић, Археолошки институт, Београд
Александар Алексић, Завод за заштиту споменика културе Ниш
Миле Вељковић, Ниш

РЕЗУЛТАТИ ЗАШТИТНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА У МАНАСТИРУ СВ. ПЕТКЕ У СЕЛУ ГОРЧИНЦИ КОД БАБУШНИЦЕ

Манастир Св. Петке у селу Горчинци налази се око пет километара југозападно од Бабушнице. Према подацима које пружа натпис у полукружно завршеној ниши изнад улаза, комплекс је обновљен 1868. године. Недуго затим, 1880. године, црква јепостала парохијски храм села

Горчинци и Извор. Почетак трећег миленијума црква је дочекала у стању које је алармирало службу заштите, те је прва етапа археолошких истраживања изведена 2007. године у организацији Завода за заштиту споменика културе Ниш. Том приликом је истражена њена унутрашњост и непосредна околина за потреба израде пројекта санације и реконструкције. Обављена истраживања указала су на то да је триконхална црква Св. Петке подигнута на остацима старијег храма. Оба здања била су изведена од притесаног кречњака везаног малтером, уз спорадичну употребу сиге.

Током истраживања изведених 2007. године потврђено је и постојање конака на платоу западно од цркве. Услед недостатка финансијских средстава остаци овог здања нису били истражени у потпуности. Потреба за наставком радова јавила се услед жеље бабушничке парохије да се на поменутом простору подигне савремени конак. Истраживања су настављена 2023. године у организацији Археолошког института у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе Ниш. Током обављених радова истражени су у потпуности и документовани остаци конака димензија 16 x 6 метара. Откривени зидови, по свему судећи, представљају супструкцију за дрвену грађевину која је имала трем. О изгледу кровног покривача сведоче многобројни уломци црепа који су забележени у току истраживања. Унутрашњи простор конака је био подељен на неколико просторија, док је у његовој северној половини пронађено огњиште изведено од опека. Откривени покретни материјал упућује на постојање две фазе живота конака. Старијем хоризонту припадају уломци керамичког посуђа и лула из 17. и 18. века, док млађи дефинише грнчарија 19. и 20. века. Читав објект страдао је у сукобима са почетка 20. века, о чему сведочи велики број чаура од меткова откривених у слоју рушења.

Зорана Младеновић, Лебане
Маринко Антонијевић, Нови Пазар
Драган Милановић, Археолошки институт, Београд
Урош Николић, Завичајни музеј Рума

ГРОБ ИЗ ОСМАНСКОГ ПЕРИОДА НА ЛОКАЛИТЕТУ АЦИНЕ ЊИВЕ – БРАЈКОВО КОД КЛЕНКА

Поводом изградње аутопута Рума – Шабац, током 2021. и 2022. године спроведена су заштитна археолошка истраживања на локалитету Ацине њиве – Брајково код Кленка (општина Рума), од стране Археолошког института у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе Ниш.

лошког института у Београду и Завичајног музеја Рума. Овом приликом истражена је огромна површина, од скоро 5 хектара, и поред различитих структура и покретних налаза из периода неолита, металних доба, антике и средњег века, откривен је и један гроб, претпостављено женске индивидуе, који потиче из Османског доба. Усамљени гроб димензија 1,75x0,40 m, пронађен на крајњем јужном делу сектора 3, био је испуњен седиментом светло браон боје и био је укопан у лесну подлогу на дубини од око 0,30-0,40m у односу на ниво машинског слоја. У контактної зони испуне и здравце је том приликом евидентирана велика количина лесних конкреција. Скелет који је пронађен у добро очуваном стању био је положен на леђа, са рукама преко стомака, очуване дужине 1,40m и оријентисан у правцу исток-запад. Око лобање скелета било је сконцентрисано укупно 16 новчића, од којих је 9 било перфорирано, док је на трупу индивидуе било положено 5 таквих примерака, од којих су 4 била перфорирана. Од налаза је издвојено једно у целости очувано бронзано шупље полулоптасто дугме, пронађено у зони између десне жбице и карлице, док је уз лобању скелета пронађен мањи комад тканине.

Младен Младеновић, Археолошки институт, Београд
Теодора Младеновић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
Одељење за археологију, Лабораторија за биоархеологију
Дејан Булић, Историјски институт Београд

СТРАТЕГИЈА ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ ЖИВОТИЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ КОЗНИК У ПЕРИОДУ ОСМАНСКЕ ДОМИНАЦИЈЕ

Тврђава Козник налази се на западним падинама Копаоника, 9 km западно од Александровца (јужна Србија). Реч је о тврђави која се састоји од Горњег града приближно троугаоног облика са правоугаоним проширењем и подграђа које се пружа јужно од тврђаве. Након пада српске средњовековне државе, Козник је потпао под османску власт и задржао свој стратешки значај све до краја 17. века, када је напуштен. Археолошка истраживања вршена су у више наврата, а најновија ископавања спроведена 2019. и 2022. године обухватила су Горњи град и подграђе. Археофаунални материјал анализиран за потребе овог рада потиче управо из последњих кампања. Резултати археозоолошке анализе показали су да су у материјалу присутни остаци сисара, птица и мекушаца. На простору цитаделе, међу остацима сисара, најзаступљенији су каприни,

који су праћени остацима свиња, говеда, паса и мачака. Међу дивљим врстама, срећу се дивља свиња, јелен, срна и зец. На простору подграђа, такође су најзаступљенији каприни, али су забележени и остаци говеда, свиња и еквида. Од дивљих врста, присутни су само остаци дивље свиње. Птице су потврђене и на простору Горњег града (кокошка, гуска и патка) и подграђа (кокошка и сврака), док су мекушци (виноградарски пуж) откривени само у Горњем граду. Важност археозоолошких резултата огледа се у томе што су подаци о стратегијама експлоатације животиња на простору данашње Србије у периоду Османске превласти изузетно скромни, те ће наведени подаци проширити досадашња сазнања о људско-животињским односима у прошлости.

Ирина Кајтез, Републички завод за заштиту
споменика културе, Београд

ХРОНОЛОГИЈА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА АЛТУН – АЛЕМ ЦАМИЈЕ

Алтун-алем цамија једна је од најстаријих цамија у Новом Пазару која потиче из прве половине XVI века, односно времена заснивања новог урбаног центра. Подигао ју је Муслихудић Абдулгани, историјски мало позната, али важна личност, задужбинар здања као што су Куршумли-хана у Скопљу и цамије у Трепчи. Сва археолошка истраживања у цамији вршена су у склопу конзерваторско-рестаураторских пројеката. Карактер истраживања, али и ограничени простор харема цамије омогућили су само сондажна истраживања мањих површина. Прва истраживања спроведена су 1961. године када је ископан простор са спољне стране минарета. Наредна истраживања из 1986. године су била нешто већег обима. Тада је ископан ров око објекта и отворена мања сонда у унутрашњости цамије. Истраживањима 2024. године ископана је већа површина у унутрашњости цамије, поново је отворен део темеља око минарета и истражена дубина темеља на југоисточном углу објекта.

Приликом првих истраживања постављена је хипотеза да је цамија изграђена на неком старијем објекту, могуће неком средњовековном утврђењу. Иако сам положај овог простора у околној топографији терена, као и историјски и археолошки подаци не би ишли у прилог оваквој претпоставци, она је и даље наставила да живи у стручној јавности. Наредна ископавања утврдила су да објекат, бар са спољашње стране, не лежи на старијим остацима. Последња истраживања у унутрашњости

цамије нису открила старије остатке испод самог објекта. Међутим, готово непрекидно коришћење и преуређивање овог објекта и простора око њега током периода од неколико стотина година утицали су и на губитак и очување археолошких података и слојева.

Ениса Хусеиновић, Нови Пазар
Владан Видосављевић, Музеј „Рас“ Нови Пазар

АРХИТЕКТОНСКИ ОБЛИЦИ И ГРАЂЕВИНСКИ МАТЕРИЈАЛИ КОРИШЋЕНИ ПРИ ГРАДЊИ МИНАРЕТА ЦАМИЈА У НОВОМ ПАЗАРУ

Од оснивања града Новог Пазара у XV веку од стране османског војсковође Гази Иса-бега, па све до краја османске власти на простору Новог Пазара 1912. године, према доступним изворима, у Новом Пазару су саграђене 23 џамије. Упркос многим историјским променама које су се дешавале на простору Новог Пазара, ратним пустошењима града, пожарима, зубу времена, али и рушењем џамија због урбанизације града, до данас је опстало 17 џамија из османског периода. Промене које су пратиле развој града утицале су и на промењен оригинални изглед џамија, па многе од ових 17 џамија данас нису сачуване у свом изворном облику. Интересантна је чињеница да су минарети, као спољни архитектонски елементи џамија, као елементи који су много више изложени спољним непогодама и оштећењима, много више сачували свој изворни архитектонски облик у односу на џамије. Од 17 постојећих џамија из османског периода у Новом Пазару, укупно 10 минарета и даље стоји у, мање више, сачуваном изворном облику.

Минарети се на основу својих архитектонских облика могу поделити у три групе: цилиндричне, вишестране, и вишестране минарете са дрвеном терасом. У материјале коришћене при градњи минарета спадају опека, андезитски туф, пешчар и дрво. Неки од минарета су грађени комбинацијом свих ових материјала, док су други грађени коришћењем само једног од споменутих грађевинских материјала. Разноврсност материјала коришћених у њиховој градњи такође је важан показатељ о грађевинским материјалима коришћеним при градњи џамија које данас нису сачуване у изворном облику. На одређеним примерима минарета можемо уочити и јединствене примере украшавања каменом пластиком, какве примере не можемо видети у унутрашњости ни једне од џамија којима ова минарета припадају. Типологија 10 преосталих оригиналних

минарета јасно показује на развијеност различитих стилова градње коришћених у османском периоду на сакралним споменицима Новог Пазара.

Владимир Божиновић, Републички завод за заштиту споменика
културе, Београд

ОСМАНСКЕ КУЛЕ СМЕДЕРЕВСКОГ ГРАДА

Рад се фокусира на анализу архитектуре трисачуване топовске куле на угловима Смедеревског града. Подигле су их Османлије пред сам крај владавине султана Мехмеда Другог – Фатиха, односно 1479 – 1480. године, о чему сведочи калиграфски натпис на каменој плочи која је узидана у кулу на углу Варошког и Језавског бедема. Посебну пажњу привлачи изглед тзв. „Водене куле“, која је лоцирана испред Малог града на ушћу реке Језаве у Дунав. Њена спољашњост је у потпуности озидана правилно обрађеним каменим квадерима и архитектонским елементима у секундарној употреби, који највероватније потичу са порушене митрополијске цркве. Делови моравске камене пластике уграђени су и у тзв. „Кулу са натписом“. Такви налази указују да су Османлије приликом изградње топовских кула у знатној мери користиле материјал добијен разградњом средовековних структура унутар Смедеревског града. Поред употребе сполија, две османске куле карактерише и специфичан начин зидања каменом и опеком са широким спојницама од малтера – у техникама опус клоазоне и опус листатум. Наведене технике зидањачесто се везују за архитектуру позне Византије, али су биле веома заступљене и у османском градитељству на простору Бурсе и Изника.

Дејан М. Булић, Историјски институт - Београд

ОСМАНСКИ ПОПИС ОВЧАРИНЕ И ТОРОВИНЕ И ПОДАЦИ КОЈЕ ПРУЖАЈУ –СТУДИЈА СЛУЧАЈА КАДИЛУКА СРЕБРЕНИЦА 1596. ГОДИНЕ

Турских пописа овчарине и торовине, вођени засебно за сваки кадилуки, осим што представљају прилог историји сточарства, омогућавају приближно дефинисање граница пописаног кадилука. Иако су подаци о насељима у овом извору врло штурни, често представљају и први ис-

торијски помен неких од њих. Кадилук Сребреница, где је забележено 38. 272 грла ситне стоке, крајем 16. века, обухватао је територију данашњих општина Бајина Башта и Љубовије, односно Азбуковице. Новим методолошким приступом утврђене су произведене количина појединих сточарских производа, чиме се овај извор са скромним подацима знатно надопуњује. За такав приступ било нам је неопходно утврђивање биолошких основе посматраног простора, односно познавање расног састава стоке, њихова процентална заступљеност и њихове производне особине. Од аутохтоних раса оваца на тлу данашње Србије већина припада соју праменке, **и то на посматраном простору сјеничко-пештерска овца, док је од коза аутохтона само балканска коза.**

Како пописи не бележе процентуалну заступљеност коза и оваца, овај однос установили смо на основу њихове заступљености у Ужичког округу 1900. године - који је највећим делом покривао посматрани кадилук - када је овде било 90, 64% оваца и 9,36% коза). Приближан однос добије се и према једном податку из дубровачког архива о увеженој кожи између 1352. и 1390. године, према којој је увежено 89,49% овчијих кожа и 10,51% козијих кожа. Трећи извор информација о процентуалној заступљености коза и оваца у прошлости јесу археозоолошки подаци. Са простора Западне Србије релевантан узорак представља материјал фауне са локалитета Градина – Ерчеге (14 - 15. век) у ивањичкој општини, где је 90 костију овце и 11 костију козе, што процентуално износи 89,1% оваца и 10,9 % коза. Од укупног броја пописаних грла стоке, на основу наведених статистичких модела извели смо процентуалну заступљености и број коза и оваца са једне стране, а на основу њихових просећних продукцијских вредностима, произведену количину млека и вуне, односно кострети аутохтоних врста стоке. На овај начин се од једног доста скромног извора добијају се значајни подаци о историји сточарства .

Александар Ђукић, Удружење за неговање
културног наслеђа „Челник“, Љиг

МОГУЋНОСТИ АРХЕОЛОГИЈЕ ОСМАНСКОГ ПЕРИОДА НА ПРИМЕРУ СЕЛА БА КОД ЉИГА

Село Ба смештено је на северним падинама планине Суворор у општини Љиг. У овом селу налази се извор реке Љиг, уз који је смештена црква Светог Илије, подигнута почетком 15. века. Историјски из-

вори нам сведоче о интензивном рударењу у Баутоком 16. и 17. века. Тако 1559/60. године, турски пописи бележе да село опслужује рудник гвожђа и да је због тога ослобођено одређених пореза, а 1568. године почиње масовна производња топовских ђулади. Та производња цвета до почетка 17. века, када 1603/4. године, када се у Бау производи чак 20.000 топовских ђулади, а рудник опслужују житељи 31 села са преко 520 домаћинстава. Крајем 19. и почетком 20. века, путописци и истраживачи бележе локалитете у овом селу, чији су остаци и даље видљиви, а народ их је везивао за средњовековно и османско рударење. Љуба Павловић бележи почетком 20. века постојање локалитета „Згариште“, где су према народном предању, биле велике топионице руде и зграде за становање рударског особља. Близу овог локалитета, налазио се потез звани „Кућиште“, где су према причању мештана, боравили рудари. Педесетих година 20. века, археолози током великог рекогносцирања НР Србије, нису пронашли трагове рударења у Бау. Ипак, локално становништво и данас приповеда о постојању великог рудника у свом селу и знају где се оно одвијало. Узевши све ово у обзир, село Ба је погодан терен за нова истраживања, чији би фокус управо био на археологији османског периода. Аутор текста имао је увид у поједине локалитете и потезе у Бау, који су, према причању мештана, били места интензивног рударења, али без организованог рекогносцирања и будућих археолошких ископавања, не могу се доносити далекосежни закључци.

Милан Денчић, Одељење за историју, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду

ВЕЛИКО ПОМОРАВЉЕ ИЗМЕЂУ СРБА И ТУРАКА КРАЈЕМ XIV И ПОЧЕТКОМ XV ВЕКА

Турско-српски сукоби бивали су све учесталији од средине XIV века, да би се последњих деценија одвијали и у Великом Поморављу. Током седамдесетих година, кнез Лазар је остварио власт над готово читавим сливом Велике Мораве, а тако и над највећим деловима долина Јужне Мораве и Нишаве, одакле су турски напади могли бити очекивани. Османским војскама је приступ овим територијама био доступан са југа, где се територија под влашћу кнеза Лазара граничила са територијом турских вазала Драгаша. Од седамдесетих година турске војске су биле редовна појава и у бугарским земљама, чиме им је део *Via Militaris*-а, који се пружао кроз српске земље, постао доступан и из правца истока.

Добар део турско-српских окршаја од тог времена, све до краја владавине деспота Стефана Лазаревића, одвијао се на простору великоморавске долине и суседних области, чиме је, још једном, потврђен стратешки положај овог простора.

Александар Ђукић, Удружење за неговање
културног наслеђа „Челник“, Љиг

ГРОБЉА КАО СВЕДОЦИ ВЕЛИКИХ СЕОБА СРБА 1690. И 1739. ГОДИНЕ У СЛИВУ ЉИГА

Након Великих сеоба Срба из 1690. и 1739. године, многи крајеви данашње Србије остају пусти. За слив Љига немамо јасне податке из историјских извора како је тај процес изгледао у овом крају Смедеревског санцака. За период 17. и 18. века у споменутој области имамо објављене пописе становништва за 1639, 1718. и 1735. годину, што није довољно за реконструкцију демографских кретања ових крајева. Као прилог проучавању ове проблематике, гробља могу послужити као показатељ континуитета и дисконтинуитета у одређеним областима.

Током 17. и 18. века, слив реке Љиг био је гранично подручје Ваљевске, Рудничке и Колубарске нахије, али је његов рељеф условио тесну повезаност становника њихових рубних области. Један од показатеља те повезаности је сличност у изради надгробних обележја, односно идентичним манирима локалних клесара надгробних споменика. Аутор је на узорку од око 100 гробља на територији општина Љиг, Мионица, Лајковац, Лазаревац, Горњи Милановац и Аранђеловац, утврдио да свега два гробља имају непрекинут континуитет од средњег века до данас, док је број некропола које се користе до 15-17. века далеко већи. Део некропола је кратко коришћен, а према типовима споменика, могу датовати у период од краја 17. до половине 18. века. Трећа фаза може се хронолошки одредити у период од друге половине 18. века до данашњих дана, што је најчешћа појава на истраженом подручју. Хронологија надгробних споменика извршена је на основу истражених гробља у околини Ваљева, Тамнаве, Рудника, Такова и долине западне Мораве. Подударност у хронологији гробља и времена Великих сеоба Срба, могу се међусобно објаснити. Чест случај на истраживаном простору да се стара гробља називају „мађарским“, такође се може објаснити сеобама локалног становништва у правцу Угарске. Даља истраживања историјских извора и материјалних трагова на терену, додатно ће допунити наша сазнања о процесу сеоба Срба из слива реке Љиг.

СРПСКО археолошко друштво (Београд). Скупштина (47 ; 2024 ; Ниш)

Програм, извештаји и апстракти / Српско археолошко друштво, XLVII Скупштина и Годишњи скуп Ниш, 30. мај-1. јун 2024. године ; [приредили Адам Црнобрња и Војислав Филиповић]. - Београд : Српско археолошко друштво ; Ниш : Завод за заштиту споменика културе, 2024 (Ниш : Пунта). - 153 стр. ; 21 cm

Текст на срп. и енгл. језику. - Текст ћир. и лат. - Тираж 200.

ISBN 978-86-80094-26-7 (САД)

1. Српско археолошко друштво (Београд). Годишњи скуп (47 ; 2024 ; Ниш)

а) Српско археолошко друштво (Београд). Годишњи скуп (47 ; 2024 ; Ниш) -- Програми

б) Археолошка истраживања -- Србија -- Апстракти

COBISS.SR-ID 145228553